

Pàhkasinum

Boeka

bron

Boeka, *Pàhkasinum*. L.J. Veen, Amsterdam 1904

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/boek001pahk01_01/colofon.php

© 2016 dbnl

Een woord vooraf.

De lotgevallen van het Javaansche gezin, hierachter geschetst, doen het licht vallen op een reeks misstanden, allen te brengen tot twee groepen: Af te keuren toestanden in de dessa; en: Demoraliseerende invloeden op partikuliere landbouwondernemingen. Echter werden beschouwingen, die buiten den loop van het verhaal vallen, zooals bij de drie boeken van de serie *Uit Java's Binnenland* tusschen de bladzijden zijn ingehecht, ditmaal achterwege gelaten.

Grootendeels kan de lezer zelf gemakkelijk vaststellen waar de schoen wringt en overigens zij een enkel punt hier nader toegelicht.

Wanneer men in Holland leest in bladen, tijdschriften en officieele rapporten, dat de inlander druk gebruik maakt van de gelegenheid om op partikuliere landbouwondernemingen een dagloon te verdienen, dan wordt dit toegejuicht, maar dan weet men niet aan welke scha-

delijke invloeden aldus een groot deel der inlandsche bevolking wordt blootgesteld.

Onder de inlandsche Hoofden en onder de ambtenaren B.B., is de onveiligheid in de nabijheid dier ondernemingen welhaast spreekwoordelijk geworden, en in de dessa wordt steeds met de diepste verachting gesproken over bewoners en toestanden der ondernemingen.

In waarheid valt het moeilijk te ontkennen, dat tallooze inlanders een groot deel hunner moraliteit en menschwaarde inboeten bij het verblijf op die plaatsen, somwijlen met helaas alle recht als broeiplaatsen van ongerechtigheid te bestempelen.

Natuurlijk zijn niet alle ondernemingen in dit opzicht gelijk, maar zelfs als de Europeesche ondernemer krachtig optreedt tegen het dobbelen en tegen de vele andere demoraliseerende invloeden, blijft hij niettemin onmachtig het kwaad geheel te keeren, zoolang ondernemingen in zijn nabijheid toevluchtsoorden en kweekplaatsen van misdadigers blijven, daar het hem niet mogelijk is, zijn werkvolk vrij te houden van contact met deze inlanders, geschoold in de verpestende atmosfeer van zulke ware moreele kankers.

De middelen tot verbetering liggen vrij voor de hand: Instelling eener behoorlijke politie en goede rechtspraak; betere dessahoofden en inlandsche bestuurs-ambtenaren

VII

(Zie daarover *Pàh Troeno*, Indische tendenz-roman, verschenen bij F. van Rossen, Amsterdam); meer aanraking tusschen de bevolking en Europeesche contrôle-ambtenaren, die op de hoogte zijn van taal en denkwijze van den dessaman en zijn vertrouwen bezitten. (Zie *Bestuur van Oost-Indië*, Studiën en Beschouwingen, F. van Rossen, Amsterdam); en daarnevens: strengere maatregelen ter uitroeiing van al het verderfelijke dat sommige partikuliere ondernemingen op Java maakt tot besmettingshaarden van moreelen ondergang, met een invloedssfeer van niet gering te schatten uitgestrektheid, daar de dessalieden van heinde en verre, tot op vele dagreizen afstands, gedwongen zijn naar de ondernemingen te komen, ten einde het geld te verdienen, dat zij behoeven om aan de drukkende lasten, hun door een overheerschend gezag opgelegd, te kunnen voldoen. Niet zonder grondige reden werd in *Beschaving* (Indische tendenz-roman, verschenen bij F. van Rossen, Amsterdam) aangedrongen, den onbedorven dessaman ten minste *van Gouvernementswege*, gelegenheid te geven, zijn belasting in arbeid op te brengen!

Voor een nadere uiteenzetting van een en ander vindt ondergeteekende misschien elders nog wel eens gelegenheid, hier is het daarvoor de plaats niet. Moge intusschen achterstaande arbeid den indruk vestigen, dat het be-

VIII

strijden van het daarin tentoongestelde kwaad van overgroot gewicht is, immers een regeering, die aanspraak maakt op den eertitel 'beschaafd', dient te verhinderen dat een deel harer onderdanen systematisch in beschaving achteruitgezet wordt.

DE SCHRIJVER.

Eerste hoofdstuk.

Iemand, die nimmer een tropisch woud aanschouwde, kan zich moeilijk eene voorstelling vormen van den overweldigenden indruk, welke dit op den bezoeker maakt.

De bosschen op Java verdwijnen meer en meer, doch ver in het binnenland, op het gebergte, worden soms nog dichte oerwouden aangetroffen.

Is men door de heete vlakte gegaan en komt men daarna in het bosch, dan doet de heerlijke koelte weldadig aan. De frissche, vochtige lucht wordt met welgevallen ingeademd en verdrijft spoedig het loome gevoel dat door de zonnehitte was ontstaan. Zware stammen verheffen zich loodrecht veertig, vijftig voet en vertakken zich dan tot een dicht bebladerde kruin, welke den zonnestralen het doordringen belet. Soms staan tientallen dezer kolossen op korten afstand van elkander, zoodat hun takgestel één groot gewelf vormt, elders neemt een enkele boom een uitgestrekte oppervlakte in beslag, waarboven hij zijn gebladerte uitspreidt, terwijl zijn zwaarste takken gestut worden door omlaag gegroeide

luchtwortels, welke dikwijls een omvang van twee tot drie voet bereiken. Met zijn omvangrijke kruin, die hoog uitsteekt boven het omstaand geboomte, met zijn stam van tien tot vijftien voet doorsnee en zijn menigte hulpstammen, vormt zoo'n boom als het ware een bosch op zichzelf. De aanschouwing van zulk een woudreus is dan ook wel in staat den mensch te doen gevoelen hoe klein hij is en als de inlander de oogen opheft naar dat donkere, majestueuse bladerengewelf, daar hoog in de lucht, en in den stam, welke uit eene samenvoeging van stammen schijnt te bestaan, de grillig gevormde holten ziet, die hem geheimzinnige spelonken toeschijnen, dan maakt hij in ootmoed een sembah en vraagt nederig verschooning voor zijne onbeschaamdheid om zich te begeven in de nabijheid van den indrukwekkenden reus en de rust te verstoren van den geest, die naar zijne meening, daarin moet huizen.

Onder het bladerendak der reuzen, voert lager geboomte den strijd om het bestaan en waar het loof hiervan het licht niet geheel onderschept, daar vegeteert ook hieronder weder een weelderige plantengroei van heestergewassen en kleinere palmsoorten, waarbij dikwijls eene menigte jonge rottanpalmen, die met een half duister tevreden zijn, maar ouder geworden hunne ranke stengels hoog in de lucht verheffen, steunend op de takken van het geboomte en hangend in de lianen. Een warnet dezer lianen vult de ruimte onder de takken der boomen en enkelen, die een paar voet in omtrek meten, omsnoeren den stam, waar zij zich in hunne jeugd omheen kronkel-

den, in eene doodelijke omarming, welke veelal met den ondergang van den boom, die hun zoo lang tot steun was, eindigt.

Hier en daar ligt een gevallen reus, gedeeltelijk vergaan en bedekt met boomvarens en orchideeën, te midden eener menigte jonge planten, die weelderig opschieten, nu de val van de zware kruin in het bladergewelf eene opening deed ontstaan, waardoor zon en licht kunnen binnendringen. Ook waar bamboe de heerschappij heeft veroverd, straalt meer licht tot den bodem door, maar het dichte wortelnet belet hier den groei van andere planten, die daardoor een kwijnend bestaan lijden. Zijn hier weinig lianen, de onregelmatig door elkander gevallen, afgestorven en omgewaaide bamboestammen vormen een nog veel lastiger hinderpaal voor mensch en dier.

Behalve een hoogst enkele weg, die het bosch doorsnijdt, worden slechts een gering aantal zeer smalle voetpaden aangetroffen, begroeid met laag onkruid, en die weldra weder geheel dichtgroeien, zoodra zij niet meer geregeld begaan worden. Van die paadjes af te wijken is niet mogelijk, tenzij met het kapmes een weg gebaad wordt door de ondoordringbare plantenmassa, die meestal vol dorens zit en waartusschen gewassen voorkomen welker aanraking een brandende pijn of hevigen jeuk verwekt. Zelfs de dieren volgen bij voorkeur vaste wegen en mijden de dichte wildernis, waar zij zich niet snel kunnen bewegen.

Bij dag heerscht een diepe stilte in het tropisch woud, dat dan bijna uitgestorven schijnt, slechts een aantal

apen, die, grootendeels verborgen in het gebladerte, hoog in de lucht hun maal met vruchten en jonge bladscheuten doen, een enkele reuzeneekhoorn, die nieuwsgierig van een zwaren tak naar beneden gluurt en het eentonig, wijdklinkend: Rangkoh! Rangkoh! van den neushoornvogel verraden de aanwezigheid van dierlijke wezens.

Maar het bosch, dat des daags zoo eenzaam is, weergalmt bij het vallen van de duisternis van de vreemdsoortige geluiden eener talrijke dierenwereld, bij tusschenpoozen overstemd door het donderend gebrul van den Javaanschen woudkoning.

Tegen den avond, als de pauw zijn geroep laat hooren, verlaat het wilde zwijn zijn schuilplaats tusschen de bamboestoelen om al wroetend zijn voedsel te zoeken; dan komen de herten te voorschijn uit het dichte groen, waar zij gedurende den dag gerust hebben, en doen zich tegoed aan de malsche blaadjes der kruidaardige gewassen. Doch nooit kunnen die dieren zich veilig achten, op elk geritsel moeten zij letten en immer weder met wijd opengespalkte neusgaten den omtrek verkennen, want hun spoor wordt gezocht en zacht sluipt de verraderlijke vijand rond, die hen poogt te bespringen om zich te laven aan hun bloed en hen met zijne sterke klauwen en scherpe tanden uiteen te scheuren. Slechts de wilde buffel is minder bevreesd, vertrouwend op zijn kracht, doch ook hij moet waakzaam zijn, want de bloeddorstige belager, die den strijd met hem ontwijkt uit ontzag voor den zwaren kop met de puntige horens, laat zich door den honger gedreven soms verleiden een

onverwachtschen sprong, doch dan van achteren op den rug, te wagen.

Zelfs de mensch moet op zijn hoede zijn en waar het dichte gebladerte hem zelden toelaat den naasten omtrek te overzien, daar heeft hij scherp acht te geven op elk verdacht geluid, op iederen vreemden geur. De dessaman, die bamboe, rottan of andere boschproducten noodig heeft, kent de walglijke lucht, welke een tijger verspreidt, en het kapmes stevig omvat, gaat hij omzichtig voort, gereed om bij vermeende ontdekking van het gevaarlijke monster, zich door een wilde vlucht te redden. Toch schijnt het gevaar grooter dan het is, en rustig klimt de boschbewoner in den arenpalm om de legèn te winnen, waarvan zijne vrouw de zoo gezochte arensuiker bereidt, die ze op de naaste passar¹⁾ verkoopt. Twee, drie gezinnen bij elkander, wonen deze menschen in eenige bamboehuisjes te midden van het bosch, ver van de bewoonde wereld, 's nachts kalm slapend, terwijl een tijger om hunne woning sluipt en het verwijderd gebrul van een ander door de echo van het bosch wordt weerkaatst. Geheel alleen wagen ze zich dagelijks in het dichtste van het woud, haast onverschillig voor gevaar, overtuigd van de alles overheerschende macht van het noodlot en van de onmacht van mensch en dier om daar iets aan te veranderen. Het overweldigende tropische woud maakt den mensch zijn eigen nietigheid ten volle duidelijk.

1) markt.

De bosschen worden op Java zeldzaam. De bevolking neemt sterk toe en uit de vlakten, waar aan bouwgronden gebrek is, trekken velen naar het gebergte, naar de woeste gronden aldaar. Zij kappen de woudreuzen en als de fel blakerende zon in weinige maanden den door elkander liggenden chaos van takken en stammen een groot deel der sappen heeft onttrokken, dan steken zij die half verdroogde massa in brand. Daarmede is de primitieve voorbereiding afgeloopen. Bij de eerste regens wordt in de losse humuslaag gezaaid en verder is bewaking tegen vernieling door wilde varkens of andere dieren en verwijdering van onkruid het eenige wat vereischt wordt om een ruime opbrengst te verkrijgen.

Wanneer na één of twee oogsten de vruchtbaarheid van den grond sterk is verminderd, niet door uitputting als gevolg der bebouwing, maar door afspoeling van de bouwkruin, waardoor de dikke humuslaag in de rivier verdween, dan wordt een ander stuk bosch gekapt. Het oude veld blijft braak liggen. Na een paar jaar is het echter weder met jong hout bedekt en na een tiental jaren wordt het opnieuw ontgonnen. Maar dan is de humuslaag gering en slechts een enkele oogst kan zonder grondbewerking gewonnen worden.

Anders gaat het, indien alang-alang- of glagga-zaden door den wind op den verlaten akker zijn gebracht, dan vormt zich geen bosch, maar verandert de plaats, waar eenmaal het prachtige woud stond, in een woestenij, hoogstens goed om eenige maanden het vee te weiden, terwijl een jaarlijks in den oost-moesson platbranden van

de verdorde gewassen wel opnieuw eenige maanden gelegenheid geeft het vee daar te hoeden, maar tevens het opschieten van jong hout, dus eene natuurlijke herbewouding, geheel belet. Groote uitgestrektheden bosch worden gedurig op die wijze, openlijk of clandestien, in onvruchtbare wildernissen herschapen.

Bevalt de plaats aan den ontginner, komen zich metgezellen met hunne gezinnen bij hem voegen, dan worden de gronden na het winnen van eenige oogsten niet weder aan zichzelf overgelaten, maar in geregelde cultuur gebracht en een nieuwe dessa is ontstaan.

Niet altijd is de inlander de ontginner van het bosch, de uitbreiding van den particulieren landbouw met Europeesch kapitaal heeft in de laatste vijf en twintig jaar op groote schaal medegeholpen aan de ontwouding. Kina-, thee-, koffie- en cacao-ondernemingen bedekken de berghellingen, voorheen met oerwoud bekleed. Veel schoon bosch, veel fraai hout is teloor gegaan en de bandjirs in de vlakten zijn in aantal en in hevigheid sterk toegenomen, waardoor de inlandsche bevoeiingswerken, die vroeger jarenlang stand hielden, thans herhaaldelijk bezwijken, hetgeen veel misoogst ten gevolge heeft.

Deze landbouwondernemingen hebben meerendeels slechts eene kleine vaste inlandsche bevolking, zoodat ze buitendien een groot aantal lieden in dienst moeten nemen voor het verrichten van de verschillende werkzaamheden. Aangelokt door het hooge loon, komen zich daarvoor de dessalieden melden, zoowel uit den naasten omtrek, als uit veraf gelegen streken, ja, soms getroos-

ten zich de arme landbouwers een voetreis van eenige dagen om die ondernemingen te bereiken, ten einde daar het geld te gaan verdienen voor de hooge belastingen, die het Hollandsche Gouvernement van hen vordert en welke zij uit hunne inkomsten niet kunnen opbrengen.

In den regel gaan uitsluitend de mannen, terwijl de vrouwen tehuis blijven om op de kinderen, op huis en erf te passen, maar in den koffiepluktijd is het juist andersom, dan blijven de mannen achter en zijn het de vrouwen en meisjes, die bij honderden naar de koffieperceelen trekken. Dikwijls zonder mannelijk gezelschap, doch onder geleide van eenige oudere vrouwen, ondernemen ze in troepjes van tien of twintig vereenigd den verren tocht.

Langs den grooten weg, die naar de koffieondernemingen op het Goenoenggebergte voerde, waar de pluk in vollen gang was, trok een groot aantal dergelijke groepjes. Vele dezer vrouwen hadden twee of meer dagen geloopt langs zonnige wegen, over steenachtige lahars en door dichte djatiebosschen. Voornamelijk den jongeren vrouwen was de vermoeidheid aan te zien en nimmer zouden die reeds zoo'n grooten afstand hebben afgelegd, indien niet de oudere hen steeds tot voortgaan hadden aangespoord.

Er was overigens gelegenheid te over om even te rusten en zich wat te verfrischen. Nu dagelijks zooveel menschen voorbij kwamen, waren overal door de bewoonsters der aan den weg grenzende woningen kleine kraam-

pjes opgezet, waar ze vruchten en zelf bereide versnaperingen verkochten om zodoende een klein winstje te behalen, dat zoo goed gebruikt kon worden, want geld is schaarsch in de dessa.

In de groote dessa Kondanglegi bij het kruispunt, waar de weg zich splitste in kleinere wegen, die naar de verschillende koffiondernemingen voerden, heerschte zelfs een ware passardrukke. Daar hielden allen een oogenblik stil en werden inlichtingen ingewonnen over de verschillende ondernemingen: waar nog veel rijpe koffie was, waar hoog betaald werd, hoe de behandeling was en of er gezelligheid heerschte. Op grond van dit onderzoek werd dan een besluit genomen en de reis naar het aldus bepaalde koffieland voortgezet.

De roep over de onderneming Djembierit was zeker gunstig, de weg toch, welke naar dat koffieland voerde, werd door vele lieden ingeslagen, die zich haastten om voor donker hunne bestemming te bereiken, want de zon ving aan te dalen en men was bang in donker voort te gaan op een onbekenden weg, waar misschien kwaad volk rondliep en mogelijk veel wilde varkens of tijgers waren. Onder de verschillende troepjes, die dezen weg kozen, was ook een gezin, bestaande uit man, vrouw en drie kinderen, maar het schenen geen menschen, die gingen plukken om daarna weder naar huis terug te keeren, daarvoor droegen ze te veel barang mede. Blijkbaar waren het lieden, die voor immer hun woonplaats hadden verlaten, die geen huis meer bezaten en nu als arme menschen op eene onderneming gingen wonen. Vele

dagen moesten ze reeds geloopen hebben, dat was vooral aan de kinderen te merken, die bijna niet meer voortkonden, en ook hun kleederdracht was die van een verafgelegen streek.

Slechts langzaam vorderden ze, iedere tred deed hen pijn, daar hunne voetzolen, door het ongewone loopen op begrinte wegen, vol blaren en wonden zaten. Alleen de man scheen daarvan geen hinder te hebben, want den geheelen tocht had hij tot spoed aangemaand, als vreesde hij niet snel genoeg weg te komen van de plaats, waar zij gewoond hadden. Zware tegenspoed en opeenvolgende slagen van het noodlot hadden het gezin tot den bedelstaf gebracht en genoodzaakt huis en erf te verlaten. Nu wilden ze op Djembierit gaan werken en zodoende trachten om in hun onderhoud te voorzien.

Pahkasinum zou als daglooner uitkomen, zijne vrouw Bohkasinum met de beide meisjes, de twaalfjarige Paina en Kasinum, die tien jaar oud was, zouden gaan plukken en naar gehoopt werd, zou Sibaan, de knaap, niettegenstaande zijn elfjarigen leeftijd ook wel als daglooner aangenomen worden, want zijn flink ontwikkelde gestalte deed hem ouder schijnen dan hij werkelijk was.

Eigenlijk hadden ze die namen eerst op dezen tocht aangenomen, vroeger heetten ze anders, maar om velerlei redenen wilden ze niet, dat men in hun dessa, waarvan ze thans zoo ver verwijderd waren, ooit vernemen zou, waar zij zich bevonden. Trouwens bijna iedereen verwisselde wel eens van naam.

De zon was reeds onder, toen ze het ravijn van een

kali¹⁾ bereikten en daarachter bij het wegstervend licht van den westelijken hemel, de kampong van het koffieland zich aan hun oog vertoonde.

Zooals de meeste kali's op het gebergte, was ook deze niet diep en langzaam waadden ze door het heldere, snel vlietende water, dat hun nauwelijks tot de knieën reikte. Een menigte mannen en vrouwen waren bezig zich te baden, waarom zij volstonden met even te drinken van den zuiveren waterstraal, die langs een in den rivierwand gestoken, opengespleten bamboe, zich klaterend in den stroom stortte. Straks zouden ze wel baden, als de andere menschen weg waren, nu te midden dier vreemde lieden durfden ze niet goed; zij waren dat niet gewoon.

Langzaam bestegen ze den anderen oever en na den weg gevolgd te zijn, die voerde langs eenige bamboe koelieloodsen, zagen ze plotseling een levendige drukte, zooals ze niet verwacht hadden zoo ver in het woeste gebergte. Omgeven door een breede, open lator²⁾ stond daar een ruime passarlloods van bamboe geraamte, met alang-alang³⁾ dak en zonder omwanding. Onder dat afdak, want meer was het niet, waren verschillende grootere en kleinere kraampjes opgericht, waarop allerlei soorten eetwaren uitgesteld lagen, die druk verkocht werden. Het was de algemeene etenstijd, het dagwerk op de onderneming was afgelopen en de betaling werd reeds ontvangen.

Bij enkele der uitstallingen was licht aangestoken, de grootste had zelfs een petroleumhanglamp, een bijzondere

- 1) rivier.
- 2) ruimte.
- 3) grassoort.

weelde, al was ze van een zeer goedkoop soort. De andere kraampjes deden het met een gewoon cilindervormig Javaansch blikken lampje, zooals een inlandsche blikslager dit voor enkele centen uit een stuk van een oud petroleumblik vervaardigt en waarvan de pit uit een reepje katoen bestond, van een of ander oud baadje afgescheurd. De groote walmende vlam daarvan gaf wel niet zooveel licht als het geïmporteerde maaxsel, maar toch voldoende voor de bescheiden eischen aan een waronglampje gesteld en daarbij was zoo'n inlandsch lampje heel wat goedkooper niet alleen van aanschaffen, maar ook in oliegebruik en dat was een voornaam iets in een land, waar geld zoo schaarsch is en men reeds van vijf centen inkomen per dag kan leven, zonder honger te lijden, mits..... daarvan tenminste geen belasting betaald behoeft te worden.

Buiten op de open latar was nog geen lamplicht noodig, daar zaten op den grond een aantal koopvrouwen, meestal in de nabij gelegen dessa's woonachtig, die hier hunne eetwaren aan den man brachten. Op de knieën liggend aan den rand van een uitgespreid matje, de mand met rijst of de tampa met een of andere lekkernij voor zich, de vruchten, strootjes en dergelijke zaken op de overblijvende ruimte van de mat uitgestald, waren ze daar, omringd door de op hun hurken gezeten koopers, druk bezig ieder op zijn beurt te bedienen, terwijl de broeder, man of minnaar, die hen de vracht had helpen dragen en hen straks op den donkeren weg huiswaarts zou vergezellen, als het de vrouw te druk werd, zich met de

verrekening van het geld belastte. Vooral in den pluktijd, maar ook wanneer wegens andere werkzaamheden veel volk op de onderneming was, werd in de naburige dessa's door dien verkoop heel wat geld verdiend.

Daar ze ook honger hadden, hurkten Pahkasinum met de kinderen op eenigen afstand van een rijstbakoel neder, terwijl Bohkasinum zich door de vrouw de porties rijst en toespis liet geven. Beladen met al die pakjes van pisangblad keerde ze bij de haren terug en met smaak werden de spijzen verorberd.

Intusschen was het geheel donker geworden, de koopvrouwen, die buiten de onderneming woonden, pakten hunne matten en leege manden bij elkander en vertrokken de een na de ander. Het licht van de kraampjes in de passarlods reikte niet ver, zoodat daarbuiten een bijna volslagen duisternis heerschte en wijl Bohkasinum bang was in donker alleen naar de kali te gaan, werd besloten gezamenlijk te gaan. Ze baadden zich in het koele water, reinigden hunne gewonde voeten en keerden geheel verfrischt naar de passarlods terug.

Tot dusverre had niemand zich om hen bekommerd, doch toen ze zich op een brits in de passarlods hadden neergezet en eenigszins schuw rondkeken in deze vreemde omgeving, trad een net aangekleede man, een mandoer naar zijn uiterlijk te oordeelen, op hen toe en vroeg vriendelijk aan Pahkasinum:

- U is eerst pas aangekomen, naar het schijnt?

Verlegen liet Pahkasinum zich van de brits glijden en neerhurkend, antwoordde hij onderdanig:

- Jawel mas, ik ben juist gekomen. Ik wil hier komen werken, ik heb eene vrouw en kinderen meegebracht.'

- Heeft u¹⁾ al een nachtverblijf?'

- Nog niet. Ik ben hier onbekend.'

- Kijk! Het begint nacht te worden, als u mee wilt gaan, zal ik trachten u een nachtverblijf te vinden.'

Op een wenk van Pahkasinum stonden zijne vrouw en kinderen op en allen volgden den mandoer, die de lator overstak en na hen langs en tusschen eenige bamboe loodsden gevoerd te hebben voor een dergelijke loods stil hield.

- Kijk! dat kamertje aan den hoek is nog leeg, blijft u daar hedennacht, morgen kunt u een beter verblijf zoeken, maar in dezen drukken tijd zijn de huizen allen bezet.'

Na dit gezegd te hebben, nam de mandoer afscheid en liet hen alleen achter.

Voor zich zagen ze een lange loods, aan de voorzijde van een kleine emper²⁾ voorzien en blijkens de vele deuren in een groot aantal kamertjes verdeeld. Bij het flauwe licht van den schitterenden oosterschen sterrenhemel, zag het aangewezen verblijf er weinig aantrekkelijk uit, doch de mandoer had gezegd, dat de betere woningen bezet waren, dus moesten ze zich voorloopig maar behelpen en daar ze moe waren van de lange reis en de kille bergkoude hen, vlaktebewoners, deed ver-

1) Men gebruikt steeds beleefde vormen in de Javaansche samenleving, die in veler oogen zoo onbeschaid is.

2) afdak.

kleumen, traden ze het aangeduide kamertje binnen. Een mufte geur kwam hen te gemoet en Bohkasinum betreurde het, dat ze geen lampje had, want het was onaangenaam donker. Intusschen verstonden ze duidelijk het gesprek van een paar mannen, die in het aangrenzende kamertje lagen en zich van allesbehalve gekuischte taal bedienden. Nu hunne oogen langzamerhand beter aan de duisternis wenden, bemerkten ze dat het kamertje ongeveer een roe in het vierkant was en twee britsen bevatte, die rechthoekig tegen elkander langs achter- en zijwand geplaatst, alleen bij de deur een ruimte openlieten.

Hunne mandjes met kleeren en kleinigheden plaatsten ze op de achterste brits en nadat Pahkasinum de gebrekkig sluitende deur zoo goed mogelijk gebarricadeerd had, legden ze zich ter ruste, de ouders op de achterste, de drie kinderen op de andere brits. Veel ruimte hadden de kinderen daar niet, maar dat behoefde ook niet, want het was bar koud en ze kropen dicht tegen elkander.

Het gemis van kussens en de ongewone hardheid van de brits belette het gezin niet te slapen na den vermoeienden dagenlangen tocht, dien ze achter den rug hadden, en weldra lagen allen in diepe rust.

Het was nog donker toen ze reeds de een na den ander rillend van koude wakker werden en zelfs nadat ze zich zoo goed mogelijk met de beschikbare kleederen hadden toegedekt, verhinderde de felle koude hen weder in te slapen. Eindelijk begon het te schemeren en nu zagen ze dat de wanden van hun verblijf uit ruw gevlochten bamboe bestonden zonder eenige bekleeding,

zoodat de kille nachtlucht vrij kon binnendringen. Ook de wand, welke hun kamertje van het daarnaastgelegene scheidde, was al even doorzichtig, wat Bohkasinum hoogst onaangenaam vond en de meisjes zoo spoedig mogelijk naar buiten deed zenden onder de emper, opdat ze niet getuige zouden zijn van het stuitend tooneel in het naburig kamertje, waar een paar ongemanierde arbeiders bij hun aankleeden blijk gaven zich bitter weinig om de doorzichtigheid der omwanding te bekreunen. Het was een ruwe boel op eene onderneming, vonden de ouders en al had men hun dit meermalen verteld, toch viel het hun moeielijk zich in die betreuenswaardige werkelijkheid te schikken.

Daar ze nog vermoeid waren van de lange reis en hunne gezwollen voeten rust noodig hadden, zouden ze dien dag nog niet gaan werken. Ze zetten zich dus onder de emper voor hun kamertje neder en keken zwijgend toe hoe van alle zijden de mannen en vrouwen te voorschijn kwamen om zich in de richting van de passarloods te verwijderen.

Fraai was de omgeving niet, op een paar roe afstand voor hen verhief zich de achterwand van een andere loods, waarvan het onderste gedeelte aan het oog onttrokken werd door hoog daartegen opgeschoten onkruid, hetwelk tevens een verzamelplaats scheen van vuilnis, terwijl slechts een smal paadje langs hun emper geheel vrij van gras en onkruid was.

- Het is smerig op een perceel,' kon Pahkasinum niet nalaten op te merken.

- Ja, erg smerig,' stemde zijne vrouw toe, terwijl ze haast wanhopig daarop liet volgen: 'Ik zal hier nooit kunnen aarden.'

Pahkasinum antwoordde niet. Ze zouden wel moeten aarden, ze hadden geen andere keus.

- Ik zal maar eten gaan kopen,' sprak Bohkasinum, en de daad bij het woord voegend, stond ze op en Kasinum medenemend verdween ze tusschen de loodsen.

Ze dacht naar de passarloods te gaan, maar den vorigen avond in de duisternis had ze den weg niet goed opgenomen en nadat ze een eind was voortgelopen, kwam ze niet aan de passar, doch bij een aantal verspreid staande huisjes. Vervallen en vuil zagen deze er uit en ook hier weder overal neergeworpen afval en vrij opschietend onkruid. Neen, nooit zou ze kunnen wennen op zulk een plaats.

Langzaam doolde ze verder. Inlichting vragen aan die mannen en vrouwen, die haar zoo brutaal aankeken, wilde ze niet en zoo voortlopend, bereikte ze een breeden weg. Hier stonden eenige betere huisjes, ze waren iets ruimer en een soort pagger omringde de kleine erven, die met enkele jonge vruchtboomen en andere gewassen, zooals suikerriet, kaspé, waloe, alles onregelmatig dooreen, beplant waren.

Ze volgde den weg zuidwaarts, maar kwam toen weldra aan een koffieaanplant, waarom ze weder terugkeerde. Even voorbij de beplante erven gekomen, zag ze toen eensklaps de passarloods voor zich.

Nu bij het volle daglicht kon ze beter de omgeving

daarvan opnemen dan den vorigen avond in het schemerdonker. Tegenover de passarloods aan de andere zijde van den weg, die doorliep naar de kali en verder naar de dessa's, lag een fraaie, dubbele woning, welke zeker tot verblijf diende aan een voornaam mandoer, maar verder stonden in het rond slechts lage loodsen, in kamertjes verdeeld, zooals degene, welke hun dien nacht tot verblijf had gediend, alleen waren dezen meer bouwvallig, stonden soms geheel scheef en boden een verwaarloosden aanblik. Rondom de passarloods was de grond bezaaid met weggeworpen bladen, waaruit gegeten was, en met ander afval, terwijl een menigte smerig uitziende lieden op de hurken bij de koopvrouwen hun maal gebruikten.

Bij de naastbijzijnde rijstbakoel kocht Bohkasinum snel wat sekoh petjil en haastte zich weg te komen. Ze was niets op haar gemak onder die vreemde menschen.

- Wat ben je lang weggebleven,' verweet haar man haar, toen ze terugkeerde.

- Ja, ik was verdwaald.' En vol minachting liet ze volgen: 'Zoo'n perceelkampong is niet veel bijzonders, overal is het even vuil.'

- Ja, dit kamertje ook. Ik zit vol ongedierte. Straks zal ik een mandoer opzoeken en om eene betere woning vragen. Deze loods schijnt voor het losse volk te zijn.'

Terwijl ze zich tegoed deden aan de rijst, die werkelijk smakelijk was toebereid, naderde een net gekleede jonge man, die hun vroeg, waarom zij niet naar het werk waren. Hun beweren, dat ze eerst den vorigen dag aangekomen waren en opgezwollen voeten hadden, scheen

dezen mandoer, want dat was de vrager blijkbaar, een weinig gegronde reden toe om niet te werken en eerst na hen op strengen toon te hebben aangezegd, dat ze den volgenden dag in ieder geval moesten plukken, ging hij verder.

Zoodra hij buiten gehoor was, sprak Bohkasinum verontwaardigd:

- Dat is toch al te erg! Mag men hier niet rusten? Zijn de menschen op een perceel soms dwangarbeiders, dat ze alle dagen moeten werken?’

Met een onverschillig ‘mboh,’ maakte Pahkasinum zich van de beantwoording dier vragen af. Hij was ook niet voor zijn plezier hier gekomen en hij vond het vervelend, dat zijne vrouw voortdurend aanmerkingen maakte. Ze zou nog heel wat anders ondervinden, daarvan was hij verzekerd, als ten minste alles waar was, wat men hem vroeger van het ruwe leven op eene onderneming had verteld. Maar men had er ten minste altijd te eten, geen belasting te betalen en geen gedwongen diensten voor het Bestuur te verrichten, geen heeren- of dessadienst, geen waken in gerdoe's of werken zonder betaling in koffietuinen van het Gouvernement.

Sibaan, die even naar de kali geweest was, kwam terug en terwijl de knaap nu het goed bleef bewaken, gingen de anderen op hun beurt naar de rivier om te baden.

Toen Pahkasinum daarmee gereed was, slenterde hij naar de passar en plaatsnemend op de bamboebank voor een der kraampjes, liet hij zich een kop koffie geven en begon een praatje met de warongvrouw. De passarlods

was thans zoo goed als verlaten, bijna alle mannen en vrouwen waren aan het werk in de koffietuinen.

Op zijn vraag of hij geen beter verblijf zou kunnen krijgen, deelde de vrouw hem mede, dat de afzonderlijke woningen allen bezet waren door twee of drie gezinnen, zelfs de mandoers woonden gewoonlijk twee aan twee bij elkander of hadden volwassen kinderen of bekenden in huis. Voorloopig zou hij zich dus moeten behelpen met een kamertje in een loods, maar wel kon hij aan den hoofdmandoer vragen om een kamertje in een der beide zuidelijke loodsen, welke langs den weg lagen dicht bij de kali; die waren netter gebouwd, lekten niet en hadden een soort omheining, terwijl er uitsluitend gezinnen woonden, zoodat men geen hinder had van het losse volk. Pahkasinum bedankte haar en vroeg waar de hoofdmandoer woonde.

- Daar, in dat groote huis,' zei de vrouw, duidend op de ruime, dubbele woning, die aan de andere zijde van den weg tegenover de passarloods lag. 'Maar nu is Mas Bey¹⁾ bij de pluk, vanavond na de betaling van het volk kunt u hem spreken.'

- Mijne kinderen hebben het hedennacht verschrikkelijk koud gehad, de gedek was erg wijd gevlochten.'

- U komt zeker uit de vlakke, hier op het gebergte is het veel koeler; 's middags is het ook niet zoo warm. Straks in het midden van den Oostmoesson wordt het 's nachts nog kouder.'

1) hooge titel.

- Maar ik heb geen deken meegebracht,' zei Pahkasinum glimlachend tot de knappe vrouw.

- U heeft toch eene vrouw,' antwoordde deze schalks.

- Alsof dat voldoende is, joe! Dat helpt slechts aan één kant,' klaagde Pahkasinum op komischen toon.

- Neem dan nog een vrouw,' spotte de verkoopster.

- Och, dat geeft maar ruzie, een is werkelijk al genoeg.'

- Maar als u sellang¹⁾ zoekt in het bosch en daarmee den wand bekleedt, dan is het niet zoo kil. Al de menschen hier doen dat.'

- Ik zal eens zien, ik moet eerst een betere kamer hebben,' besloot Pahkasinum, waarop hij betaalde en naar zijn gezin terugkeerde.

Aan zijne vrouw vertelde hij wat de waronghoudster hem van de woningen medegedeeld had en daar ze naar alle waarschijnlijkheid dus den volgenden nacht nog wel in dezelfde kamer zouden moeten slapen, sleepte hij de ploepoe naar buiten en klopte die duchtig uit, waarna hij ze weder op hun plaats legde en met de matjes bedekte. Het was maar goed, dat ze hun eigen matjes hadden, want zoo op die vuile ploepoe te slapen, waarop vóór hen allerlei volk gelegen had, misschien met overerfelijke beenwonden, was niet geraden.

Na het middagmaal gingen ze slapen om eerst wakker te worden, toen de zon sterk gedaald was en een verkwikkende koelte van den bergtop woei. Daar hem

1) blad van den rottanpalm.

het uitzicht op die loods vóór hen en het met afval bezaaide onkruid ondraaglijk werd, begaf Pahkasinum zich naar de passarloods.

Hier begon het druk te worden, de koopvrouwen hadden hunne waren reeds uitgesteld en de plukvrouwen kwamen in troepjes van het koffiepakhuis, waar ze hunne betaling ontvangen hadden. Zoo rondslechterend zag Pahkasinum tot zijne verbazing een aantal vrouwen, die juist van het werk teruggekeerd waren, in een kring neergehurkt om eenige mannen en als verslaafde spelers het zoeven ontvangen geld verdobbelen. Een oude man, die zijne verwondering bemerkte, verklaarde hem ten volle zijn afschuw te deelen. Alle middagen, zoo vertelde hij, herhaalde zich dit tooneel en kon men een groot aantal vrouwen geheel meegesleept door het spel daar tusschen allerlei gespuis zien dobbelen, terwijl ze zelden eindigden, voordat het laatste geld verdwenen was.

- Woont u al lang hier Pàh?' vroeg Pahkasinum, terwijl hij nederhurkte, waarop de oude man zich naast hem zette en langzaam antwoordde:

- Al zes maanden. Al mijn kinderen werken. Ik ben reeds oud, ik bewaak de woning overdag.'

- Maar mag hier gedobbeld worden, staat het Gouvernement zulks toe?'

- Zeker mag het. Het Gouvernement heeft niets te zeggen op eene onderneming en de Hollanders van de ondernemingen hebben het gaarne dat zwaar gedobbeld wordt. Als het geld verdobbeld is, moeten de menschen weder werken.'

- Is dat zoo! Ik hier, Pàh, ben maar een dessaman geweest tot dusver, ik ken de adat op eene onderneming niet, maar in de dessa staat het Gouvernement geen dobbelen toe, slechts bij feestelijke gelegenheden geeft de loerah¹⁾ permissie.'

- Een perceel of een dessa, dat maakt een groot onderscheid. Ik heb vroeger ook in de dessa gewoond, maar mijne beide karbauwen zijn mij ontstolen, mijn huis is verbrand en toen ben ik met mijne vrouw en kinderen naar het gebergte gegaan. Mijn vrouw is al drie jaar dood, ze kon niet tegen dat leven op een perceel en nu woon ik samen met mijn kinderen.'

- Voelt u zich nu tehuis, Pàh, zoo op een perceel?'

- Och!' zuchtte de oude man, 'een perceel is altijd een perceel. Ik ben al op wel tien ondernemingen geweest, maar overal is het hetzelfde. Iemand, die altijd in de dessa gewoond heeft, kan niet meer wennen op een perceel.'

- Een ruwe boel, is het niet?'

- Ja, erg ruw,' sprak de oude man zacht, overstelpt door treurige herinneringen. 'De menschen zijn er anders dan in de dessa.'

- Uwe kinderen zijn zeker al volwassen?'

- Jawel. Mijn dochter heeft tot man een mandoer, die bij het werk in de tuinen oppast, mandoer Kartô is zijn naam. Mijn zoon werkt, hij heeft reeds twee kinderen, beiden meisjes, die hunne moeder helpen plukken. Is uwe vrouw met u mede gekomen?'

1) dorpshoofd.

- Ja en de drie kinderen ook, allemaal.’
- Zijn het allen jongens?’
- Neen Pàh, twee meisjes en één jongen.’
- Zijn ze nog jong?’
- Neen, ze zijn al groot.’

Een poos zweeg de oude man, toen sprak hij langzaam, maar met nadruk:

- Een perceel is geen goede plaats voor jonge meisjes. U zult erg moeten oppassen en uw vrouw ook. Er zijn veel slechte mensen op eene onderneming.’

Nauw hoorbaar mompelde Pahkasinum een ‘Ja.’ Hij wist dat, hij had het vooraf geweten, maar toch troffen hem die ernstige woorden van den ouden man en meer en meer werd hij overtuigd dat hem veel soesah wachtte.

- Nu ga ik naar huis,’ zei zijn nieuwe bekende vriendelijk. ‘Als u met uwe vrouw eens wilt aanlopen, moet u maar vragen naar Pahresô. Ik bewoon met mijne kinderen een klein huisje achter den prembé.¹⁾’

Alleen achtergebleven, ging Pahkasinum wat drentelen tusschen de uitgestalde waren. Het was vol geworden, hetgeen niet te verwonderen viel, want behalve de honderd man, die in de koffietuinen werkten, waren dagelijks wel een vijfhonderd vrouwen en meisjes aan het plukken. De vorige maand was het aantal pluksters nog veel grooter geweest, doch de meeste koffie was thans afgeplukt, zoodat de verdiensten langzaam

1) opiumkithouder.

minderden, waardoor de toeloop van plukvolk geringer werd.

Onder de passarloods zag Pahkasinum een ander troepje dobbelaars, allen mannen en een wijle bleef hij, staande achter de neergehurkte spelers, zwijgend toezien hoe de bandar¹⁾ het dobbelsteentje op een bord deed tollen en onder een klapperdop dekte, hoe daarna in zenuwachtige haast de dichte kring spelers hunne inzetten deden op de verschillende figuren: een slang, een kikvorsch enz., op het speelmatje geteekend, en hoe eindelijk de klapperdop werd opgelicht en het spel beslist was. Zelden namen allen met den uitslag genoegen, meestal beweerden sommigen onder hevig protest, dat hun inzet verschoven was of poogden zij op andere wijze ten nadeele van medespelers hun verliezen voor winnen te doen doorgaan. De bandar had de hulp van zijn beide handlangers hard noodig om zich te doen gelden, menige vreeselijke bedreiging werd tusschen de door hun hartstocht ten hoogste opgewonden spelers gewisseld en men behoefde de van woede gloeiende blikken slechts te zien om de overtuiging te krijgen, dat het niet altijd bij woorden bleef en soms een noodlottige stoot met kapmes of kris het einde moest zijn.

Met minachting aanschouwde Pahkasinum de verwrongen gelaatstrekken en van speelkoorts schitterende oogen der spelers, die daar uren aaneen neergehurkt bleven rondom het spel, geen vermoeidheid, geen honger of

1) bankhouder.

dorst gevoelden en eerst eindigden als hun laatste geld verdwenen was. Ja, dikwijls ook daarna nog hun buikband, hun sèwèh, zelfs hun baadje waagden om ten laatste zonder geld, zonder eenige andere kleeding dan een korte keperen broek als dronken hun slaappleats op te zoeken en hun speelroes uit te slapen. Hoe het Gouvernement zoo iets kon toelaten, begreep Pahkasinum niet, vol afschuw keerde hij dit walgljik schouwspel den rug toe en zocht zijn gezin weder op.

Ze zaten te eten, Bohkasinum had rijst gekocht en Pahkasinum liet zich ook een portie geven. Toen ze gedaan hadden, gelukte het Pahkasinum na lang aandringen zijn vrouw over te halen, hem te vergezellen naar den hoofdmandoer, ten einde aan dezen een betere woning te vragen.

De duisternis begon te vallen, toen ze de woning van den hoofdmandoer bereikten. Mas Bey, zooals men Pahkasinum verteld had, dat de man zich gaarne liet noemen, hoewel hij op dien titel niet het minste recht had, was juist tehuis gekomen en liet door zijn vrouw zeggen, dat hij aan den maaltijd was en ze maar naar den kapala kampong¹⁾ moesten gaan.

Terneergeslagen door dit weinig bemoedigend begin, verlieten Pahkasinum en zijn vrouw het erf. Bohkasinum verklaarde er genoeg van te hebben, haar man moest maar alleen naar dien kapala kampong gaan, en zonder een antwoord af te wachten, keerde ze naar hare kin-

1) kamponghoofd.

deren terug. Pahkasinum, die in zijn dessa als bijzonder bijdehand bekend gestaan had, gevoelde zich in deze ruwe omgeving zoo verlegen als een jong meisje en het duurde eenigen tijd, voordat hij den moed vond een voorbijkomenden man naar de woning van den kapala kampong te vragen. Het spotzieke ‘Wat is dat dan?’ waarbij hem onder het gelach van eenige omstanders het huisje, naast de hoofdmandoerswoning, waar hij vlak voor stond, werd aangewezen, was weinig geschikt hem zijn zelfvertrouwen terug te schenken en slechts aarzelend liep hij het slordig onderhouden kleine erf op.

De deur der woning was gesloten, maar door het bamboe vlechtwerk, waaruit deze vervaardigd was, straalde het schijnsel van een lampje heel even naar buiten. Nog weifelde Pahkasinum. Zou hij aankloppen of zou hem dit kwalijk genomen worden? Hij durfde niet, maar hurkte op eenigen afstand voor de deur neder en uitte bedeesd een: ‘Koelo njoewon.’ Daarop wachtte hij, doch men scheen hem niet gehoord te hebben; er kwam niemand. Hij kuchte daarom een paar maal en nu werd de deur geopend en verscheen een jonge vrouw voor den ingang, die hem vroeg wat hij wilde.

- Ik ben hier gezonden door Mas Bey den hoofdmandoer, ik wilde een verblijf vragen.’

Thans kwam een man te voorschijn. ‘Ik ben de kapala kampong. Waar is u vandaan?’ vroeg hij, terwijl de vrouw zich weder in de woning terugtrok.

Pahkasinum wist in het eerste oogenblik niet wat te antwoorden; zijn vroegere woonplaats behoefde hier

niemand te kennen. Gelukkig kreeg hij een goeden inval en noemde den naam van een dessa, welke hij op zijn tocht naar de onderneming was langs gekomen.

- Heeft u vrouw en kinderen bij u?’

- Jawel,’ bevestigde Pahkasinum. ‘Ik ben reeds gisteren aangekomen, maar ik heb nog geen verblijf. Den afgeloopen nacht heb ik met mijn vrouw en kinderen in een loods moeten slapen, waarin allerlei menschen sliepen.’

- Maar wat wil u dan? Wil u soms een loods voor u alleen hebben?’ klonk de verstoorde vraag van het kamponghoofd.

- Neen dat niet,’ stamelde Pahkasinum verlegen. Zijne vroegere stoutmoedigheid bleef hem in den steek laten en weifelend vervolgde hij: ‘Maar volgens zeggen, zijn er loodsen, waar alleen lieden wonen, die vrouwen hebben. Wanneer het kon, zou ik vragen willen daar te mogen wonen.’

- Wanneer daar een leeg kamertje is, dan is het mij goed. Ga zelf maar kijken, ik kan niet voor alle menschen, die komen, eene woning zoeken, want dan zou ik nooit rust hebben.’

Na deze woorden, op kregeligen toon geuit, trok het kamponghoofd zich in zijne woning terug en sloot de deur; Pahkasinum kon heengaan. Eene vreemde inrichting op zoo'n onderneming, vond hij. In plaats dat men zich, zooals in de dessa, aanmeldde, kwam hier maar iedereen het perceel op, zocht zich een slaapplaats en handelde alsof er geen kamponghoofd bestond. Het ging erg ongeregeld toe op een onderneming!

Hij keerde naar zijn gezin terug. De kinderen sliepen reeds en ook zijne vrouw was op haar slaapplaats gaan liggen. Wat zou ze anders doen in donker in die akelige omgeving, te midden van dat geschreeuw en die gemeene taal, die haar walgde? O, wat verlangde ze terug naar de stille dessa, waar alles zoo huiselijk toging, waar het 's avonds rustig was en men bij elkander een gezellig praatje ging maken.

Pahkasinum wist niet beter te doen, dan het voorbeeld van zijne vrouw te volgen en nadat hij zich naast haar had uitgestrekt, verhaalde hij haar, fluisterend om de kinderen niet wakker te maken, den afloop van zijn bezoek bij den kapala kampong.

Na eenig beraad werd besloten, dat Bohkasinum en de kinderen den volgenden dag zouden gaan plukken, terwijl Pahkasinum een woning zou zoeken en die in orde brengen. Intusschen was het gezang en geschreeuw in de naburige kamertjes verstomd, de levensmakers waren ingeslapen en langzamerhand werd het in de kampong rustig.

Tweede hoofdstuk.

Weder werd het gezin door de koude wakker, lang voordat het schemerde, zoodat Bohkasinum en de kinderen ruimschoots den tijd hadden te baden en te eten, alvorens de kentongan het sein gaf, dat de pluksters zich moesten aanmelden.

Zoodra de kentonganslagen vernomen werden, begaven ze zich op weg. Daar Pahkasinum niet op de mandjes met goed kon passen en ze bovendien ieder een mandje noodig hadden voor de koffie, had Bohkasinum het goed tot eenige bundeltjes gepakt, die ze dien dag zouden mededragen.

Zoo belast en elk met een mandje, sloten zij zich aan bij de snappende en lachende vrouwen. De weg voerde hen door de koffieaanplant, naar een groot wit huis, waarvoor de vrouwen nederhurkten met het gezicht gekeerd naar de woning, waar in de voorgalerij een paar Hollanders stonden. Ook Bohkasinum en de kinderen hurkten neder, maar dadelijk kregen ze oen reeks verwijten van de andere vrouwen te hooren, die hun

aanwezen, dat men regelmatig achter elkander moest zitten.

Verlegen volgde Bohkasinum met haar kinderen dien raad op en toen eindelijk alle vrouwen uit de kampong waren aangekomen en achter elkander in een groot aantal naast elkander geplaatste korte rijen waren neergehurkt, kwamen de Hollanders naderbij. Eensklaps ziet Bohkasinum, die de achterste was van haar rij, de jongste Hollander onder heftige gebaren haar barsch toespreken, maar de schrik belette haar te hooren, wat hij zeide en eerst toen de nabijzijnde vrouwen haar in koor toeriepen, dat ze te veel was en weg moest, begreep ze, dat ze moest opstaan en heengaan. Waarom? Waarheen? Dat wist ze niet. Beteuterd loopt ze voort en wil naar de kampong terugkeeren, als een der mandoers haar aanroept en bemerkend, dat ze geheel in de war is, haar wenkt en doet nederzitten naast de laatste rij.

Geheel verbijsterd nog door het voorgevallene, blijft Bohkasinum zitten en werktuiglijk neemt ze het houtje aan, dat de mandoeres haar in de hand stopte. Als de andere vrouwen ten laatste opstaan, doet ze dit ook en volgt nog half wezenloos de langzaam voortschrijdende menigte.

Zoodra de woning uit zicht is, en de vrouwen tusschen de koffietuinen zijn gekomen, vangt een luid praten en lachen aan, terwijl zelfs enkelen een bekend liedje aanheffen. Bohkasinum komt nu langzamerhand bij. Ze was erg geschrokken! In de dessa kende men bijna geen Hollanders, nog nooit had een blanke haar zoo recht-

streeks toegesproken en wat keek deze kwaad en wat schreeuwde hij luid! Ze beefde nog als ze daaraan dacht. Wat hij eigenlijk gezegd had, wist ze niet en eerst later vernam ze, dat al de rijen juist vijf vrouwen moesten bevatten, omdat het dan gemakkelijk viel de pluksters te tellen. Zij was de zesde, dus te veel geweest in die rij, anders niet.

Steeds gingen ze voort tusschen de zich aan weerszijden uitstrekkende koffieaanplant, met de dicht aaneengesloten koffieboomen, die hen boven het hoofd uitstaken, terwijl de kruinen der dadapboomen zich hoog in de lucht welfden tot een licht doorschijnend dak, dat een weldadige beschutting bood tegen de felle zon. Eindelijk was men ter bestemde plaatse aangekomen en snel zochten de vrouwen zich een goede plek om te plukken, waardoor meer ruimte kwam op den weg, zoodat Bohkasinum de gelegenheid kon waarnemen om naar voren te dringen en haar kinderen te zoeken.

Eerst na veel moeite slaagde ze de meisjes te vinden, die een heel eind verder waren en haar vertelden dat Sibaan weggezonden was door den Hollander. Naar beweerd werd door de andere vrouwen mochten alleen kleine jongens meeplukken, slechts als de pluk op zijn drukst was en handen tekort kwamen, zooals in de verstreken maand, werden grootere knapen en mannen tot plukken toegelaten.

De pluksters waren intusschen in den tuin ten zuiden van den weg met plukken aangevangen. Eene vrouw, die blijkbaar met het toezicht belast was, kwam naar

Bohkasinum toe en vroeg haar, waarom ze nog niet plukte, waarop Bohkasinum verklaarde dat ze wel altijd in de dessa had medegeplukt, maar dat ze nog nooit op eene onderneming had gewerkt en daarom niet wist, wat daar de regel was. De mandoeres hielp haar nu terecht en wees haar hoe de koffieboomen in regelmatige rijen geplant waren en de vrouwen twee aan twee een rij plukten. Daar zij twee meisjes bij zich had, werd Bohkasinum opgedragen een rij gezamenlijk met haar kinderen te plukken.

Na de bundeltjes medegenomen goed zich nogmaals stevig om het lijf gebonden te hebben, namen ze hunne mandjes en stapten den koffietuin binnen, die iets lager gelegen was dan het voetpad. In een oogwenk waren ze tot boven de knie drijfnat, zoo zwaarbedauwd was het onkruid en toen door het plukken de takken met de groote, donkere bladeren in beweging geraakten, duurde het niet lang of ook hun baadje, ja zelfs hun haar was doorweekt van den daarop nederstortenden droppelregen. Juist door het loopen tusschen de opeengepakte menigte in de koesterende stralen van de morgenzon, eenigszins bekomen van de nachtelijke koude, was die nattigheid in den beschaduwden tuin, waardoor hunne kleeding hun weldra kletsnat aan het lichaam kleefde, verre van aangenaam. Aan ontwijken van de droppels viel echter niet te denken, want de op ruim vijf voet hoogte getopte koffieboomen, waren breed uitgegroeid, zoodat hunne dunne takken, die in groote menigte tot dicht bij den grond uit de stammen te voorschijn kwa-

men, elkander raakten, aldus een aaneengesloten geheel vormend van donker blad, waartusschen de helroode bessen scherp afstaken.

De andere vrouwen schenen zich aan die nattigheid weinig te storen, druk praatten en lachten ze, terwijl enkelen, die vroeger tandah¹⁾ geweest waren, hun zangtalent hier kosteloos ten beste gaven, waardoor dikwijls heel wat vroolijkheid verwekt werd, want op de wijs van een bekend liedje improviseerden ze woorden, welke betrekking hadden op personen en toestanden op de onderneming, waartoe vooral zekere avonturen van de Hollandsche meesters en van de mandoers de stof boden, en kunstig op rijm gesteld, verscholen onder een gemakkelijk doorzichtige beeldspraak ter algemeene kennis gebracht werden.

Allengs werd het warmer en nu beviel het plukken Bohkasinum en hare meisjes beter. Paina had echter zonder dit in 't eerst te bemerken in lateng²⁾ gestaan, waardoor ze een brandenden jeuk kreeg aan voeten en beenen zoodat ze geruimen tijd niet kon meeplukken. Hierdoor kostte het Bohkasinum moeite om de andere vrouwen bij te houden, maar ze haastte zich, want ze was bang om achter te raken in dit dichte heesterbosch.

Reeds geruimen tijd had ze in de verte het schreeuwen van mandoers en daartusschen de grove stem van een Hollander gehoord, toen ze eensklaps in hare richting den Hollander luid hoorde roepen: 'Terug! Terug, jij!'

1) danseres.

2) Indische brandnetel.

Ze gevoelde zich niets op haar gemak, ze was niet gewend aan Hollanders, en zenuwachtig plukte ze voort, zoo snel mogelijk, om maar verder uit de buurt te komen. Het scheen dat de teruggeroepen vrouw niet kwam, want ook een mandoeres riep thans aanhoudend en naderde steeds meer. Daar schrikt ze op van gekraak van takken en hevig geruisch van bladeren, alsof iemand haastig tusschen de heesters doordrong en bevreesd omziende, kijkt ze in het gramstorig gelaat van een mandoer, die woedend tegen haar uitbarst:

- Ben je doof? Hoor je niet, dat je geroepen wordt? Terwijl mijnheer de opzichter je zoo roept, doe je alsof je niets hoort? Hajo, terug!

Hevig ontsteld, zich het angstzweet van het voorhoofd wisschend met een punt van haar sêwèh, spoedt Bohkasinum zich door de aanplant in de aangeduide richting, waar ze de mandoeres ontmoet, die ten hoogste verontwaardigd haar verwijt zoo slecht geplukt te hebben, haar daarbij aantoonend, hoe overal nog roode bessen zaten.

Beschaamd haastte Bohkasinum zich de overgeslagen bessen te plukken, terwijl ze bedremmeld tot hare verdediging aanvoerde, dat ze slechts een domme dessavrouw was en alleen in Gouvernementskoffietuinen geplukt had, waar het niet zoo erg hinderde hoe men plukte. De mandoeres evenwel, die een geducht standje gehad had van den opzichter over haar slecht toezicht, bleef hevig tegen haar uitvaren, tot ten laatste ook de Hollander zelf verscheen. Hetgeen daarop gebeurde, zal

Bohkasinum nooit vergeten, zoo oud ze wordt. Wat de opzichter zeide, verstond ze natuurlijk niet, daarvoor was ze te beangst, maar dat roode gelaat en die bulderende stem waren verschrikkelijk, hare knieën trilden en ze verwachtte het ergste. Na uitgeraasd te hebben, vertrok de Hollander echter, maar ook nadat de mandoeres hem gevolgd was en Bohkasinum alleen met de meisjes achterbleef, duurde het nog geruimen tijd, voor ze bekomen was. Wel wilde ze zich tegenover de kinderen goed houden en ging ze daarom, hoewel hevig bevend in al hare leden, werktuiglijk met plukken voort, doch het kostte haar bepaald inspanning om op de been te blijven.

Van dit oogenblik af vorderde ze bijna niet, zoo bang was ze een bes over te slaan en als natuurlijk gevolg kreeg zij, zoowel als de kinderen, zeer weinig koffie. Toen ze ten laatste met haar rij gereed was en op het voetpad aan de andere zijde uitkwam, was het middaguur aangebroken en zaten de vrouwen zich te goed te doen aan de rijst, die ze dien ochtend van huis medegenomen of juist gekocht hadden bij een der koopvrouwen, die met groote manden rijst uit de kampong hierheen gekomen waren. Met zekere verbazing merkte Bohkasinum ook een aantal mannen op, die zuigelingen droegen in een om den nek geknoopte slendang, en die gekomen waren om hunne vrouwen in de gelegenheid te stellen hunne moederplichten te vervullen. Een dessavrouw, wier man dien dag in heerdienst moest werken voor het Gouvernement, had zelfs haar zuigeling bij zich en had het

naakte wicht op een sèwèh aan den rand van het voetpad gedeponeed. De verdienste van het plukken kon niet gemist worden, de belastingen in de dessa waren zwaar.

Bohkasinum kocht rijst voor zich en de meisjes en in een rustig hoekje deden ze hun maal. Ze waren moe van dat ongewone ingespannen arbeiden, dat deed men in de dessa niet. Werd men daar moe, dan rustte men, haast was er bijna nooit.

Lang nadat de andere vrouwen het plukken hervat hadden, zaten ze nog bij elkander, totdat eindelijk een mandoer kwam, die hen feitelijk dwong weder te gaan plukken. Veel voerden ze echter niet uit en toen dan ook na een paar uur het bevel kwam om het plukken te staken en zich te verzamelen, hadden moeder en dochters maar bitter weinig koffie.

Het duurde eenigen tijd, voordat de vrouwen gereed waren te vertrekken, velen hadden twee en meer manden vol, die ze overstortten in zakken of wel vluchtig nazagen en zuiverden van enkele bladeren en van de minder rijpe boonen, die ze tusschen de nabijzijnde boomen wegwierpen, want als de Hollander bij het ontvangen die tusschen de koffie vond, zouden ze minder betaling ontvangen. Handenvol onrijpe koffie, door het haastig plukken bij vergissing medegeplukt, werden op die wijze tusschen het afgevallen blad en het onkruid verdonkeremaand, wat de mandoers oogluikend toelieten, want ook zij zouden een hevig standje krijgen, wanneer die onrijpe boonen werden ingeleverd. Ten slotte stelde de stoet zich in beweging, een voor een, allen achter elkander,

vormden ze een lange lijn, die zich langzaam tusschen de koffietuinen voortbewoog en als een reusachtige slang zich slingerde om de hellingen van het bergachtig terrein.

Bohkasinum liep met haar meisjes ongeveer in het midden en bewonderde niet weinig de vele vrouwen, die geheel gebogen onder de zware vracht op hun rug, de somtijds steile wegen af en op gingen zonder het evenwicht te verliezen of ook maar even te rusten.

Buiten de koffieaanplant kwamen ze aan een groot afdak, waaronder de meesten plaats namen in afwachting van hun beurt om betaald te worden. De vlugsten hadden zich reeds in een rij opgesteld bij de deur van het aangrenzend etablissement, waardoor ze voetje voor voetje achter elkander voortschreden om een voor een de koffie in te leveren en daarna met het ontvangen geld door een andere deur buiten te komen.

Toen het grootste gedeelte der vrouwen hunne koffie had ingeleverd, stond Bohkasinum op en schaarde zich met hare meisjes in de rij. Steeds opschuivend kwam ze zoo ten laatste nabij de ontvangplaats, maar hevig verschrok ze, toen ze bemerkte dat de koffie werd betaald door denzelfden Hollander, die dien ochtend in den tuin zoo vreeselijk tegen haar was uitgevaren. Had ze teruggekund, dan was ze zeker weggegaan, maar achter haar stonden weder andere vrouwen en nog slechts één vrouw moest getakkerd dan was het reeds haar beurt. Uit vrees dat de Hollander haar herkennen zou, durfde ze niet opkijken en heel blij was ze, dat de mandoeres, die bij

de takkerran stond, de koffie voor haar daarin uitstortte, want zelf had ze dit nooit goed kunnen doen, daarvoor beefde ze te sterk, ze zou ongetwijfeld het meeste daarnaast gemorst hebben.

Daar hoort ze de vertoornde stem van den Hollander, hij heeft haar dus herkend, maar in hare verwarring verstaat ze niet wat hij zegt en eerst nadat de mandoeres haar tot tweemaal toe vraagt waarom ze zoo weinig koffie heeft, wordt ze iets helderder en stamelt zacht, dat ze niet erg wel geweest was. Die verontschuldiging schijnt te worden aangenomen, ten minste, er wordt haar niets meer gezegd en als ze haar mand van de mandoeres terug heeft, spoedt ze zich haastig naar buiten.

Terwijl ze zich verheugt dit angstige oogenblik achter den rug te hebben en buiten bereik van den Hollander te zijn, hoort ze luid roepen en omziend, wordt ze door een der vrouwen teruggewenkt. Wat zou haar nu weder wachten?

Beangst keert ze terug, bedeesd kijkt ze de mandoeres aan en als deze haar glimlachend wijst op eenig uitgeteld geld en onder het gelach van de omstanders spottend vraagt of ze geen betaling hebben wil, dan strijkt ze snel het geld in de hand en poogt daarbij ook te lachen, maar het is een zenuwachtig gelaatvertrekken zonder meer, lachen kan ze op het oogenblik niet. Weder buitengekomen, sluiten de meisjes zich bij haar aan. Nu wordt ze kalmer en ergert ze zich over haar eigen linkschheid, ze schaamt zich werkelijk voor haar kinderen. Langzaam voortlopend naar de kampong, kijkt ze het ontvangen

geld na, een dubbeltje en twee centen. Het was weinig!

Het geld van de meisjes vraagt ze op, Paina heeft acht, Kasinum zes cent ontvangen, met hun drieën hebben ze dus twee dubbeltjes en zes cent verdiend. Hadden ze daarvoor al dien angst uitgestaan en den geheelen dag moeten werken!

- Een kwartje en een cent de drie menschen,' zegt ze, 'is dat nu die royale betaling, die men, naar gezegd wordt, hier krijgt?'

- Achter mij was een vrouw, die kreeg vijf dubbeltjes,' merkte Paina schuchter op.

Ja, het was waar, veel koffie hadden ze niet gehad, ten minste in vergelijking met het gros der andere vrouwen, maar zooveel koffie als die hadden, zou ze wel nooit kunnen inleveren. Op eene onderneming was misschien veel geld te verdienen maar dan moest men het werk gewoon en tegen zwaren arbeid bestand zijn. Zij was reeds te oud, misschien dat haar kinderen het zoover brachten, tenminste als ze altijd op eene onderneming bleven. Doch afschuw vervulde Bohkasinum, toen ze bedacht hoe haar meisjes dan perceelmenschen zouden worden, zooals de vrouwen in de loodsen van Djembierit; hoe ze mannen zouden trouwen, die dobbelden en opiumschoven, zooals de koelies daar deden, terwijl hunne kinderen opgroeien zouden temidden dier verderfelijke omgeving. Welk een verschrikkelijk vooruitzicht!

Maar wat gebeuren moest, zou gebeuren, daar viel niets aan te veranderen, hier troostte ze zich mede en ze schikte zich in dat onvermijdelijke.

Het kamertje, waarin ze geslapen hadden, vonden ze leeg, waarom Bohkasinum veronderstelde, dat haar man een beter verblijf voor hen gevonden had en daar het bijna tijd was voor het avondmaal en ze honger hadden na den vermoeienden dag, begaf Bohkasinum zich met de meisjes naar de passarloods en kocht wat rijst. Terwijl ze zich deze goed lieten smaken, neergehurkt op een kalm plekje buiten het gewoel der menigte, naderde Sibaan en bij hen nederhurkend, vertelde hij, dat zijn vader een leeg kamertje had gevonden in de loods voor gehuwde lieden bij de kali en dit ingericht had. Nieuwsgierig hun nieuw verblijf te leeren kennen, aten ze snel af en volgden den knaap.

Pahkasinum was nog bezig den grond voor het kamertje van onkruid te zuiveren met een patjol, welke hij van een zijner nieuwe burens geleend had. Fluks improviseerden de meisjes een veger en hielpen mede, waardoor het werk weldra gereed kwam. Terwijl hij Sibaan opdroeg de patjol terug te brengen, liet Pahkasinum nu de nieuwe woning zien.

Het was het hoekkamertje van de loods, die in het geheel een twaalfstal dergelijke kamertjes bevatte, allen aan de voorzijde met de deur uitkomend in een emper, door een alang-alang afdak gevormd, met welk materiaal ook het dak van de loods gedekt was. Het hokje had er erg verwaarloosd uitgezien en een enkele, half vernielde brits was alles, wat met een hoop vuil en afval, in de leege ruimte door hem gevonden was. Daar evenwel de andere kamertjes allen bezet waren en het gehalte van

de bewoners dezer loods heel wat beter was dan van het losse volk, dat zij de beide vorige nachten tot burens gehad hadden, had hij niet lang gedraald, maar was met schoonmaken aangevangen en daarna tot verbetering van de inrichting overgegaan. Dat Sibaan van de pluk teruggezonden werd, was hem goed te stade gekomen, want nu had de knaap op de matjes en op het andere goed kunnen passen en had hij vrij zijn gang kunnen gaan.

Eerst had hij uit de loodsen van het losse volk twee britsen weggehaald. Heel omzichtig had hij dit moeten doen, want natuurlijk mocht zulks niet, maar gelukkig had niemand het gezien. De eene brits had hij langs den achterwand geplaatst en deze had daar juist gepast, maar de andere, die rechthoekig daarop tegen den zijwand moest komen, was iets te lang geweest; heel groot was het kamertje niet. Hij had die brits iets korter gemaakt en toen van de aanwezige bouwvallige brits stutten vervaardigd en de beide nieuwe britsen daarop geplaatst. Met de overgeschoten bamboe had hij de deur gerepareerd, die erg gehavend was en niet wilde schuiven. Het middaguur was intusschen aangebroken, waarom hij aan de warong was gaan eten en daarna had hij zich naar het bosch begeven, hetwelk, zooals men hem had uitgeduid, een eind hoogerop langs de kali gevonden werd. In dat bosch had hij sellang gekapt en enkele jonge bamboe apoes en na dit alles in twee vrachten naar het nieuwe verblijf gedragen te hebben, had hij, geholpen door Sibaan, lichte gedeks vervaardigd van sellang en daarmee de bamboeomwanding van het kamertje bekleed.

Bohkasinum moest erkennen dat het kamertje er bepaald netjes uitzag. De achterwand en de beide zijwanden, tot op een behoorlijke hoogte afgeschut met de donker groene sellang, hadden een dragelijk aanzien en boden zoo een goede beschutting tegen de hinderlijke nachtkoude, terwijl men zeker was, nu niet begluurd te kunnen worden. Ook de deur en de korte voorwand daarnaast waren met sellang bekleed en om vrijer te zijn, had Pahkasinum tusschen de beide britsen een schutsel geplaatst, waarvoor hij een deur gebruikt had, uit een andere loods weggenomen. De kinderen, voor wie de ingekorte brits tegen den zijwand bestemd was, zouden wel iets bekrompen liggen, maar als langs hun slaapplaats nog een schutsel van sellang geplaatst werd, zouden ze daarachter toch ook hun warm hokje hebben. Met de ruimte moesten ze zich dan maar behelpen, de knaap kon vooraan slapen en de beide meisjes achter hem. Wel vond Bohkasinum het minder gewenscht, dat de beide huwbare meisjes met hun grooten broer op dezelfde brits sliepen, maar er was nu eenmaal geen ruimte voor een andere brits, zelfs konden ze op de opengebleven plek bij de deur nauwelijks naast elkander staan en toch zou daar nog een stookplaats gemaakt moeten worden, want altijd toebereid voedsel te koopen, ware op den duur te kostbaar.

Dien nacht sliepen allen heerlijk in hun nieuw verblijf. Vroeg in den ochtend, zoodra hij gegeten had, begaf Pahkasinum zich naar de rol om bij het tuinwerk ingedeeld te worden; zijn vrouw en dochters zouden gaan

plukken, terwijl Sibaan de woning zou blijven bewaken, waardoor de anderen ontslagen werden van het meeslepen den geheelen dag van een pak goed, hetgeen lastig was en bovendien gevaarlijk, want hoe licht kon iets verloren raken of door minder eerlijke lieden handig weggenomen worden.

Zijn kris en goede sèwèh had Pahkasinum thuis gelaten, een gewoon keperen, korte broek en een baadje van dezelfde stof waren zijns inziens goed genoeg voor het werk, terwijl een oude sèwèh, welke hij straks om de lendenen kon knopen, hem thans, hoog opgetrokken over de schouders, tegen de felle ochtendkoude beschutte.

Voor de administrateurswoning stonden op den weg een aantal mandoers, die ieder een troepje neergehurkte lieden voor zich hadden. Pahkasinum had zich dien ochtend mandoer Kartô, den schoonzoon van den ouden Pahresô laten aanwijzen en zette zich bij diens koelies neder.

Toen uit de kampong geen volk meer kwam en allen achter elkander op rijen van vijf geplaatst waren, naderde een Hollander, die aan de verschillende mandoers bevelen uitdeelde, het aantal der koelies opschreef en daarna last tot vertrekken gaf. Zooals Pahkasinum later vernam, was dit de opzichter, die ook in de koffietuinen het werk controleerde.

Pahkasinum en de andere koelies, bij mandoer Kartô ingedeeld, ontvingen nu van dezen een arit en daarop begaven ze zich op weg naar den opgegeven tuin. In een lange rij, allen achter elkander, volgden ze het platge-

trede paadje, dat al slingerend over het voetpad liep, hetwelk tusschen de met vrucht beladen koffietuinen voerde.

Langzaam gingen ze voort, want de dag was lang. Eerst over twaalf uur, waaronder één uur schafttijd, zouden ze, als de duisternis begon te vallen, terugkomen om na ontvangst hunner betaling in de kampong rust en verpoozing te vinden.

De tuin, welken zij moesten djombretten, was ver afgelegen, zoodat het geruimen tijd duurde, voordat ze dien bereikten. Eindelijk aangekomen, haastte zich ieder een paar rijen voor zijne rekening te nemen, minder wel uit ijver om spoedig te beginnen, dan om zich een gemakkelijke taak te verzekeren, waar het onkruid niet zoo dicht of taai van aard was. Nadat dan ook het werk een eindje was opgeschoten, werd de arbeid vrij algemeen gestaakt; enkelen deden hun ochtendmaal, waartoe zij dien morgen geen tijd gehad, en daarom dit, haastig in een blad gewikkeld, medegenomen hadden, anderen slepen hunne arits of zetten het lemmer vaster in den steel, terwijl eenigen, wier gereedschap met den besten wil niet voor eenige reparatie in aanmerking gebracht kon worden, zich hierover troostten door het voorbeeld van den mandoer te volgen en op hun gemak een strootje gingen rooken.

Pahkasinum, nog onbekend met het werk en de vele trucs, had zich door den mandoer een taak zien toebedeelen, welke om het lastige onkruid door de anderen gemeden was. Daardoor schoot hij slechts langzaam op,

zoodat hij niet durfde te rusten, toen de anderen hun gemak namen. Toch kwam hij maar weinig vooruit, waardoor de laatsten, na den arbeid hervat te hebben, hem niet alleen spoedig hadden ingehaald, maar hem zelfs ver achter zich lieten. Dit bezorgde Pahkasinum aanmerkingen van den mandoer, waarop hij al zijn krachten inspande om de anderen bij te blijven, hetgeen hem ten laatste ook gelukte, doch niet dan ten koste van het gehalte van zijn werk.

Een enkel woord werd soms door de lieden gewisseld, maar veel werd er niet gesproken; zoo vroeg op den morgen was men niet op dreef, vooral niet in de kille koffietuinen, tusschen dat bedauwde onkruid, hetwelk alle kleeding nat maakte, hetgeen de stemming niet verbeterde. Langzamerhand kreeg de zon echter meer kracht, de dauw droogde op en de stralen, die zich door de kruinen der schaduwboomen een weg baanden, gaven eene weldadige warmte. Nu kwamen de tongen los en bleek het Pahkasinum, dat tusschen den mandoer en een groot deel der koelies een zeer gemoedelijke verhouding bestond. Ze praatten te samen, lachten en hadden onder elkander heel wat pret.

- Mas!' klonk eensklaps op onderdrukten toon de waarschuwend stem van een koelie, die terugkwam van het voetpad, waar hij even zijn dorst gelescht had aan het in een petroleumblik medegenomen water.

Als met een tooverslag veranderde het tooneel, de koelies staakten hunne gesprekken en begonnen met een razenden ijver te werken, terwijl mandoer Kartô snel

opstond van den boomstronk, waarop hij gezeten was, en met een houding van gezag achter hen heen en weder ging loopen, intusschen met luider stem hen tot spoed en oplettendheid aanmanend.

Pahkasinum, hoe weinig op de hoogte van de eigenaardigheden eener onderneming, begreep dat er iets bijzonders op til was, waarom ook hij zoo mogelijk nog sneller zijn arit door het dikke onkruid sloeg, hetwelk in zijn taak voor een groot deel bestond uit lolanggan, een zeer taaie grassoort. Een grove, luide stem, die om den mandoer riep, loste hem het raadsel op: de opziener was gekomen. Naar het scheen had deze iets gevonden, hetwelk hem niet aanstond, ten minste de schreeuwerige, toornige toon, waarop hij tegen den mandoer te keer ging, deed hooren, dat hij erg kwaad was. Pahkasinum, niet gewoon in de dessa met Hollanders in contact te komen, gevoelde zich niets op zijn gemak, maar de naast hom arbeidende koelies waren blijkbaar aan dat schreeuwen gewoon. Spottend merkte er een zachtjes op dat mijnheer zeker ruzie gehad had met zijne huishoudster, welk gezegde een onderdrukt gelach verwekte. Maar toen het gebulder naderbij kwam, geraakten zelfs de brutaalsten een weinig onder den indruk; een Hollander kon zoo raar doen en zoo ruw zijn.

Zonder op te zien, werkte Pahkasinum gejaagd voort tot hij zich plotseling voelt aantikken. Hevig verschrikt kijkt hij op en ziet in het vertoornde gelaat van den mandoer, die hem woedend vraagt of hij doof is, dat hij niet komt als men hem herhaaldelijk roept.

De Hollander is intusschen genaderd en zoodra hij Pahkasinum in zicht krijgt, overlaadt hij dezen met scheldwoorden en maakt zulke dreigende bewegingen met zijn stok, dat Pahkasinum ieder oogenblik meent geslagen te zullen worden. Zwijgend voor zich ziende naar den grond, blijft hij echter stil neergehurkt, maar zoo bevreesd, als daareven, is hij niet meer. De gemeene scheldwoorden, de in zijn oog onbeschofte en onwellevende houding van den Hollander, en diens dreigende gebaren missen hun indruk niet en wel verre van hem nog meer beangst te maken, wekken ze zijn minachting op en prikkelen hem tot woede, tot verzet zelfs, al weet hij zich nog te beheerschen en zijn van haat gloeienden blik te verbergen.

Als de opziener eindelijk geheel buiten adem zwijgt, weet Pahkasinum nog altijd niet, waarmede hij dat standje verdiend heeft, want de schreeuwerige stem van den opziener had diens toch al niet onberispelijke uitspraak van het Javaansch geheel onverstaanbaar gemaakt voor het oor van iemand uit de dessa, alwaar voor de beteekenis van een gezegde haast evenveel waarde gehecht wordt aan klank en nadruk als aan de woorden, zoodat een zin, hoe zuiver Javaansch, maar toonloos of verkeerd beklankt, voor de meesten onbegrijpelijk is.

De mandoer, die tot dusver zich wijselijk achteraf gehouden heeft, begint bang te worden, dat de toorn van den Hollander zich tegen hem zal keeren en daarom weet hij niet beter te doen dan op zijn beurt tegen Pahkasinum uit te varen. Hij doet dit echter in gema-

tigde bewoordingen en vermijdt beledigende uitdrukkingen, want hij is zelf Javaan en weet hoe diep die grieven. Ook spreekt hij hoog-javaansch, uit onderdanigheid om de tegenwoordigheid van den Hollander, wat zijne woorden nog aanmerkelijk verzacht.

Pahkasinum wordt hierdoor wat kalmer en als de mandoer hem laat zien hoe hij een gedeelte van het onkruid niet afgeslagen heeft, maar met het afgesnedene heeft bedekt, dan gevoelt hij schuld, staat op en doet zwijgend het verkeerde over. En als de Hollander, die zonder iets meer te zeggen verder gaat, buiten gehoor is en de mandoer hem dan verwijt zijn werk zoo slecht te doen, daarbij vertellend een geducht standje van den opziener gehad te hebben over zijn gebrekkig toezicht, dan vraagt Pahkasinum beschaamd vergeving, slechts tot zijne verontschuldiging aanvoerend, dat het onkruid zooveel taai gras bevatte en zijn taak daardoor bijzonder zwaar was. De mandoer geeft hem dit toe en helpt hem alles overdoen, zoodat hij spoedig weder zijn werk kan vervolgen.

De scène met den opziener heeft het ijs gebroken. De man, die aan zijn linkerzijde werkte en tot dusver slechts een enkel woord met hem gewisseld had, zegt nu glimlachend, als wilde hij Pahkasinum troosten over de ruwe bejegening van den Hollander ondervonden:

- Hoe is het kang, ben je vol?' Daarbij doelende op de scheldwoorden.
- Te vol,' antwoordt Pahkasinum verontwaardigd, want de ondervonden belediging kan hij nog niet goed

verkroppen. ‘Ik ben tot heden slechts een dessaman geweest. Ik ben niet gewoon aan die Hollandsche manieren.’

- Och, Hollanders zijn gewoonlijk dronken,’ merkt zijn rechterbuurman, dien hij Kromodongsô had hooren noemen, nu op. ‘En als ze niet dronken zijn, dan doen ze alsof ze het zijn.’

- Naar men zegt zijn de Hollanders op de perceelen de koelies van Holland en zijn de Hollandsche ambtenaren de pri-jaji's,’ sprak mandoer Kartô.

- Nu, onder de perceel-Hollanders zijn ook wel geschikten,’ meende de eerste spreker, ‘maar die opziener hier, die is niets netjes. Hij scheldt altijd, alleen met de vrouwen is hij goede maatjes.’

- Je bedoelt met de jonge,’ merkte Kromodongsô lachend op.

- Zeg, kang Kromodongsô!’ zei de mandoer spottend. ‘Kang Sorredjô is zeker jaloersch.’

- Wat jaloersch! Ik heb toch geen vrouw,’ bracht Sorredjô in het midden.

- Dat is zoo, maar daarom hou je wel van de meisjes,’ plaagde Kromodongsô.

Een algemeen gelach volgde, het was toch algemeen bekend, dat Sorredjô betrekkingen onderhield met verschillende vrouwen in de kampong.

- Maar toch niet zooveel als Mas Bey,’ hield Sorredjô vol.

- O, de hoofdmandoer! Die houdt het beurt om beurt met alle vrouwen. Je kent wel die mooie vrouw met dat donkere, zachtzinnige uitzicht,’ duidde Kromodongsô uit,

‘die een maand geleden gekomen is en met haar man huist in de loods ten zuiden van den weg.’

- De vrouw van Ngalimon?’ vroeg Sorredjô.

- Ja juist. Nu, mas hoofdmandoer heeft al lang moeite voor haar gedaan, maar ze wilde niet. Daarop heeft hij gisteren tegen den avond den man uitgezonden naar Kondanglegi met een brief van mijnheer. De man wilde eerst niet, maar Mas Bey zeide dat bij den brief haast was en praatte verder zoo mooi, dat de man ging.’

- Nu, toen had mas hoofdmandoer het gemakkelijk.’

- Volgens zeggen, heeft hij zoodra het donker was, de vrouw naar een der achteraf staande loodsen meegetroond. Ngalimon, die de zaak niet erg vertrouwde, is den nacht niet in Kondanglegi overgebleven. Hij heeft in donker geheel alleen den terugweg afgelegd, maar toen hij thuis kwam, was zijn vrouw reeds lang in de woning terug.’

- Het is een mooie vrouw,’ moest Sorredjô erkennen.

- Jij zou het ook wel eens met haar willen aanleggen, hé,’ spotte zijn makker.

- Het is te probeeren. Als ze met den hoofdmandoer meegaat, dan zal ze met een ander ook wel willen.’

Mandoer Kartô, die even het werk van de andere koelies had nagezien, ving de laatste zinnen op.

- Dat behoef je niet te probeeren,’ sprak hij. ‘Vanochtend vroeg is Ngalimon met zijn vrouw vertrokken. Er zijn zeker lieden geweest, die hem verteld hebben, wat zijn vrouw gedaan had.’

- Jongens, dat is jammer voor mij,’ zei Sorredjô lachend, ‘nu moet ik wat anders zoeken.’

- Leg het aan met Kenès, die wil wel,' raadde Kromodongsô aan zachtjes lachend, terwijl hij het afgeslagen onkruid ophoopte.

- Dank je, die houdt het met iedereen. Eergisteren bij de pluk is ze met den opziener meegegaan.'

- Wie is haar man tegenwoordig?' vroeg mandoer Kartô.

- Weet ik het! Ze heeft alle passarweken een ander.'

- Naar ik hoor, houdt de vrouw van Mas Bey het met den kapala-kampong en scharrelt de vrouw van den kapala-kampong met den prembé,' merkte Kromodongsô op.

- Ja vroeger,' verklaarde Sorredjô, 'maar thans scharrelt de vrouw van den kapala-kampong met dien jongen man, die handlanger is van Wongsô, den bandar.'

- Die vroeger met Kenès hier is gekomen?' vroeg de mandoer.

- Ja, Djasman heet hij.'

Het gesprek hokte en Mandoer Kartô ging verder om het werk na te zien. Al dien tijd had Pahkasinum hard doorgewerkt om niet achter te raken, maar desniettemin had hij met aandacht het gesprek gevolgd. Als dessaman wist hij niet veel af van de toestanden op een onderneming en nu hij eenmaal door het noodlot gedwongen was op een perceel te wonen, stelde hij er veel belang in, daarvan beter op de hoogte te komen. Hetgeen hij tot dusver gezien had, was weinig verheffend geweest en het gesprek, zoeven tusschen zijn bureu gevoerd,

onthulde hem weder allesbehalve fraaie zaken. Zeker, ook in de dessa had men soms wel een enkele vrouwenverleider, maar gewoonlijk liep het slecht met hem af en in ieder geval moest hij zorg dragen dat zijne streken onbekend bleven. Hier op de onderneming scheen het echter een algemeen gebruik om betrekkingen te onderhouden met vrouwen van anderen en de opziener, de hoofdmandoer, tot losse arbeiders toe, zooals Sorredjô, ieder deed daaraan mede. Hij meende nog wel gehoord te hebben, dat de opziener een huishoudster had.

- Kang!' vroeg hij dengene, die Kromodongsô genoemd werd, terwijl hij zich even neerzette, want hij was vermoeid van dat ingespannen werken. 'Naar men zegt heeft de opziener een huishoudster, staat die het toe, dat haar heer zich met andere vrouwen afgeeft?'

Kromodongsô keek even behoedzaam rond en toen hij den mandoer niet gewaar werd, ging hij gemakkelijk zitten, haalde een strootje te voorschijn en sprak langzaam:

- Als ze het hoorde, zou ze wel schandaal maken, maar wie zal het haar vertellen? Bovendien heeft ze zelf een minnaar, een man, die Sarnawi heet.'

- Weet mijnheer de opziener daar niets van?'

- Welneen! Die man komt als mijnheer op de betaalplaats het volk betaalt en niet weg kan. Als de opziener het vernam, zou hij zijn huishoudster weggagen. Eigenlijk schuift de huishoudster opium, maar ze wil niet dat mijnheer het weet en van Sarnawi krijgt ze het geld voor opium. Die heeft altijd volop geld, maar werken doet hij nooit.'

- He,' zei Pahkasinum niet weinig verbaasd: 'ik dacht dat op een onderneming iedereen werken moest. Toen mijn vrouw den eersten dag niet dadelijk plukte, heeft ze reeds een standje gehad van een mandoer.'

- Dat is zoo,' stemde Kromodongsô toe, die zijn strootje had aangestoken en den rook nu behaaglijk optrok. 'Over het algemeen moet men op een perceel werken, maar er zijn toch ook menschen, die nooit werken. Wanneer u overdag, als alles aan het werk is, de loodsen langs gaat, dan zult u zien hoeveel lieden daar liggen. Er is bijvoorbeeld een man met een ziek been, vol open wonden, die door den kapala kampong al dikwijls is weggejaagd, maar altijd weder terugkomt. Hij leeft van hetgeen hij krijgt van de rijstverkoopsters, die hem op zijn vragen steeds dadelijk wat eten geven om van hem af te zijn, want hij biedt een afschuwelijk aanzicht.'

- Als die man in de loodsen slaapt en later slapen daar anderen, dan kunnen die ook wonden krijgen,' meende Pahkasinum.

- Zeker, het is ergerlijk. Er is nog een man, die veel erger wonden heeft, maar die komt slechts af en toe eten halen. Naar men zegt leeft hij in het naburig bosch in een hollen boom.'

- Maar u zeide dat degeen, die Sarnawi heette, nooit werkte en toch altijd geld heeft, hoe zit dat?'

- Hm,' kuchte Kromodongsô even, hij scheen het niet geraden te vinden die vraag te beantwoorden.

Intusschen had ook de andere buur van Pahkasinum, Sorredjô, zijn gemak genomen en toen Kromodongsô

draalde met antwoorden, zei deze, minder bang uitgevallen dan zijne makker:

- Kang, op een perceel zijn altijd veel bandieten. Die Sarnawi is, naar men zegt, uit de dessa gevlucht. Hij leefde daar, zooals beweerd wordt, van diefstal en toen de loerah hem daarbij eens had tegengewerkt, heeft hij diens karbauwen vergiftigd. Volgens zeggen is de loerah daarop zoo woedend geworden, dat Sarnawi het geraden vond de wijk te nemen. Nu heeft hij hier een aantal makkers.'

- Werken die geen van allen?' Pahkasinum kreeg meer en meer het land in zoo'n omgeving te zijn verzeild geraakt.

- Soms, een enkelen keer, maar in den regel niet. Ze hebben geen gebrek aan geld.'

Mocht Pahkasinum nog in onzekerheid verkeerd hebben omtrent de wijze, waarop ze dit geld verkregen, zoo hielp de volgende opmerking van Kromodongsô hem uit zijn twijfel.

- Gisteren nacht,' sprak deze, 'is weder van twee lieden in hun slaap de buikgordel opengeknipt en het daarin geborgen geld weggenomen.'

- Het is erg onveilig,' stemde Sorredjô toe, 'ik ga altijd met twee kameraden in een kamer en dan versperren we de deur. Een paar nachten geleden zijn van de lieden, die in het kamertje naast ons sliepen, twee bijna nieuwe sèwèhs en een groot kapmes weggenomen.'

Pahkasinum was in de dessa niet verwend op het punt van veiligheid, ook daar waren inbraken aan de orde van dag en nacht, maar op een onderneming scheen het nog erger te zijn.

- Maar doet de kapala kampong daar niets tegen,' vroeg hij met zekere verwondering, want volgens zijn dessabegrip was toch in de eerste plaats het kamponghoofd verplicht tegen zulk een brutaal optreden van geboefte te waken.

- Och, die kapala kampong hier!' riep Sorredjô uit, met zooveel minachting in zijn stem, als slechts mogelijk was. En toen Pahkasinum hem vragend aankeek, vervolgde hij bij wijze van toelichting: 'Die is op uitstekenden voet met dat soort lieden. Een woont er bij hem in.'

Dat lieden, die in de dessa wat op hun kerfstok hadden, naar de perceelen uitweken, was Pahkasinum bekend, maar dat ze daar zulke goede maatjes waren met het kamponghoofd en zoo'n ongestoord, gemakkelijk leventje hadden, dat verraste hem. In de dessa hoorde men dagelijks van het Gouvernement, kreeg dan deze, dan die printah, maar hier op de onderneming scheen het wel alsof er geen Gouvernement bestond.

- Maar mag het dan van het Gouvernement, dat zulke lieden hier wonen? Is hier dan geen assistent-wedono?' vroeg hij Kromodongsô.

Deze lachte en antwoordde:

- Zeker, deze onderneming ressorteert onder den assistent van Kondanglegi en als hier op het etablissement of bij den Hollander gestolen wordt, dan komt hij met een menigte kapala's. Maar, als hij niet geroepen wordt, komt hij niet. Op een perceel heeft het Gouvernement niets te zeggen.'

- De huisjongen van mijnheer den administrateur heeft

mij wel gezegd,' verklaarde Sorredjô, 'dat de assistent dikwijls klaagt over de boeven, die hier wonen, want ze stelen voortdurend in de omliggende dessa's. Maar de dessapolitie durft hier niet te komen.'

- Waarom niet?' vroeg Pahkasinum, die maar al te goed wist, hoe oppermachtig de Hoofden, die politiedienst uitoefenden, in de dessa optraden.

- Omdat ze natuurlijk bang zijn voor den Hollander,' lichtte Kromodongsô toe, wel eenigszins verbaasd over zooveel naïveteit. 'Dessapolitie mag hier niet komen, als ze kwam, zou mijnheer ze weggagen. Alleen de kapala kampong van hier mag politietoezicht uitoefenen.'

- Ja,' zei Sorredjô, 'en die doet zelf mee met het geboefte. Een paar weken geleden heb ik hem met een heel pak goed 's ochtends heel vroeg zien thuiskomen. Het was nog donker, alles sliep, maar ik had buikpijn en was naar de kali geweest.'

- Op die wijze is het voor bandieten een heerlijk leven op een onderneming,' kon Pahkasinum niet nalaten op te merken.

- Och heerlijk,' sprak Sorredjô twijfelend. 'Ze hebben dikwijls veel geld, maar ze dobbelen allemaal en hetgeen ze 's nachts stelen, dat verspelen ze den volgenden dag en nacht.'

- Hoor kang Sorredjô eens!' spotte Kromodongsô, 'alsof hij nooit dobbelt.'

- Nu, af en toe,' erkende Sorredjô lachend. Eensklaps echter wierp hij snel zijn strootje weg. 'Mijnheer!' waarschuwde hij op gedempten toon.

In een oogwenk was het drietal met meer dan gewonen ijver aan het werk. De opziener op den terugweg naar huis, kwam nog eens langs de ploeg en keek, vergezeld van den mandoer, vluchtig het werk na.

Nog niet lang was hij vertrokken, als de verwijderde kentonganslagen vernomen werden, die het sein gaven, dat de schafttijd aangebroken was. De waronghouder was reeds een klein half uur geleden langs gekomen en had de rantsoenen in een mand achtergelaten. Ieder kreeg een in pisangblad verpakte portie rijst, waarop een stukje visch lag en verder een toegevouwen blad, waarin de djangan.

Na een uur schafttijd, gaf de kentongan weder het sein en hervatten ze het werk, maar om dezen tijd was het zelfs in de beschaduwde koffietuinen zeer warm en de lieden, die ternauwernood uitgerust waren van den langen ochtendarbeid, maakten niet de minste haast. Traag en loom werkten ze voort, zaten dikwijls stil, maar spraken weinig, want zelfs daarin hadden ze geen lust. Eerst bij het doorkomen der namiddagkoelte verdween die dofheid en toen vernam Pahkasinum nog verscheidene zaken, die hem in de overtuiging versterkten, dat eene onderneming een poel van ongerechtigheden was en nog minder begreep hij thans de nalatigheid van het Gouvernement, hetwelk de dessa's met printahs overstelpt, tot in het vervelende toe, maar de te midden daarvan gelegen ondernemingen geheel overlaat aan het welmeenen van den ondernemer, zonder den minsten waarborg te eischen of zich te verschaffen, dat behoorlijk

toezicht gehouden wordt, waardoor, als gevolg, vele perceelen centra zijn van onveiligheid ook voor de omliggende streken, wijkplaatsen worden voor het uitschot der dessaen stadsbevolking en door de aanwezigheid van al dat geboefte gevaarlijke broeinesten vormen, waar de nog onbedorven dessaman, die er het geld voor zijne hooge belastingen komt verdienen, tot diefstal en roof wordt verleid, hetgeen het aantal beroepsroovers steeds doet vermeederen.

Toen de zon onderging dreunden opnieuw de kentonganslagen, ten teeken dat de dagtaak geëindigd was. Langs den weg, dien zij dien morgen gekomen waren, ging het nu weder huiswaarts, de mandoer met zijn stokje in de hand achteraan. Bij de betaalloods, naast het etablissement gelegen, hurkten ze neder, hun beurt afwachgend, terwijl de andere ploegen, welke dichterbij hun werk hadden en daarom eerder aangekomen waren, werden afbetaald. Lang behoefden ze echter niet te wachten, want gedurende den pluktijd werd weinig volk voor tuinwerk aangenomen.

Op een wenk van mandoer Kartô naderden ze de betaaltafel, waarachter de opziener gezeten was, en hurkten vijf aan vijf achter elkander neder. Terzijde voor de tafel zat de hoofdmandoer op den grond om het geld dat de Hollander uittelde aan de rechthebbenden te overhandigen.

Pahkasinum staarde stil voor zich op den grond, hij was het nabijzijn van Hollanders nog niet gewoon en gevoelde zich in hunne tegenwoordigheid weinig op zijn

gemak. Hij zat, als laatste van de rij, achter vier andere lieden. Nadat de opziener iets gezegd had, waarvan hij niets verstond, zag hij de voorste koelie opstaan, in gebogen houding den korten afstand afleggen, welke hem van den hoofdmandoer scheidde en toen nederhurken. De hoofdmandoer streek eenig geld van de tafel en gaf het den man, daarbij iets zeggend, waarvan Pahkasinum slechts het woord kèndèng verstond.

- Hajo, ga mee!' zei de man wenkend, zich snel met het ontvangen geld verwijderend.

Toen Pahkasinum hierop de drie andere lieden, die met hem de rij van vijf gevormd hadden, zag opstaan, zodat hij alleen achterbleef, wendde hij zich bedeesd tot den hoofdmandoer en vroeg op heel bescheiden toon:

- Waar is mijn geld?'

- Ben je soms doof?' snauwde die hooge waardigheidsbekleeder hem ruw af, 'heb je niet gehoord dat de betaling kèndèng is?'

Terwijl Pahkasinum haastig opstond, wierp ook de opziener hem nog een scheldwoord naar het hoofd, waarom hij zich zoo snel mogelijk uit de voeten maakte. Dicht bij de kampong haalde hij het viertal in, dat hem eerst poogde kwijt te raken, onder beweren, dat het geld slechts voor vier man bestemd was, maar dit hulpmiddel, hetwelk menig ander nieuweling zijn dagloon kostte, sloeg bij Pahkasinum niet aan, daarvoor was hij altijd, ook in de dessa, te veel mans geweest. Zonder luidruchtig te worden, bleef hij toch beslist aandringen op uitbetaling van zijn deel, waarop de anderen, bemer-

kend, dat deze man zich niet liet afschepen, het deden voorkomen alsof ze zich vergist hadden en gezamenlijk ging men nu verder om het geld te wisselen. De waronghouder bleek daartoe evenwel niet genegen, of wel had werkelijk, zooals hij beweerde, zijn klein geld reeds afgegeven aan de koelies, die vóór hen gekomen waren om te wisselen.

Ze hielden een oogenblik raad en degene, die het geld ontvangen had, stelde een ander middel voor. Hij had twee guldenstukken gekregen, dus voor ieder man veertig cents, wat in orde was, want van het dagloon, nu om den pluktijd tot vijf en veertig cent opgeslagen, werd op Djembierit altijd vijf cent gekort voor het middagmaal. Nu sloeg hij voor te gaan dobbelen, eerst om den eenen, daarna om den anderen gulden. Dadelijk ondersteunde een der lieden, blijkbaar een makker van den spreker, dit nieuwe plan, maar Pakhasinum en de beide andere koelies, die dat tweetal niet vertrouwden, weigerden en verlangden hun geld, waarvoor ze den geheelen dag gewerkt hadden.

Aan de passarloods werd daarop nogmaals getracht de guldens gewisseld te krijgen. De duisternis was intusschen gevallen en het kostte Pakhasinum groote inspanning den man, die het geld had, niet uit het oog te verliezen, want duidelijk merkbaar poogde deze tusschen de volte van daglooners en plukvrouwen de plaat te poetsen. Ook hierin niet slagend, haalde de man ten laatste een paar dubbeltjes uit zijn hoofddoek en gaf deze met een der guldens aan Pakhasinum, waarna hij zich met zijn kameraad verwijderde.

Pahkasinum was blij van die lieden af te zijn. Hij dook een paar dubbeltjes op uit zijn gordel, voegde daarbij de twee ontvangene en betaalde daarmee een der overblijvende koelies af, waarop hij zich met den andere naar de koopvrouw begaf, bij wie hij meermalen rijst gekocht had. Hij vroeg haar de gulden voor hem te wisselen en hoewel ze in den aanvang daartoe niet bereid was, werden ze het eens, dat hij en de andere man ieder voor vijf cent rijst zouden nemen en de vrouw hem dan negen dubbeltjes zou teruggeven. Met smaak verorberden ze de rijst, waarna Pahkasinum de gulden overhandigde.

Voordat de vrouw het geldstuk opborg, bekeek ze dit nauwkeurig.

- Wat is dat?' sprak ze, en dichter bij haar lampje buigend, beschouwde ze aandachtig de gulden, klopte er eens mede tegen haar mes en toen ze teruggevend, zei ze, Pahkasinum wantrouwend aanzierend: 'Dank je voor slecht geld.'

- Is het dan slecht?' vroeg Pahkasinum pijnlijk verbaasd.

Snel stond hij op, ging naar het lampje en ja, toen zag hij het ook: de gulden was vals. Wat nu te doen? Teruggaan naar den opziener? Daartoe bezat hij den moed niet, bovendien was de betaling natuurlijk reeds lang afgelopen. Het lastigste was, dat ze nu ieder vijf cent betalen moesten en de andere man volhield geen geld te hebben. Zoo was Pahkasinum wel genoodzaakt ten laatste voor hen beiden te betalen.

Nog eenige malen poogde zijn metgezel de gulden te wisselen, doch te vergeefs, er was altijd veel valsch geld in omloop en de verkoopsters waren op hun hoede. Ten laatste had Pahkasinum er genoeg van, het werd laat en hij verlangde eindelijk eens rustig een strootje te rooken. Den man, die geen afstand wilde doen van zijn loon, liet hij de valsche gulden behouden en weinig opgewekt gestemd door deze onaangename ondervinding van zijn eersten dag werken op de onderneming, zocht hij zijn gezin op, terwijl hij mistroostig uitrekende hoe hij eerst twee dubbeltjes had gegeven, toen nogmaals vijf centen voor het maal van dien vreemden man, dus totaal een kwartje schade leed en bovendien den geheelen dag voor niets gewerkt had.

De mededeeling zijner vrouw, dat zij en de meisjes dien dag gelukkiger geweest waren dan den vorigen en zij te zamen vijf en veertig cents verdiend hadden, verdreef eenigszins de ergernis van Pahkasinum over zijn verlies, maar zich daar geheel overheen zetten kon hij niet, daarvoor was de schade te groot.

Toen de kinderen sliepen, kuierde hij onder het genot van een strootje naar de passar, waar hij mandoer Kartô ontmoette, die heel kameraadschappelijk een praatje met hem maakte. Natuurlijk klaagde Pahkasinum zijn nood, maar de mandoer kon hem slechts den schralen troost geven, dat dikwijls valsch geld onder het uitbetaalde loon voorkwam. Evenwel meende hij, dat het zeer wel mogelijk was, dat de betrokken koeli, die als erg onbetrouwbaar bekend stond, dat valsche guldenstuk reeds in bezit

gehad had, misschien vroeger voor enkele centen overgenomen, en dit ongemerkt verruild had voor een der ontvangen guldens.

Mandoer Kartô verwaardigde zich het strootje aan te nemen, dat Pahkasinum hem nu aanbood en toen ze gezellig neergehurkt, behaaglijk rookten, vroeg Pahkasinum:

- Maar vanwaar komt al dat valsch geld?’

- Zooals ik van den schrijver van den assistent te Kondanglegi gehoord heb, die nog een verre bloedverwant van mij is en couranten leest, zijn het Chineezen, die dit aanvoeren. Zij vervaardigen het buiten Java en zenden het dan hierheen.’

- Als het Chineezen zijn, dan is het niet te verwonderen, dat het Gouvernement daar niets tegen doet. De Chineezen doen hier wat ze willen.’

- Ja,’ stemde mandoer Kartô toe, ‘de Chineezen hebben veel geld, en hierbij keek hij Pahkasinum veelbeteekenend aan. ‘De Hollanders zijn altijd goede maatjes met menschen, die veel geld hebben. Daarom gelijkt het hier wel een Chineesche overheersching. Kijk, ziet u dien haveloozen man daar?’

- Die zoo gebogen loopt en er zoo ziekelijk uitziet?’

- Ja, welnu, het is nog geen jaar geleden, toen was hij een nette koeli, had een vrouw en twee kinderen, waarvan het eene nog een zuigeling. Het andere was een meisje van tien jaar, aardig zag zij er uit. Op zekeren dag kwam de naaister van den administrateur, dat mensch was van Chineesche afkomst. Zij had den man een gulden geleend tegen hooge rente en vertelde, dat zij voor

een paar dagen naar de stad ging en het mooie kind tot gezelschap mede wilde hebben.'

- En vertrouwde de vader dat?'

- Ik weet niet. De naaister was reeds lang hier en ze wist goed te praten. Daarbij, zooals ik zeide, had ze hem geld geleend.'

- Jawel, maar als zoo'n jong meisje zelfs één dag weg is, weet men niet wat er mede wordt gedaan.'

- Ja, dat is juist. U heeft ook jonge meisjes, is het niet?'

- Ja, twee,' erkende Pakhasinum.

- Dan mag u wel oppassen. Het dochttertje van dien man is door de naaister medegenomen en nooit meer teruggekomen.'

- Wat!' vroeg Pakhasinum getroffen, 'is zij verdwenen?'

- Ja. Later bleek, dat de naaister haar ontslag als zoodanig genomen had en plan had ver weg te gaan, naar de stad, waar ze vroeger gewoond had. Waarschijnlijk heeft ze het mooie meisje daar aan een Chinees verkocht. Vijftig of zestig gulden zal ze er wel voor gekregen hebben.'

- Maar hebben de ouders het kind niet gezocht?'

- O ja, maar dat heeft niets geholpen. De menschen hadden geen sangoe, ze wisten den weg niet en de vrouw met het meisje waren als het ware verdwenen.'

- Bejong, wat vreeselijk!' kon Pakhasinum niet nalaten uit te roepen. Hij dacht aan zijn eigen dochttertjes en hoe het zou zijn, indien hem eens een dergelijk ongeluk overkwam.

- Ja, het was verschrikkelijk,' stemde mandoer Kartô toe. 'Mijnheer heeft zelf geschreven aan den assistent te Kondanglegi, maar de politie heeft niets gevonden.'

- Dat spreekt vanzelf,' vond Pahkasinum, 'wanneer vindt de politie nu iets?'

- Ja daar heeft u gelijk in, dat gebeurt zeer zelden. Na een paar maanden was de moeder reeds dood, de zuigeling ook en de vader loopt thans half wezenloos rond en leeft van afval. De menschen noemen hem daarom Pahtjikrah.'

Pahkasinum wierp het eindje van zijn strootje weg en stak een ander op.

- Waarom betaalt mijnheer de menschen niet ieder afzonderlijk,' vroeg hij, nog vervuld van zijn verlies.

- Kijk, eigenlijk is dat de schuld van de Chineezzen. Chineezzen weten uit alles winst te halen. Zij venten, maar groot zilvergeld wisselen doen ze daarbij niet, zoo verzamelen ze een grooten voorraad klein geld. Ook het kleine geld van de Javaansche venters ruilen ze van deze, voor wie groot geld gemakkelijker te bewaren is. Op die wijze hoopt zich voortdurend het kleine geld bij de Chineezzen op en als mijnheer nu papieren geld toegezonden krijgt uit de stad voor de betalingen, dan moet hij, om dat te wisselen, terecht komen bij de Chineezzen.'

- Moet hij daarvoor ook betalen, zooals de kleine man?'

- Ja zeker, ik ben ook eens naar de stad gezonden met bankpapier om te wisselen,' getuigde mandoer Kartô met zekeren trots, niet weinig grootsch op dit blijk van genoten vertrouwen. 'De Chinees heeft mij toen twee gul-

den gekort op de honderd.’ (Dat hij bij zijne tehuiskomst aan den administrateur opgegeven had, dat hem een rijksdaalder gekort was, vond hij onnoodig te vermelden.)

- Maar als mijnheer wisselt, waarom betaalt hij dan niet ieder afzonderlijk?’ herhaalde Pahkasinum nogmaals.

Mandoer Kartô wierp het uitgebrande eindje van zijn strootje weg, bedankte echter voor een ander, hem aangeboden en beantwoordde toen de gedane vraag.

- Kijk, dat is, omdat de Chinees op de honderd gulden zilver ongeveer vijftig gulden in rijksdaalders en guldenstukken geeft. Wanneer men uitsluitend kleiner zilver verlangt, o hé, dan zou wel vijf gulden op de honderd gekort worden. Zelfs als men het geld goed naziet of er valsch tusschen is, dan krijgt men een volgenden keer in het geheel niets. Hoe moest er dan betaald worden?’ En lachend om den grappigen inval zei hij: ‘Het bankpapier kan toch niet in stukjes verdeeld worden.’

- Neen, daar heeft u gelijk in,’ stemde Pahkasinum toe. Wat hoorde men op eene onderneming veel vreemde dingen, vond hij, in de dessa waren de menschen toch erg dom.

- Laten wij eens gaan kijken,’ zei de mandoer, duidend op het troepje dobbelaars, hetwelk op eenigen afstand van hen bij het flauwe schijnsel van een klein flikkerend lampje om het dobbelzeiltje zat neergehurkt. Ze stonden op en bleven achter den rumoerigen kring staan, over de hoofden van de op den grond gehurkte spelers den loop van het spel volgend.

- Wat heeft men toch aan dat spelen,' merkte Pahkasinum zacht op.

- Ja u heeft gelijk. Ik doe nooit mede. Kijk,' vervolgde mandoer Kartô fluisterend, 'ziet u dien man daar, dien kleinen donkeren, met dien nieuwen fraaien hoofddoek en zonder baadje?'

- Ja, met dien ring aan den vinger?'

- Ja juist. Dat is de mandoer van het etablissement.'

- Wat, schaamt hij zich dan niet?'

- Heelemaal niet. Alle avonden zit hij hier te midden van geboefte te spelen.'

- Heeft hij veel geluk?' vroeg Pahkasinum, die niet begreep hoe men anders avond aan avond kon spelen.

- Af en toe, maar al degenen die dobbelen hebben op den duur verlies. Geen week nadat hij zijn maandgeld ontvangen heeft, is het geld dan ook op.'

- Maar waarvan leeft hij dan?'

- Weet ik dat, kang!' sprak de mandoer op verwijtenden toon. Zooiets moest men hem niet vragen. Algemeen werd immers beweerd, dat die mandoer handig genoeg was om van zijn dagelijksch verblijf op het etablissement, te midden van die massa's koffie, het noodige voordeel te trekken. Als collega vertelde men zulke zaken echter niet.

Op de passarlouids en daarrondom was het leeg en donker geworden. De eene koopvrouw na de andere had ingepakt en het werkvolk, zoo mannen als vrouwen, was zich een slaappleats gaan zoeken.

- Nu, ik ga slapen mas,' zei Pahkasinum. 'Gaaf dat dobbelen den ganschen nacht door?'

- Feitelijk wel. Het bevel luidt dat na 10 uur niet meer gedobbeld mag worden, maar het wordt allicht 11 uur en dan doen ze het verder dáár,' en hierbij duidde de mandoer op het huis van den kapala kampong.

- Hé, dáár!' zei Pahkasinum wel wat verwonderd. Op het werk had men hem verteld, dat het kamponghoofd, dat aangewezen was om de orde te handhaven, konkelde met het slechte volk en nu moest hij vernemen dat ook het dobbelen onder diens bescherming stond. Vreemde toestanden, voorwaar!

- Gaaf u mede naar huis?' vroeg mandoer Kartô en op het bevestigend antwoord van Pahkasinum, liepen ze gezamenlijk op. Toen ze ver van de spelers verwijderd waren, zei de mandoer op veelbeteekenenden toon:

- De bandar is een bloedverwant van den kapala kampong.'

Nu ging Pahkasinum een licht op. De eene bloedverwant bandar, de andere kapala kampong, samen knoeien en de winst samen deelen, dat zaakje kon goed gaan.

- Heeft die bandar veel geld?' vroeg hij.

- Och kang, menschen die spelen hebben heden geld en morgen verliezen ze het weer.'

- Dat is zoo, maar naar ik hoor verliezen de spelers bijna immer en dan moet de bandar toch winnen.'

- Kijk kang, u is hier nog niet lang, maar men zegt dat daar op Kondanglegi in een huisje, hetwelk aan den pandhuispachter toebehoort, een Chinees alle dagen

heimelijk dobbelt. Daar komen overdag de bandars van de perceelen bij elkander en daar verliezen ze weder aan den Chinees, wat ze van de koelies hebben gewonnen. Nu, ik ga hierin, kang, ' en na dezen groet opende de mandoer de deur zijner woning en ging naar binnen.

Pahkasinum haastte zich naar huis. Zijn vrouw sliep reeds en zachtjes sloot hij de deur. Voorzichtig strekte hij zich naast haar op de brits uit, maar voor hij insliep liepen zijne gedachten nog even terug naar het gesprek met den mandoer. Naar den Chinees, die het papiergeld wisselde voor zilver, waarmede de koelies betaald moesten worden en daar een grove winst op nam, er tevens valsch geld tusschen smokkelend; naar dien anderen Chinees, die door dobbelen het zilver wist te bemachtigen door de koelies met hun dagtaak verdiend, en terwijl zijn oogleden dichtvielen zag hij overal Chineezzen, vette, rijke Chineezzen, die arme, magere Javanen voor zich uitdreven en de zwakken, die neerzegen, onder den voet liepen.

Derde hoofdstuk.

Bijna een jaar was verlopen. Pahkasinum gevoelde zich thans thuis op Djembierit, zoo goed als een dessaman zich thuis kàn gevoelen, zonder sawah of tegal, zonder erf, zelfs zonder een eigen huisje. Hij wist nu welk werk het lichtste was, ook hoe hij door een klein geschenk af en toe aan een mandoer, zich een gemakkelijke verdienste kon verzekeren en tevens hoe men zich op een perceel het leven draaglijk kan maken. Niet alleen had hij eene betrekking aangeknoopt met eene jonge vrouw, die om haar zucht naar opium te voldoen, achter den rug van haar man zich extra inkomsten zocht te verzekeren, maar ook dobbelde hij een enkelen keer met de andere koelies mede en evenals zijn vriendin, schoof hij op haar aanraden soms opium als middel tegen huiverigheid en koorts, geen geregeld schuiven was dat nog, doch de weg daartoe werd hierdoor gebaad.

Sedert eenige maanden was hij onder de tot wachtdienst verplichten opgenomen, want alle nachten moest een man aan de administrateurswoning waken en als er

koffie was in het pakhuis dan was daar een wacht van vier man. Nooit echter ging hij zelf, veel liever betaalde hij de vijftien cent, waarvoor een of ander verslaafd opiumschuiver die wacht gaarne van hem overnam en dan ook bovendien het kwartje ontving, waarmede de opziener die diensten betaalde. Hier op de onderneming waar geld verdienen zoo gemakkelijk viel, beteekende die afkoopsom niet veel en de vier of zes keer in de maand, dat hem bevel gegeven werd te waken, hadden weinig te beduiden in vergelijking met de aanhoudende wachtdiensten, welke vroeger van hem in de dessa gevorderd werden, en waar het geld schaarsch, erg schaarsch was.

Bohkasinum kon nog steeds niet aarden, zij kon niet gewinnen aan die toestanden, welke haar een doorn in het oog waren, die vrouwen, die iedere maand een anderen man hadden en buitendien nog vluchtige betrekkingen aanknoopten met jonge mannen en mandoers, ja zich zelfs niet ontzagen elkander de goed betaalde gunsten van den Hollandschen opziener te benijden. Met bezorgdheid sloeg ze daarenboven de verandering gade, die bij haar man plaats vond en met stillen weemoed dacht ze terug aan de dessa, aan de eigen, vriendelijke woning en aan de bekenden, daar achtergelaten. In de dessa gebeurde het ook wel dat een man zich met een lichtekooi afgaf en zijn vrouw en kinderen verwaarloosde, of dat een vrouw er met een anderen man vandoor ging, maar zulke voorvallen waren daar zeldzaamheden, die de geheele dessa in beroering brachten en wekenlang het onderwerp van alle gesprekken vormden. Geen dessaman bijna maakte

zonder zeer ernstige redenen gebruik van zijne bevoegdheid om door afgifte van een scheidingsbrief het huwelijk met zijn vrouw te ontbinden en haast even zelden riep een vrouw de hulp van den penghoeloe in om zulk een brief van haar man te bekomen. Met uitzondering van een hoogst enkelen, had geen dessaman zelfs meer dan één vrouw, hoewel ieder man het volle recht had daar nog eenigen bij te nemen. Hoe vreeselijk onordelijk waren in vergelijking daarmede de toestanden op de onderneming, in de kampong, in de loodsden.

Kon zij zichzelf moeilijk in die omgeving schikken, nog meer zorgen gaven haar de kinderen. De meisjes, nu beiden huwbaar, waren mooi opgegroeid en trokken menig begeerlijken blik tot zich. Voortdurend moest de moeder waakzaam zijn, want niet alleen werd meermalen een bedekte poging gewaagd om de kinderen weg te lokken, zij het voor slechts een enkel uur, maar ook de meisjes zelf waren helaas niet vrij gebleven van den invloed der bandeloosheid om hen heen. De schuchterheid, die hen kenmerkte in de dessa, had plaats gemaakt voor eene bedenkelijke vrijmoedigheid en onbeschaamd beantwoordden ze heimelijk de brutale blikken der mannen, in plaats van die te ontwijken, zooals behoorde.

Sibaan boezemde haar niet minder zorg in. De knaap had zich verwonderlijk snel aan zijne omgeving aangepast. Hij maakte gekheid met alle jonge vrouwen, dobbelde als hij geld had dapper mede en deed een menigte andere zaken, die Bohkasinum een zwaar hoofd deden hebben over zijn toekomst.

Het was vroeg op den morgen, de pluktijd was een kleine maand geleden weder aangevangen en in afwachting, dat de kentongan het sein zou geven voor de rol der plukvrouwen, zaten Bohkasinum, Paina en Kasinum met hunne mandjes in de emper voor hun kamertje te wachten. Paina keek erg stuursch, ze had juist woorden gehad met haar moeder, die opgemerkt had hoe de hoofdmandoer den vorigen dag gedurende het plukken meermalen de nabijheid van het mooie meisje gezocht had.

In snellen pas, blijkbaar zeer gehaast, naderde mandoer Kartô.

- Bohajoe!¹⁾ Is uw man thuis?’

- Ik geloof het wel mas,’ antwoordde Bohkasinum en zich omwendend, riep ze door de open deur luid: ‘Hier zoo, mas Kartô roept je!’

Een gekraak van de brits werd vernomen en de laatste hand leggend aan zijn inderhaast omgeknoopten hoofddoek, verscheen Pahkasinum met een slaperig gezicht aan de deur.

- Kang! U heeft vannacht immers op het etablissement gewaakt?’

Pahkasinum trad langzaam naar buiten, liet zich op de hurken zakken en zei toen:

- Ik zelf niet, de prembé heb ik opgedragen een wakil te zenden.’

- Dus u weet niet wie voor u gegaan is?’

1) Letterlijk oudere zuster, maar ook gebruikt als aanspraak van oudere vrouwen in het algemeen.

- Neen, maar wat is er?’

- Vannacht is er ingebroken.’

- Hoor dat eens,’ riep Bohkasinum ontzet. ‘Is er veel koffie weg?’

- Dat weet ik niet,’ klonk onverschillig het antwoord van den mandoer, maar daarop bedenkend, dat hij zijn tijd verpraatte, zei hij snel: ‘Nu, als u niet gewaakt heeft, gaat u dan dadelijk naar de lodji¹⁾ om den brief te halen, die naar de assistennan gebracht moet.’ En zonder een antwoord af te wachten, spoedde hij zich verder.

- Het is mooi,’ zei Pahkasinum hoogst ontevreden. ‘Nu men eens een dag wil uitrusten, wordt men weder bevolen een brief te brengen. Had ik maar gezegd, dat ik ziek was. Aan de assistennan zal ik zooals altijd wel lang moeten wachten en dan kan ik in de felle hitte terug loopen. Het is vervelend!’

Dat hij eigenlijk een andere reden had, waarom hij die opdracht gloeiend verwenschte, verzweg Pahkasinum wijselijk. Hij was namelijk dien dag thuis gebleven met het plan om als zijn vrouw en de meisjes aan het plukken waren en Sibaan naar de passer te Kondanglegi was, eens een paar gezellige uurtjes te hebben met de mooie Sarina, wier man, de strootjeskoopman, naar de passar was om nieuwen voorraad in te slaan.

Onder ontevreden gepruttel, knoopte hij zich zijn sèwèh om het middel, trok zijn baadje aan en na de kris in den gordel gestoken te hebben, begaf hij zich naar de

1) Heerenhuis.

administrateurswoning. Bij de bijgebouwen hurkte hij neder, maar bijna onmiddellijk kwam de Hollander naar buiten, riep hem met een handbeweging en gaf hem een brief met bevel dien zoo snel mogelijk naar den assistent-wedono te brengen. ‘Vooraf vlug,’ riep hij Pahkasinum nog eens achterna toen deze reeds het erf af was.

- Jawel,’ riep Pahkasinum terug, maar nam zich voor eerst op zijn gemak te gaan eten. Hij had nog niets gebruikt en het was wel twee uur loopen naar Kondanglegi.

Toen hij aan de passarloods kwam, werd juist de kentongan geslagen voor de plukvrouwen, waarop hij heel handig uitrekende dat het wel een half uur zou duren, voordat de opziener of hoofdmandoer gereed zouden zijn en ze hem voor dien tijd dus niet in de kampong konden overvallen. Door een koopvrouw, die in de passarloods zat te venten, liet hij zich voor een paar centen ketan geven en nadat hij bedaard gegeten had, stond hij op en zocht Sarina.

Op den weg bij de kali kwam hij haar tegen, ze had juist gebaad en zag er met haar ontbloote schouders en armen, waarop de frissche waterdruppels parelden, erg aantrekkelijk uit. Met moeite zijn teleurstelling bedwingend, vertelde hij haar, dat hij den brief moest wegbrengen, maar beloofde snel te zullen loopen, zoodat hij nog wel tijdig terug zou zijn om haar te ontmoeten, voordat haar man van de passar terug was. Ze vond alles goed en met vluggen pas liep Pahkasinum de hoogte af, de kali door en den weg op naar Kondang-

legi. Boven aan de helling gekomen, aan de andere zijde van het ravijn, keek hij even om naar zijne vriendin. De aardige Sarina, met hare fraaie vormen, stond nog op dezelfde plek, maar o, schrik, niet meer alleen, een jonge man praatte en lachte met haar.

Een hevige jaloezie maakte zich van Pahkasinum meester. Hij wist dat Sarina behalve hem nog andere bekenden had, met wie ze bij wijlen een uurtje alleen sleet, maar toch kon hij moeielijk het denkbeeld verdragen, dat een ander den geheelen ochtend het ongestoord genot zou hebben van hare bekoorlijkheden, terwijl hij op den zonnigen, stoffigen weg kon loopen. Er viel echter weinig aan te veranderen en zijn noodlot verwenschend, keerde hij zich om en ging verder.

Het was al erg warm, toen hij de assistennan bereikte en na zijn brief te hebben afgegeven aan den schrijver van het Hoofd, zette hij zich met welbehagen neder onder de koele schaduw van een manggaboorn.

De assistent-wedono Raden Mas Wongsowidjojo zat in de voorgalerij in een stoel aan een vierkante, eenvoudige tafel. Het Hoofd liet zich den brief voorlezen en beval een antwoord te schrijven, meldend, dat hij zoo spoedig mogelijk zou komen. Toebereidselen voor vertrek zag Pahkasinum echter niet maken, integendeel ging de assistent-wedono voort verschillende zaken af te doen met de lieden, die zich aanmeldden. Er waren verdachten van eenige diefstallen, door dessahoofden aangebracht, klagers over veediefstal of belangrijke inbraken, getuigen in strafzaken, die verhoord moesten worden en bovendien

een drietal zendelingen van Hollandsche ondernemers, die klachten hadden en ieder voor zich de onmiddellijke komst van den assistent-wedono verlangden.

Eindelijk na een half uur wachten werd Pahkasinum voorgeroepen en kreeg hij een brief om terug te brengen. Daar hij zijn liefdesavontuur voor heden maar had opgegeven, besloot hij geen haast te maken. Het was warm op den weg en de schaduwrijke plekjes, waar koopvrouwen en stroopverkoopers hunne lekkernijen aan den man brachten, lokten tot verpoozen uit. Eerst met kentong baléh, na den schafttijd, kwam hij te Djembierit aan. De administrateur was juist aan tafel gegaan na den geheelen ochtend tevergeefs op de komst der politie gewacht te hebben. In geen al te beste stemming kwam hij dus naar buiten en voer heftig tegen den briefdrager uit over diens lange uitblijven.

Pahkasinum, die een jaar geleden nog beefde van angst wanneer een Hollander het woord tot hem richtte, was thans dat luide schreeuwen gewoon. Heel kalm verklaarde hij zoo lang te hebben moeten wachten, omdat mijnheer de assistent het erg druk had en toen ten laatste de Hollander uitgebulderd had, vroeg hij verlof en ging naar de kampong.

Terwijl hij zich in de passarloods te goed deed aan mooie blanke rijst met iwah keboh en djangan katjang, kwamen daar een viertal ruiters, volgens een der aanwezige koelies, allen dorpschouwen der omliggende dessa's. Ze stegen af, bonden hunne paarden met de teugels aan de stijlen der passarloods en verzochten den

man van Sarina, die bij zijn uitgestalde strootjes en tabak zat, een oogje te willen houden op de dieren, want al was het midden op den dag, het zou de eerste keer niet zijn, dat een brutale roover desnietteenstaande een onbewaakt paard tot goeden buit verklaarde.

In snellen pas, maar met een houding ten volle in overeenstemming met hun belangrijke zending als politiehoofden, de sèwèh laag neerhangend, begaf het viertal zich naar de lodji. Pahkasinum was benieuwd hoe de ontvangst daar zou aflopen. Gelukkig kwam de kebon van den administrateur, alvorens brandhout te gaan zoeken, even een strootje rooken in de passarlods. De man bleek de geheele scène te hebben bijgewoond en omringd door een aandachtig gehoor, gaf hij op gemakelijke wijze zijn verhaal van het voorgevallene ten beste.

Toen de kapala's aankwamen was mijnheer reeds naar bed voor zijn siesta, maar daar de Hollander bevolen had hem te roepen, indien de politie kwam, was de huisjongen hem gaan wekken. Knorrig over die storing in zijn middagdutje, was de administrateur in de voorgalerij gekomen, maar toen hij daar slechts de kapala's vond, neergehurkt buiten op den grond, en van hen vernam dat zij gezonden waren door den assistent-wedono, toen had de kebon vlug achter een heester moeten wegduiken, want hij had verschrikkelijk moeten lachen om het verbaasde en woedende gezicht van mijnheer. De administrateur had op ruwen toon gevraagd waarom de assistent-wedono niet gekomen was en den geheelen ochtend geen politie zich had laten zien, want

het verkrijgen van ketrangan zou thans meende hij, zoo lang nadat het misdrijf plaats vond, zeer bezwaarlijk gaan.

De oudste kapala, het woord nemend, had toen verklaard dat de assistent-wedono de boodschap had medegegeven, dat hij dien ochtend verhinderd was door de drukte en zijn plan om later te komen had moeten opgeven, daar de controleur bericht zond dien middag te zullen komen om met den assistent-wedono den stand van het gewas in de naburige dessa's op te nemen. Den volgenden dag kon het onderdistrikthoofd ook niet, want dan moest hij naar de stad om als politiehoofd verklaringen af te leggen voor den landraad.

Toen de kebon vertelde, dat mijnheer daarbij erg zwart gekeken had en gemompeld had van 'potverdom', steeg uit het troepje toehoorders een uitbundig gelach op. De kapala's hadden, volgens den kebon, verder nog gezegd, dat de djogoresô dien ochtend reeds vroeg uitgereden was naar een dessa, waar een belangrijke veediefstal had plaats gevonden en de assistent-wedono daarom niemand dan hen kon zenden. Zeer grappig wist de kebon voor te dragen hoe mijnheer met een kwaad gezicht zich zijn hoed had laten geven door den huisjongen en met de loerachs naar het etablissement was gegaan en toen hij ten slotte verhaalde hoe de kapala's met een maatstokje allerlei opmetingen verricht hadden, steeg de vroolijkheid ten top en moest ook Pahkasinum hartelijk meelachen. Dat politieonderzoek op eene onderneming scheen hem toe nog grooter comedievertooning te zijn dan in de dessa.

Terwijl de anderen voortgingen zich te vermaken over het verhaal van den kebon, begaf Pahkasinum zich naar zijn kamertje in de loods. Hij was slaperig na dat loopen op dien zonnigen weg en op zijn vrijen dag kon hij het er eens van nemen en lekker gaan slapen.

Toen hij wakker werd, was de zon sterk aan het dalen en terwijl hij op den dorpel van de deur zat om wat op zijn verhaal te komen, kwamen Bohkasinum en de meisjes reeds thuis. Door de ondervinding geleerd, wisten ze thans niet alleen hoe het aan te leggen om op gemakkelijke wijze veel koffie te krijgen, maar ook hoe ze vlug betaling konden innen en vroeg in de kampong terug zijn.

Bohkasinum was erg ontstemd, Sibaan niet thuis te vinden, de knaap scheen zich op Kondanglegi opperbest te vermaken, laatst was hij ook eerst tegen donker thuisgekomen na den geheelen middag in de pandjonnan bij de lieve dansmeisjes te hebben doorgebracht. Bohkasinum vond het een schandaal: zoo'n jongen pas, en dan al zulke gewoonten er op na te houden! Dat kwam ook al door die ongeordende omgeving op de onderneming. Hadden ze maar in de dessa kunnen blijven, dan zou zij al die zorgen niet hebben.

Terwijl haar man naar de betaalplaats was om zijne betaling te halen voor het bezorgen van den brief, liep Bohkasinum even bij een buurvrouw aan, die in dezelfde loods eenige kamers verder woonde met haar man, Kromodongsô, dezelfde met wien Pahkasinum den eersten dag, dat hij in de koffietuinen werkte, had kennis gemaakt.

Niet dat die vrouw met Kromodongsô getrouwd was, zulks werd alleen in de dessa verlangd, waar een ongehuwd samenleven in geen geval werd toegelaten, maar op een onderneming keek men niet zoo nauw. Die Joe-Kromodongsô, zooals zij genoemd werd, was in vergevorderden zwangeren toestand en zag met groote blijdschap het gelukkig oogenblik naderen, want hoewel reeds op middelbaren leeftijd, had ze nog nimmer een kind gehad, noch gedurende de twee jaar, welke ze nu met Kromodongsô leefde, noch voorheen bij haar eersten, getrouwden man of bij diens verschillende, niet-officieele, opvolgers. Bohkasinum bleef een uurtje bij de vrouw praten en keerde toen terug naar haar verblijf. Daar vond ze Kasinum alleen.

- Waar is Paina?' vroeg ze ontevreden.

- Ze zeide, dat ze even naar de warong ging, maar ik heb gezien, dat ze bij Bohkèrèt in de andere loods is binnengegaan.'

Bohkasinum schrok hevig. Wat had haar oudste bij die oude vrouw te maken, die bekend stond als een koppelaarster en van wie verteld werd, dat ze zich voor alles liet vinden, wanneer ze maar geld kreeg om aan haar onverzadelijke zucht naar opium te voldoen. Wat moest het meisje daar doen?

Bohkasinum was altijd eenigszins bevreesd voor zulke vrouwen. Ze wilde haar kind daar niet laten en gedreven door bezorgdheid, spoedde ze zich naar de loods aan de andere zijde van de passar, waar Bohkèrèt een kamertje bewoonde.

Ze vond de oude vrouw in de emper zitten, in gesprek met een paar buurvrouwen.

- Mijn kind is, naar ik hoor, hier,' sprak Bohkasinum zoo vriendelijk als haar mogelijk was.

- Dat is hier niet,' luidde het korte antwoord, hetwelk op zoo'n krijschenden toon geuit werd en vergezeld ging van zulk een onheilspellenden blik, dat Bohkasinum er bang van werd en haastig verder ging. De menschen hadden wel gelijk, Bohkèrèt beschikte bepaald over veel ilmoe's.

Ze keerde terug naar haar woning, onderweg scherp uitkijkend naar Paina, maar het meisje was inmiddels thuis gekomen en zat met haar zusje voor de deur.

- Waar was je daareven?' snauwde Bohkasinum haar toe, het kind onderzoekend aanzierend.

- Ik ben even naar de passar geweest,' klonk het onnoozel.

- Och wat! Je bent bij Bohkèrèt geweest. Hajo, naar binnen,' en duwend en stompdreef ze het meisje het kamertje in.

Toen ze het kind alleen bij zich in het kamertje had, sloot de moeder de deur en opgewonden door haar ongerustheid, vroeg ze barsch:

- Hajo, wat deed jij daar bij Bohkèrèt?'

- Ik ben daar niet geweest,' hield Paina vol op een huilerigen toon.

- Wat, moet je liegen,' riep de vertoornde moeder en pats! pats! kreeg het kind een paar gevoelige slagen.

Nu kwamen de waterlanders los en al snikkende sprak het meisje:

- Ik ben er niet geweest.... ik ben er langs gekomen.... en toen heeft Bohkèrèt mij geroepen.... en.... en toen heeft ze mij vijf centen gegeven.... en daar heb ik setroop.... en.... en nongko.... en katjang gorèng.... voor gekocht.'

- Waag het niet nog eens naar Bohkèrèt te gaan,' dreigde Bohkasinum, 'anders zal ik je half dood ranselen. Begrepen?' En op een toon, die geen tegenspraak duldde, vervolgde ze: 'Ga nu slapen, en heb den moed niet vanavond meer buiten te komen!'

Vermoeid van de inspanning en van haar zenuwachtige gejaagdheid, zette Bohkasinum zich in de emper neder. Ze was altijd waakzaam geweest, maar ze gevoelde, dat, als ze niet erg oppaste, het met haar oudste dochtertje mis zou loopen. Een vrouw, zooals Bohkèrèt, die zich voor de gemeenste stroken liet gebruiken, wanneer ze zich daarmede opium kon verschaffen, gaf geen vijf centen weg zonder een zeer gewichtige reden. Welke die reden was? Bohkasinum wist het niet, maar dit stond vast dat de vrouw door die gift iets zocht te bereiken, dat haar voordeel zou brengen. Veel goeds was dat doel zeker niet en daarom was oppassen de boodschap.

Eerst nadat het donker was, dook Sibaan op. Hij zag er vermoeid uit en ging dadelijk slapen. Bohkasinum met haar jongste bleef nog een wijle buiten zitten, doch ten laatste gingen ze uit verveling ook maar slapen.

Eerst zeer laat in den nacht kwam Pahkasinum thuis. Hij had gemeend na de teleurstelling van dien morgen zich wel eens te mogen verzetten en daar de twee dubbeltjes,

welke hij voor zijn boodschap ontvangen had, eigenlijk een extra verdienste waren op zijn vrijen dag, was hij daarmee gaan spelen; men kon niet weten, misschien diende hem ditmaal het geluk. Na een dubbeltje verloren te hebben was het geluk hem werkelijk gunstig geworden en toen het spel op de passar gestaakt moest, had hij een gulden gewonnen. Door zijn dutje op dien middag, had hij echter nog geen slaap gehad en meegesleept door de hoop op meer winst, was hij met den bandar en een zestal anderen naar de woning van diens broeder, den kapala kampong, meegegaan en had daar verder gespeeld. Echter niet verder gewonnen, integendeel de gulden, de twee dubbeltjes en zelfs drie dubbeltjes van het geld, dat hij bij zich had, waren achtereenvolgens door den bandar opgestreken. Gelukkig had hij toen genoeg zelf beheersching gehad om op te staan en naar huis te gaan, want ware hij gebleven zoo zouden de paar gulden, welke hij in verloop van tijd gespaard had, waarschijnlijk den weg van het verloren geld gevolgd zijn. Onaangenaam gestemd over zijn verlies, moede en mat door de urenlange opwinding van het spel, wierp hij zich op de ambèn en viel in een onrustigen slaap.

Den volgenden morgen, nadat haar man naar het werk was, maakte ook Bohkasinum zich gereed om met haar meisjes naar de rol te gaan, welke voor de plukvrouwen altijd ruim een uur later gehouden werd dan voor het werkvolk. Even voordat de kentongan geslagen werd, hoorde ze echter dat Joe-Kromodongsô niet wel was en toen ze even naar haar buurvrouw ging zien, vond

ze deze met al de verschijnselen van een ophanden zijnde bevalling.

Natuurlijk kon Bohkasinum nu niet gaan plukken en daar ze het ongeraden vond de meisjes zonder toezicht zoo'n geheelen dag in de koffietuinen te laten, vergunde ze den kinderen thuis te blijven.

In overleg met de vrouw van mandoer Kartô, die ook zou helpen, besloot Bohkasinum dadelijk voor deskundige hulp te zorgen, doch toen ze Sibaan naar Kondanglegi wilde zenden, waar een vrouw woonde, die volgens verschillende getuigenissen veel ondervinding in dergelijke aangelegenheden had, vertelde Kromodongsô, dat zijne vrouw reeds afgesproken was met een vrouw uit de loodsen, zekere Bohgoendoel, dat deze haar zou helpen. Die vrouw gaf zich uit voor doekoen en vroeg slechts vijftig centen, terwijl de doekoen te Kondanglegi stellig veel meer zou vragen en misschien nog verlangen zou dat voor haar heen en terug een huurwagentje betaald werd. Alzoo werd Bohgoendoel gewaarschuwd.

Weldra verscheen deze. In het volle besef van haar gewichtige positie beval ze onmiddellijk allerlei veranderingen in de ligging en in de toebereidselen, welke bevelen met de grootste stiptheid door Bohkasinum en de vrouw van mandoer Kartô werden uitgevoerd. Ook andere vrouwen zouden nog wel willen helpen, want onder inlanders is men elkander steeds behulpzaam, doch de beperkte ruimte van het kleine kamertje, liet de aanwezigheid van meerdere personen niet toe, zelfs

Kromodongsô moest buiten blijven, daar de drie vrouwen zich anders niet konden wenden of keeren. Van Bohgoendoel kreeg hij evenwel spoedig een reeks opdrachten: het zoeken van zekere soorten bladeren, het koopen van eenige andere middelen en ook het leenen van allerhande zaken bij de bureu.

Toen Kromodongsô vertrokken was om al die bevelen uit te voeren, zette Bohgoendoel zich met een zucht op de kleine brits, die met de grootere, waarop de ongestelde vrouw lag, bijna al de beschikbare ruimte van het kleine kamertje in beslag nam. De doekoen was moe, geen wonder na al die toebereidselen. Langzaam maakte ze zich een sirihpruim gereed, een bijzonder groote, waardoor een heel gat geslagen werd in den voorraad van Joe-Kromodongsô. Met smaak pruimde ze een wijle, terwijl ze het roodbruine sap, hetwelk haar rijkelijk uit den mond vloeide, door een handige beweging wegstreek met de beide voorste vingers der rechterhand, die door deze verrichting een vieze bruine tint kregen.

Neergehurkt in de nauwe ruimte, die tusschen de britsen en de deur overbleef, zaten Bohkasinum en de mandoersvrouw in stille bewondering de doekoen gade te slaan. Bohgoendoel, die anders gewoon meeplukte, juist zooals de andere vrouwen in de loodsen en die wegens haar weinig aantrekkelijk uiterlijk en onaangename manieren door de meeste vrouwen gemeden werd, was nu in hunne oogen eensklaps een persoon van gewicht geworden en eerbiedig wachtten ze op nadere bevelen van de doekoen.

Intusschen lag Joe-Kromodongsô pijnlijk te kreunen, maar naar Bohgoendoel verzekerde, zou de vrouw niet zooveel pijn gehad hebben, indien ze haar een paar weken geleden reeds om obat had gevraagd, dan had ze wel iets gegeven, waardoor de bevalling bijna pijnloos verliep. Bohkasinum kon niet nalaten de mandoersvrouw tersluiks even aan te zien, ze vond dat die Bohgoendoel toch wel wat erg veel praatjes verkocht.

Langzaam verliepen de uren. Als Kromodongsô het een of ander bracht, vond Bohgoendoel daarin aanleiding om op een toon van gezag weder nieuwe orders te geven, maar niettegenstaande al die maatregelen bleef de bevalling uit en leed de arme vrouw de hevigste pijnen. Eindelijk toen de kentongan verkondigde, dat het twaalf uur was, verklaarde Bohgoendoel plechtig dat het lang verbeide oogenblik gekomen was. Ze nam de sirihpruim uit den mond, wierp die achteloos naar buiten en na met de vingers nogmaals het sap en de tabakstukjes om haar mond te hebben weggeveegd en de handen even vluchtig aan haar al niet zeer zindelijke sèwèh te hebben afgewreven, maakte ze zich gereed om tot de daadwerkelijke verleening van hare deskundige hulp over te gaan.

Zooals vanzelf sprak, bleef ze op hoogen toon hare bevelen uitdeelen aan de beide helpsters en ontzag zich niet hen bits hare afkeuring te kennen te geven, wanneer iets haar niet naar den zin gedaan werd. Geduldig liet Bohkasinum zich dit gevallen ter wille van de hulpbehoevende Joe-Kromodongsô en zoo goed mogelijk deed

ze alles wat van haar verlangd werd, maar het kostte haar moeite het verschrikkelijk lijden van de arme vrouw aan te zien. Later dacht ze dikwijls met afschuw terug aan de martelingen, die het slachtoffer bijna twee uur lang te verduren had onder de behandeling van deze vreemdsoortige doekoen. Veel bevallingen had ze in haar leven bijgewoond, maar zoo onmeedoogend en zoo onbeholpen had ze nog nooit een doekoen zien optreden. Het was voor haar dan ook een ware uitkomst, toen ten laatste de vrouw verlost was en het verminkte kinderlijkje in een doek gewikkeld op de leege brits gelegd werd.

Zonder af te wachten of men haar nog iets wilde opdragen, verliet ze het benauwde vertrekje en spoedde zich naar de kali om zich wat op te frisschen.

Het koude water deed haar werkelijk goed en verdreef eenigszins den diepen indruk, welken het akelige tooneel op haar gemaakt had. Langzaam klom ze tegen den hoogen oeverwand op, ze was moe en had honger. Sedert het schrale ochtendmaal, toen het nog schemerde, had ze niets gebruikt, en thans was het welhaast twee uur. Ze liep daarom door naar de warong en liet zich voor vijf cent rijst en bijbehorende toespisjs geven, alles netjes in pisangblad gepakt, waarop ze hiermede naar haar kamertje ging, om daar haar maal te doen, want zoo openlijk op de passar eten, te midden van al die vreemde menschen, deed ze liever niet, dat was ze in de dessa niet gewoon.

In haar kamertje vond ze alleen Kasinum, die haar

vertelde, dat Sibaan weder naar Kondanglegi was en Paina naar de passarloods was gegaan. Nog geheel vervuld met het lijden der ongelukkige Joe-Kromodongsô, die zooveel pijn uitgestaan had en wie ten slotte haar hoop op een kindje zoo wreedaardig was ontnomen, dacht Bohkasinum niet aan hetgeen den vorigen avond met Paina was voorgevallen en zond eenvoudig Kasinum om haar zuster te roepen. Intusschen at ze gretig van de meegebrachte spijzen en onwillekeurig dwaalden hare gedachten af naar Sibaan. Dat de knaap weder naar Kondanglegi was hinderde haar, wat deed die jongen daar en vanwaar kreeg hij het noodige geld? Want als hij zoo'n heelen dag afwezig was, moest hij toch eten. Gisteren had hij zelfs 's avonds na zijn terugkomst niets meer gebruikt. Het werd tijd, meende ze, met haar man over een en ander te spreken.

Ze was met eten gereed en wierp de leege bladeren naar buiten. Kasinum bleef erg lang weg, vond ze. Op eens schiet haar te binnen wat den vorigen dag met Paina en Bohkèrèt was voorgevallen en nu bepaald onrustig keek ze naar de meisjes uit. Eindelijk kwam Kasinum om den hoek van de loods; ze was alleen.

- Waar is je oudere zuster?' vroeg Bohkasinum gejaagd.

- Die is niet te zien,' verzekerde het meisje, 'ik heb overal gekeken, in de warong, op de passar, maar ze is nergens.'

Zonder verder iets te zeggen, stond Bohkasinum op en ging zelf naar de passarloods. Neen, Paina was daar niet.

Toen begaf ze zich naar het kamertje van Bohkèrèt. Deze zat in de emper van de loods rustig sirih te pruimen.

Eerst durfde Bohkasinum niet recht, maar gedreven door angst over haar oudste, vroeg ze de vrouw of deze haar kind ook gezien had. Hoewel Bohkèrèt bedaard antwoordde, dat het meisje daar niet was, vond Bohkasinum in het geheele wezen der vrouw toch iets dat hare achterdocht opwekte en toen ze den vreemden blik opving, waarmede een andere vrouw, die iets verderop in de emper zat, haar gadesloeg, toen kreeg ze het benauwde gevoel, alsof een groot ongeluk haar wachtte.

Snel spoedde ze zich terug naar haar woning en het was of haar een pak van het hart gewenteld werd, toen ze in de emper de beide meisjes gewaar werd. Ze had zich dus onnoodig ongerust gemaakt en verheugd dat haar zwartgallige veronderstellingen niet bewaarheid werden, bepaalde ze zich er toe Paina op barschen toon te vragen, waar ze geweest was.

- Naar de kali om te baden, ' klonk het van de lippen van de schuldige, terwijl ze de oogen neersloeg.

Bohkasinum bemerkte dat het meisje waarheid sprak, want men kon zien, dat ze gebaad had. Zich ergerend over haar domheid, dat het haar niet ingevallen was naar de kali te gaan kijken, vroeg Bohkasinum niet verder en zag daardoor ook niet hoe de houding van haar oudste wel wat linksch en verdacht was. Het kostte Paina blijkbaar moeite zich goed te houden en daarvoor bestond reden, want al had ze juist gebaad, het was thans drie uur en reeds vóór één uur had ze de woning verlaten;

in die paar uren was nog heel iets anders gebeurd.

Den vorigen avond had ze niet alles verteld. Bohkèrèt had haar wel vijf centen gegeven, maar tevens gezegd, dat er iemand was, die haar zoo gaarne eens zou ontmoeten, iemand die heel voornaam en erg goed van aard was. Die mededeeling had op het meisje, dat een leeftijd bereikt had, waarop vele andere meisjes reeds getrouwd waren, een zeer diepen indruk gemaakt, zoodat ze 's nachts heerlijk gedroomd had van een voornamen jongen man, die haar het hof maakte en tot vrouw nam. Toen nu hun moeder niet met hen ging plukken en zij thuis had moeten blijven, had Paina zich niet meer kunnen bedwingen en was langzaam opgelopen naar de passar in de stille hoop Bohkèrèt te zien en van haar iets naders te vernemen. Het geluk had haar bijzonder gediend, want even om den hoek, buiten het gezicht van haar zusje, had ze Bohkèrèt ontmoet, die op weg was naar de kali. De oude vrouw had haar vriendelijk aangesproken en toen ze vernam, dat het meisje den geheelen dag thuis was en haar moeder bij de bevalling van Joe-Kromodongsô hielp, had ze Paina gevraagd om in den schafttijd even aan te komen. Schuchter had het meisje dit beloofd en was met een hevig kloppend hartje naar haar zusje teruggekeerd. Rust noch duur had ze evenwel gehad en ten laatste was ze op de brits gaan liggen, om zich ongestoord aan hare zoete dromen over te geven. Eindelijk opgeschrikt, was ze niet weinig ontsteld geweest, te bemerken, dat ze ingeslapen was. Bevreesd, dat ze zich verslapen had en de schafttijd voorbij zou zijn, had

ze Kasinum, die buiten in de emper zat, gevraagd of het reeds kentong laut was. Ja, al lang geleden, maar nog geen kentong baléh.

Zonder iets te zeggen, was Paina daarop naar de loods gegaan, waar Bohkèrèt woonde, doch daar gekomen, had haar op eens alle moed begeven en ware het niet, dat de vrouw voor haar kamertje gezeten en haar vriendelijk gewenkt had, dan zou ze zeker teruggekeerd zijn. Bohkèrèt had haar geprezen, dat ze er zoo allerliefst uitzag en haar toen mee naar binnen in het kamertje genomen. Heel geheimzinnig had de oude vrouw gesproken en veel gezegd, dat het meisje niet begreep, maar ten laatste had Bohkèrèt het lieve kind zich op de brits doen uitstrekken en gezegd, dat, als ze nu maar erg stil bleef liggen, de persoon, die zooveel van haar hield, zou komen om met haar te spreken. De vrouw had haar daarop alleen gelaten en kloppend door haar geheele lichaam van spanning, van angst en stille hoop, was Paina blijven liggen. Intusschen had ze opgemerkt dat de brits van Bohkèrèt er keurig uitzag, goed afgesloten was door schutsels en daardoor een gezellig hokje was, waar men ongestoord lag op de zachte, fraaie matten.

Ten laatste had ze gemeend dat iemand buiten met Bohkèrèt zachtjes eenige woorden wisselde. Een hevige ontroering had zich van haar meester gemaakt, het bloed had haar in de ooren gesuist, zoodat ze niet wist of ze wel goed hoorde, dat iemand het kamertje binnentrad en de deur gesloten werd. Een volgend oogenblik had de brits gekraakt en toen ze schuw opkeek, had ze tot

haar schrik den hoofdmandoer herkend. In een oogwenk had deze haar omvat en door zijn hand op haar mond te leggen, haar belet den schreeuw te uiten, die haar onwillekeurig op de lippen gekomen was.

Toen de hoofdmandoer weder vertrokken was, was ze in een hevig snikken losgebarsten, waarom, wist ze niet en het had Bohkèrèt veel moeite gekost om haar tot bedaren te brengen. Daarop had de oude vrouw haar geraden naar de kali te gaan baden, dat zou haar wel weder opknappen en Paina, dien raad opvolgend, had daar werkelijk baat bij gevonden, zoodat ze zonder zich te zeer te verraden haar moeder te woord had kunnen staan.

Bohkasinum had niets bemerkt en uit belangstelling ging ze tegen zonsondergang nog even naar haar buurvrouw kijken, die bitter bedroefd was over het vervliegen van de hoop, welke ze zoo lang gekoestord had. Op haar verzoek vergezelde Bohkasinum haar naar de kali en was haar behulpzaam bij het baden, want na al het doorgestane gevoelde de arme vrouw zich nog erg zwak.

Al bleef dus voorloopig hetgeen haar oudste overkomen was, voor Bohkasinum verborgen, voor de vrouwen in de loodsen kon zoo'n zaak niet lang onbekend blijven. Daartoe zijn er op een onderneming altijd te veel leeglopende menschen, die alles zien en maar al te blij zijn, wanneer ze iets te vertellen hebben. Het duurde dan ook geen week of door samenvoeging van de waarnemingen van verschillende personen, waarvan de een

Paina bij Bohkèrèt had zien binnegaan, de ander den hoofdmandoer daar had zien komen en weder anderen die beiden achtereenvolgens de woning van Bohkèrèt hadden zien verlaten en daarbij het hevig ontroerde gezichtje van het meisje hadden opgemerkt, was de ware toedracht vrijwel bekend geworden en weldra vormde die verleiding van het aanvallige dochtertje van Pahkasinum door den hoofdmandoer het onderwerp van alle gesprekken. Toen hoorde door een toeval ook Sibaan van het geval.

Het was op een avond, de knaap was juist teruggekeerd van de betaalplaats, alwaar hij zijn geld ontvangen had voor het aanneemwerk, waarmede hij de laatste dagen bezig geweest was. Tusschen ander volk, bij een op den grond gezeten koopvrouw neergehurkt, zat hij met smaak de warme rijst naar binnen te werken, toen zijn aandacht getrokken werd door het gesprek van een paar lieden naast hem, die onder het eten de verleiding van een jong meisje door den hoofdmandoer bespraken en daarop een reeks aardigheden van de minste soort taptten.

Nieuwsgierig welk meisje de mannen bedoelden, vroeg Sibaan dit den koelies, die hij overigens niet kende, waarop deze hem mededeelden, dat het een dochtertje moest zijn van zekeren Pahkasinum. Sibaan hield zich goed, doch durfde niet verder vragen. Hij at snel af, betaalde en maakte zich uit de voeten. Wat moest hij denken, zou het waar zijn, zou zijn zuster zich zoo misdragen hebben?

Dicht bij hun woning ontmoette hij zijn vader en onder

den indruk van het zoeven gehoorde, deelde hij dezen mede, wat hij vernomen had. Pahkasinum stond een oogenblik, als had hem een slag op het hoofd getroffen en het duurde eenige tijd, voor hij zijn gedachten verzamelen kon. Haastig spoedde hij zich huiswaarts, want vóór alles wilde hij zekerheid hebben.

In hun kamertje vond hij slechts zijn vrouw en Kasinum, doch geen van beiden wisten hem te zeggen waar Paina zich bevond, een half uurtje geleden had het meisje zich zonder iets te zeggen verwijderd.

Pahkasinum achtte het overbodig zijn vrouw in de zaak te mengen, daarom stak hij ongemerkt zijn kris in de om de lenden geknoopte sèwèh en begaf zich naar de passarlods. Inmiddels was de duisternis gevallen en het viel moeilijk bij het flauwe schijnsel van de kleine lampjes der vensters op de passar iemand tusschen de volte te vinden. Al zoekend, ronddolend tusschen de dichte menigte, ontmoette hij zijn buurman Kromodongsô, wien hij naar Paina vroeg, doch de man verklaarde haar niet gezien te hebben. Daarop verder gaand, kwam hem Djasman op zij, de lichtzinnige dobbelaar en aller vrouwen vriend, die hem een stillen wenk gaf. Nieuwsgierig ging Pahkasinum hem achterna tot buiten de passarlods, waar de jonge man zich omkeerde en hem geheimzinnig vroeg:

- Pàh, zoekt u uw dochttertje?’
- Ja, maar hoe weet u dat?’
- Ik hoorde u aan Kromodongsô naar haar vragen.’
- Heeft u haar gezien?’

De jonge man gaf geen antwoord, maar liep stil voort, gevolgd door Pahkasinum, die vermoedde, dat hem een belangrijke mededeeling wachtte. Op een donkere plek tusschen twee loodsen bleef Djasman staan, keek omzichtig rond en niemand ziende, sprak hij zacht:

- Uw kind heb ik zien binnegaan bij Bohkèrèt. U weet wel dat oude wijf, dat zoo schuift.'

Reeds wilde Pahkasinum zich daarheen begeven, maar Djasman hield hem terug en beteekenisvol vervolgde hij: 'Mas hoofdmandoer is daar ook.'

Pahkasinum hoorde niet verder, in snellen pas ging hij naar de loods waar Bohkèrèt woonde, onderwijl de kris naar voren schuivend om deze beter onder bereik te hebben.

De oude vrouw, die voor de gesloten deur van haar kamertje zat, schrok geweldig bij de nadering van den vader van het meisje, doch door de duisternis kon Pahkasinum haar ontsteltenis niet opmerken.

- Mijn kind is, hoor ik, hier,' sprak hij brusk en maakte aanstalten de deur open te werpen om zich te overtuigen.

Doch Bohkèrèt was reeds opgestaan en plaatste zich voor de deur. Een oogenblik slechts weifelde Pahkasinum, toen greep hij de oude vrouw woest bij den arm en slingerde haar tegen een stijl van de emper, zoodat het geheele wrakke bamboeafdak kraakte. Bijna onmiddellijk hierop werd de deur met een ruk opengeworpen en sprong de hoofdmandoer naar buiten, de deur snel weder achter zich sluitend.

- Wat is dat hier?' vroeg hij barsch.

Pahkasinum bleef een oogenblik overbluft staan, doch weldra herstelde hij zich en schijnbaar kalm, maar met een onheilspellend flinkerenden blik, zei hij:

- Naar ik hoor, is mijn dochtertje hier. Ik wil naar binnen.'

- Je dochtertje is hier niet en je moest je schamen een oude vrouw zoo te mishandelen,' sprak de hoofdmandoer streng.

Op het geweeklaag van de oude vrouw, had zich intusschen een kring omstanders gevormd en een vrouw, die den hoofdmandoer gaarne mocht en voorzag, dat er een ongeluk dreigde te gebeuren, riep nu luid:

- Kang! Pahkasinum! Uw dochtertje is thuis, ik heb de beide meisjes gezien, toen ik daareven van de kali kwam.'

De hoofdmandoer, die zich hersteld had van den eersten schrik, hernam nu zijn gewone houding van gezag en sprak op bevelenden toon:

- Nu, hoor je het! Hajo, ga naar je huis en sla een oud mensch niet meer.'

Overbluft en beschaamd ging Pahkasinum heen, langzaam liep hij tusschen de huisjes en loodsen door, doch hoe dichter hij zijn woning naderde, hoe meer hij den pas versnelde en hoe meer hij achterdocht kreeg, dat men hem slechts weg had willen hebben en zijn oudste niet thuis, maar wel degelijk in het kamertje van Bohkèrèt was.

Buiten adem bereikte hij zijn verblijf, maar Paina

was daar niet. De hand aan de kris, keert hij zich om en haast zich terug naar de loods van Bohkèrèt. Haar kamertje is gesloten, maar door de wijd gevlochte deur is het schijnsel van een lampje zichtbaar. Met een ruk werpt hij de deur open, stort zich naar binnen, maar is vrij verlegen met zijn figuur, als hij daar niemand anders vindt dan de oude Bohkèrèt, die bezig is opium te schuiven en versuft door de bedwelmende dampen, hem met een half wezenloozen blik aanstaart.

Mocht Paina daar al geweest zijn, thans was ze er niet meer en zonder iets te zeggen tegen de verachtelijke koppelaarster, treedt hij weder naar buiten en drentelt doelloos voort, overtuigd, dat men hem heeft beetgehad. Langs de passarloods komend, klampt Djasman hem aan.

- Nu Pàh, heeft u uw dochttertje gevonden?’ vroeg hij zacht.
- Neen, de hoofdmandoer was er, maar volgens zeggen was mijn kind er niet.’
- Waarom is u niet binnengaan? Het meisje was er wèl. Nadat u weg was, is ze door Mas Bey naar buiten geroepen en snel weggevlucht.’

Opnieuw steeg Pahkasinum het bloed naar het hoofd, krampachtig omvatte hij het gevest van zijn kris en bijna had hij zich met het wapen in de vuist vooruit geworpen, dáár in de woning van den laaghartigen verleider om ieder neder te stooten, hetzij man of vrouw of kind.

- Kijk Pàh, u moet er niet over spreken, maar de

geheele kampong weet dat verleden Pain¹⁾, toen Joe-Kromodongsô bevallen is, de hoofdmandoer na kentong baléh met uw dochtertje in het kamertje van Bohkèrèt wel een half uur alleen is geweest. Er zijn menschen, die de gesmoorde kreten van het kind hebben gehoord.’

Weinig in staat Pahkasinum te doen bedaren, bracht deze mededeeling hem toch tot nadenken en daarmede verdween het gevaar voor een aanval van blinden waanzin. Maar wreken zou hij zich!

Wreken! Wreken! Zoo schreeuwde het in zijn binnenste, doch hij gaf geen geluid, want de Javaan schreeuwt zoiets niet uit, laat zelfs zelden bemerken wat in hem omgaat en degenen, die hem anders voorstellen, geven geen getrouw beeld van den dessaman, maar een caricatuur.

De van haat gloeiende blik zei echter veel meer dan woorden ooit zouden kunnen doen en Djasman verheugde zich, toen hij dien opmerkte. Niet zonder nevenbedoeling had hij den vader gewaarschuwd en tegen den hoofdmandoer opgezet, ook hij had tegen dien Mas Bey, die geen Mas Bey en zelfs geen Mas was, nog eene oude veete. Hij had namelijk gedurende eenigen tijd omgang gehad met de vrouw van den prembé, hetgeen de jaloezie had opgewekt van de vrouw van den hoofdmandoer, die Djasman gaarne voor zich had en daarom haar man had aangezet om den prembé te waarschuwen. De hoofdmandoer had dit echter niet gedaan, maar was heel leuk zelf zijn geluk bij de vrouw gaan beproeven en gedeel-

1) Een der vijf dagen van de Jav. passarweek.

telijk door te dreigen haar man van hare verhouding met Djasman op de hoogte te stellen, gedeeltelijk door ruime giften, was hij zóó goed geslaagd, dat Djasman de bons gekregen had. Deze kon dit niet goed verkroppen en was vast besloten zich op den hoofdmandoer te wreken. Om dit met succes te kunnen doen moest hij evenwel hulp hebben en nu was zijns inziens geen beter bondgenoot denkbaar dan Pahkasinum, die uiterlijk stille dessaman, die zich niettemin gedurende zijn verblijf op Djembierit reeds had doen kennen als voor geen klein gerucht vervaard en die zoo bij uitnemendheid alle eigenschappen bezat om een brutaal en gevreesd man te worden.

- Pàh!' zei hij fluisterend. 'Kent u den man die Batoh genoemd wordt?'

Ja, Pahkasinum had wel eens naast hem gezeten met dobbelen en dan enkele woorden met hem gewisseld. Veel had hij zich evenwel niet ingelaten met dien man, die algemeen bekend stond als een bandiet en die dan ook nimmer werkte.

- Kijk!' ging Djasman voort, toen Pahkasinum een kort bevestigend antwoord gemompeld had. 'Eergisteren sprak ik met hem over die geschiedenis met uw dochtertje en toen zei hij, dat hij, als hij in uw plaats was, wel weten zou wat te doen.'

- Wat dan?' vroeg Pahkasinum eenigszins achterdochtig, maar tegelijk verlangend het middel te vernemen, waardoor hij zich zou kunnen wreken.

- Hoor eens, in de woning van Mas Bey is veel goed. Mooie sèwèhs, goud en zilverwerk, rijksdaalders, alles

bij elkander is er erg veel. Mas Bey bezit veel. Hij geurt daarop tegen de dessahoofden, die bij hem aankomen.'

Pahkasinum bewaarde nog steeds een diep stilzwijgen en na zich vergewist te hebben, dat niemand hen beluisterde, ging Djasman geheimzinnig voort: 'Die Batoh heeft altijd geluk, hij is erg pinter en als we met ons drieën zijn, zal het wel lukken.' Even hield de jonge man op en toen vervolgde hij op spottenden toon: 'Als Mas Bey dan 's ochtends wakker wordt, wat zal hij dan leelijk kijken!'

Misschien had Pahkasinum nog geweigerd zich te laten vinden voor zoo'n gemeene daad, een diefstal, zij het ook een diefstal uit wraak, maar de gedachte hoe de hoofdmandoer daardoor op gevoelige wijze getroffen zou worden, en dan in aller oogen vernederd zou zijn, was hem zoo zoet, dat alle andere gevoelens daarvoor weken.

- Spreekt u er maar met kang Batoh over, morgenavond zie ik u wel,' zei hij fluisterend en ging naar huis.

Hevig ongerust over de vreemde houding van haar man, had Bohkasinum, die vermoedde, dat er verband stak tusschen die opgewondenheid en de afwezigheid van Paina, het meisje dadelijk na hare terugkomst streng in verhoor genomen.

Den toorn vrezend van haar vader, nog zenuwachtig van den doorgestanen angst in het kamertje van Bohkèrèt, had het meisje niet de macht gehad een aannemelijke uitvlucht te bedenken en toen ook Sibaan zich in het gesprek gemengd had en zijn moeder vertelde, wat hij

op de passar had gehoord, toen was Paina door de mand gevallen en had snikkend alles bekend.

Het was voor Bohkasinum een zware slag. Zij, niettegenstaande de losbandige omgeving, nog steeds in hare opvattingen de dessavrouw, kon moeielijk zwaarder getroffen worden dan door dien onherroepelijken val van haar eigen kind. Geen nette jonge man zou haar oudste thans nog tot vrouw willen hebben, nagewezen zou het meisje worden en spottend zou men haar noemen als 's nachts het gekraai van een haan gehoord werd. Toch bleef Bohkasinum voor alles moeder en op het oogenblik boezemde haar de opgewonden stemming van haar man, die nog steeds afwezig was, de meeste bezorgdheid in, want ze vreesde maar al te zeer, dat de vader in blinde woede ontstoken, zijn toorn tegen het schuldige meisje den vrijen loop zou laten. Om dit te voorkomen, deed ze de kinderen ter ruste gaan, sloot de deur en nam het lampje mede naar haar brits, waar ze zich uitstreckte. Zoo bleef ze wachten, stil liggend op den rug, staroogend naar de door den rook gebruinde oesoeken en alang-alang dakbedekking, in angstige spanning de komst van haar man verbeidend. Gelukkig duurde die pijnlijke toestand niet lang, want al had haar die tijd een eeuwigheid toegeschenen, in werkelijkheid was nauwelijks een kwartier verlopen toen Pahkasinum thuiskwam.

Zacht hoorde ze hem de deur openen en weder sluiten en terwijl ze de oogen sloot en zich slapend hield, bemerkte ze dat hij het licht uitdeed en zich naast haar nederlegde. Thans gerustgesteld poogde ze te slapen,

doch nu kwam haar weder in alle afschuwelijkheid het voorgevallene met haar oudste lieveling voor den geest, de lieve Paina verkracht door een mandoer, door zoo'n man, die zich thuis gevoelde in de ruwe omgeving eener onderneming. O, ware ze nooit op een perceel gekomen, was ze maar in de dessa gebleven, liever daar honger geleden dan hier volop te eten, doch tevens innerlijk zoo smartelijk te lijden.

Volgens afspraak trof Pahkasinum den volgenden avond zijn bondgenoot bij de passarlods. Ze hurkten beiden neder op de ruime latar, waar niemand hen ongemerkt kon beluisteren en na zwijgend een paar haaltjes te hebben gedaan aan zijn strootje, begon Djasman:

- Ik heb kang Batoh gevraagd. Naar ik vernomen heb, heeft de hoofdmandoer hem eens eenige rijksdaalders, het grootste gedeelte van een zeer moeilijke inbraak op het etablissement, afgeperst onder bedreiging hem anders te zullen aanbrenge. Daarover is kang Batoh nog altijd zeer gekrenkt.'

Na deze inleiding, waaruit blijken moest, dat men op Batoh vertrouwen kon, keek Djasman tersluiks in het rond en nadat een paar lieden, die hun kant uitkwamen, voorbij en buiten gehoor waren, vervolgde hij:

- Die Batoh is erg pinter, hij heeft nagegaan, wanmeer de kansen gunstig zullen zijn en volgens hem is dat op den avond van Djemoewah-legi, dus overmorgen

avond. De verdeeling is zoo: Kang Batoh zal buiten blijven en zorgen dat de menschen blijven slapen en niet wakker worden, u zal binnengaan en ik zal de wacht houden en alles aannemen wat u aangeeft. Kang Batoh en ik zullen het verkregene wegbrengen en voor den verkoop zorgen. U kunt stil naar huis gaan om te slapen.'

Pahkasinum zag in, dat men hem het gevaarlijkste deel opdroeg en tevens buiten den verkoop hield, zoodat hij nooit zou kunnen nagaan of men hem wel eerlijk zijn volle aandeel uitkeerde, doch hij ging niet stelen om voordeel te hebben, maar om zich te wreken en met zekeren wellust kon hij zelfs denken aan de mogelijkheid dat de hoofdmandoer wakker werd en zich verzette, want zijn kris, dat nimmer missende erfstuk van zijn vader en grootvader afkomstig, zou ook dan niet falen en met besliste zekerheid den weg naar het hart van den laffen verleider weten te vinden.

Hij stemde dus toe in het voorstel en om door hun samenzijn geen grond te geven voor latere gevolgtrekkingen, stonden ze op en gingen ieder huns weegs.

Vierde hoofdstuk.

Het was een heele opschudding op den ochtend van Legi in de kampong te Djembierit. De mannen en vrouwen, die op den grond gezeten rondom de rijstbakoels hun maal deden, voerden een levendig gesprek en aller blikken waren daarbij op de hoofdmandoerswoning gevestigd. Niemand scheen evenwel die woning te durven naderen en dat was gemakkelijk verklaarbaar, want in den afgeloopen nacht was daar ingebroken. Ieder was dus bang achterdocht te wekken, want men kon zoo licht beschuldigd worden en dan was een veroordeeling door den landraad zeer waarschijnlijk, immers die rechters gingen bijna geheel af op de verklaringen van een aantal getuigen, zonder altijd grondig na te gaan hoe dezen tot het afleggen van die dikwijls geheel verdichte verklaringen gebracht waren.

Een onderdrukt gemompel steeg uit de menigte op toen de hoofdmandoer naar buiten trad. Dit gewichtig personage was haast onkenbaar. Altijd uiterst net gekleed, de hoofddoek keurig geplooid en de fraaie sèwèh juist gedragen, zooals dit door voorname Hoofden gedaan

werd, moest zijn verschijnen thans wel een diepen indruk maken. Armzalig zag de man er uit, geen broek, geen baadje, het bovenlijf ontbloot, terwijl een oude sèwèh zijner vrouw, door de roovers als waardeloos achtergelaten, hem slordig van de heupen neerhing en met een nieuwen hoofddoek, van den kapala-kampong geleend en achteloos omgeknoopt, zijne gansche uitrusting vormde.

Zijn wezen was geheel in overeenstemming met dit armzalige uiterlijk. Zijn gelaat stond als versuft, moedeloos hingen de armen hem slap langs het lijf en nauwelijks de voeten oplichtend, schreed hij loom en lusteloos voort, als wist hij niet recht wat hij deed. Was dat de man, die altijd zoo op vormen gesteld was en die in toorn kon ontsteken, wanneer men hem iets onthield van den eerbied, waarop hij, veel meer dan hij recht had, aanspraak maakte?

De uitwerking van zijn deerniswaardig voorkomen was duidelijk merkbaar onder de aanwezigen en met innig welgevallen ving Pahkasinum, die zijn ochtendmaal bij een der warongs gebruikte, de weinig eerbiedige uitdrukkingen op, die maar al te duidelijk te kennen gaven, welk een slag het prestige van den gisteren nog zoo verwaanden hoofdmandoer door deze welgeslaagde berooving had gekregen. Vooral het wegvoeren uit het voorhuis, waar zij te pronk stonden, van de tafel en stoelen, welke den trots uitmaakten van den eigenaar, die ze eens van een vertrekkend opziener had overgenomen, en hetwelk, wegens de waardeloosheid dier zaken voor dieven, aan de berooving het karakter van een

wraakneming gaf, was oorzaak dat men algemeen het zoo volkomen gelukken van den diefstal als een soort nederlaag beschouwde den hoofdmandoer toegebracht. Hadden niet de roovers zich naar believen in de woning bewogen, ook in het slaapvertrek en hadden ze den zorgeloos slapenden Mas Bey niet geheel in hun macht gehad en kunnen dooden of wegvoeren? Dat zij zulks niet gedaan hadden uit vrees voor de politie, mocht een gelukkige bijkomende omstandigheid zijn voor den hoofdmandoer, diens vernedering was desnietteenstaande geen minder voldongen feit.

Hij had wakker moeten worden en door krachtig verzet en het overweldigen of verwonden der roovers moeten toonen in allen deele hun meerdere te zijn, nu waren zij zijn meerderen geweest.

Omtrent de vermoedelijke daders dorst natuurlijk niemand zich uiten, dit was te gevaarlijk, maar zooveel bemerkte Pahkasinum wel, dat men overtuigd was, dat de roovers lieden van het vak waren, omdat zulks uit het inbreken aan de noordzijde, juist op Djemoewah-legi en uit andere teekenen, den ingewijden bekend, duidelijk bleek.

Hoe laag de speurdienst van de politie ook aangeschreven stond, toch wilde de hoofdmandoer de zaak aangeven en de administrateur gaf hem hierin groot gelijk. Waartoe betaalde men belasting, wanneer men niet het recht had daarvoor bescherming te vragen tegen roovers en geboefte? De Hollander was zelfs zóó verstoord over de brutale berooving van zijn hoofdmandoer, dat

hij persoonlijk een brief schreef aan den assistent-wedono te Kondanglegi.

Evenwel, zooals veelal, bleef de politie, of wat daarvoor op Java moet doorgaan, in gebreke het gestolene terug te brengen en de dieven te ontmaskeren. Wel werd begrepen dat wraakneming niet vreemd was aan den diefstal, vooral wegens de onbeschaamdheid, waarmede de daad volvoerd was, maar alras bleek, dat er zóóveel lieden waren, die zich om de een of andere reden gekrenkt konden achten door handelingen van den hoofdmandoer, dat de kans om onder hen de daders te vinden uiterst gering was.

Pahkasinum bleef, zooals vanzelf sprak, niet vrij van verdenking, want wie kon meer reden tot wraak hebben dan de vader van het verkrachte meisje, die slechts enkele dagen vóór den diefstal zoo heftig tegen den hoofdmandoer was opgetreden. Edoch, bij nader inzien, achtte niemand dezen eenvoudigen dessaman in staat tot zulk handig optreden, geheel volgens de regelen der kunst, en daar zijn verder gedrag geen voedsel gaf aan de loopende geruchten, liet men weldra alle achterdocht varen.

Toen Pahkasinum dan ook een paar weken na den diefstal met zijn gezin vertrok om zich op een nabij gelegen onderneming te vestigen, werd hier niets anders in gezien, dan een verklaarbaar gevolg van het voorgevallene met het oudste meisje. Algemeen kon men zeer goed begrijpen, dat de ouders niet meer wilden wonen op een plaats, waar de verleider van hun kind den

schepter zwaaide. Bovendien was het verhuizen van de eene onderneming naar de andere niets bijzonders, slechts hoogst enkele lieden bleven jaren lang op een perceel gevestigd, de meesten trokken dan hier, dan daarheen, wat overigens gemakkelijk genoeg ging, want veel goed hadden ze niet mee te dragen en een verblijf vonden ze overal.

Het had Pahkasinum niet veel moeite gekost zijn vrouw tot vertrekken over te halen, want zij schaamde zich tegenover de andere vrouwen, sedert hare dochter zoo besproken werd.

's Ochtends vroeg waren ze vertrokken, zooals ze een jaar geleden gekomen waren, elk beladen met zijn matje, kleeding en eenig ander gerij, en voortgaande achter elkander, hadden ze den weg ingeslagen, die naar het koffieland Ontongsari voerde. Na een vermoeienden tocht van vier uren bereikten ze die onderneming, welke ook in het onderdistrikt Kondanglegi op het Goenoeng gebergte gelegen was. In een warong namen ze plaats en terwijl ze zich te goed deden aan koffie en pisang goreng, liet Pahkasinum zich door den waronghouder inlichten. Het bleek dat juist eenige dagen geleden een afzonderlijk huisje leeg gekomen was, zoodat ze het moeielijk beter hadden kunnen treffen.

Onmiddellijk ging Pahkasinum zich op de hoogte stellen en was uiterst ingenomen met zijn bevinding. Het erf van het bewuste huisje was niet groot en bevatte niets dan wat talesplanten en eenige bijna geheel van blad beroofde pisangstammen, maar de woning was nog

betrekkelijk nieuw en had een dik sellangdak, zoodat het wel niet zou lekken, en dat was het voornaamste.

Teruggekeerd naar de warong, vroeg hij waar de kapala kampong woonde, doch vernam toen van den waronghouder dat zekere mandoer Astrô tevens voor kapala kampong fungeerde. Zooals gewoonlijk was die mandoer bij de pluk, maar de waronghouder, die een paar goede klanten aan hen hoopte te hebben, raadde het echtpaar de woning voorloopig in gebruik te nemen, daar anders anderen hen voor mochten zijn. Als de mandoer dien avond thuis kwam zou hij, zoo beloofde hij, wel een goed woord voor hen doen.

Pahkasinum en zijn vrouw bedankten den behulpzamen man en het gezin begaf zich naar het leege huisje. Zoowel Bohkasinum als de kinderen waren verrukt over het verblijf, want nu zouden ze een eigen woning hebben en geen kamertje in een koelieloods.

Dadelijk togen allen aan den arbeid, moeder en dochters reinigden het huis en erf, terwijl Pahkasinum geholpen door Sibaan, de noodige voorzieningen aanbracht aan deur en britsen.

In vergelijking met het bekrompen hokje, waarin ze op Djembierit gewoond hadden, bevatte dit huisje een enorme ruimte, twintig voet in het vierkant was het welhaast.

Hard werkten ze den geheelen dag en toen de duisternis viel, waren langs den achterwand twee britsen geplaatst, door sellangschutsel tot twee kleine kamertjes gevormd, welke bestemd werden, het eene voor de ouders,

het andere voor de beide meisjes, terwijl voor Sibaan een groote brits langs een der zijwanden beschikbaar was.

Nu ze een eigen woning hadden, wilden ze daar ook eten, zooals ze dit vroeger in de dessa gewoon waren, waarom Bohkasinum aan de warong voor allen rijst ging koopen.

Juist was ze, belast met haar voorraad terug, toen een mandoer het erf opkwam. Zoodra de bezoeker aan de deuropening verscheen hurkten ze allen neder.

- Is u degene, die heden gekomen zijt,' vroeg de mandoer, terwijl hij binnentrad en ouders en kinderen onderzoekend opnam.

- Jawel, ik kom van Djembierit,' antwoordde Pahkasinum.

- Kijk, eigenlijk is dit huis voor twee gezinnen. Wanneer alle huizen hier slechts door één man bewoond werden, zou er gebrek zijn aan woningen.'

Pahkasinum begon te vreezen, dat hem het gebruik der woning zou worden geweigerd.

- Als u het toestaat,' zei hij, het bovenlijf onderdanig voorover buigend, 'mijne kameraden op het perceel Djembierit zijn velen. Ik denk wel, dat ik in staat ben eenigen over te halen hierheen te komen.

Dit was juist hetgeen de mandoer verlangde, want hij had den laatsten tijd veel te kampen met gebrek aan volk. De voornaamste oorzaak daarvan was gelegen in de ongeschiktheid van den opziener om met het werkvolk om te gaan. Vooral sedert eenige maanden geleden een onderafdeling, Tekorran genaamd, geopend was, waar nieuw

ontgonnen werd, waren een groot aantal zijner vaste koelies naar die nieuwe kampong getrokken en daaronder ook de beide gezinnen, die het huis bewoonden, hetwelk Pahkasinum thans verzocht.

- Hoor eens,' sprak de mandoer vertrouwelijk, terwijl hij zich op de hurken liet zakken, 'ziet u kans menschen van Djembierit hierheen te lokken? Als u in staat is mij op die wijze te helpen, dan zal ik u wederkeerig helpen.'

Pahkasinum was reeds lang genoeg op een onderneming geweest om het groote voordeel te kennen dat gelegen was in een dergelijke goede verstandhouding met een invloedrijk mandoer. Bovendien begreep hij zeer goed, dat het weghalen van menschen van Djembierit den hoofdmandoer aldaar zeer zou ergeren en al had hij zich door de inbraak reeds duchtig op zijn vijand gewroken, toch was het hem eene aangename gedachte dezen nog meer te kunnen hinderen. Te voorzichtig echter om zich door een bepaalde belofte te binden, antwoordde hij langzaam:

- Kijk mas! Als ik lieden weghaal van Djembierit, zal ik onaangenaamheden krijgen met de mandoers en den kapala kampong aldaar. Maar overmorgen ga ik met mijn vrouw naar de passar te Kondanglegi, daar zal ik mogelijk wel bekenden van Djembierit ontmoeten. Die zal ik dan trachten over te halen om mede hierheen te komen.'

- U moet hen zeggen, dat de betaling hier hoog is, dat de verblijven uitstekend zijn en dat er veel rijpe

koffie is. De plukvrouwen verdienen vijf dubbeltjes en zes dubbeltjes per dag.’

- Mijn vrouw en dochtertjes wilden gaan plukken. Ik werk liefst in daghuur.’

- Daghuur is er op het oogenblik niet, alleen op de droogbakken. Maar er is aanneemwerk, djombretten. Ik regel dat zelf.’

Nadat Pahkasinum nog gevraagd had naar de betaling daarvan, beloofde hij zich den volgenden dag voor dat werk te zullen aanmelden, waarna de mandoer afscheid nam en vertrok.

Een maand is verlopen. Kromodongsô en zijn vrouw hadden hun intrek bij Pahkasinum genomen en de brits, waarop Sibaan gelegen had, was tot slaaphokje voor hun beiden ingericht, terwijl voor den knaap een kleine brits geplaatst was tegen den anderen zijwand, waar, in den hoek naast de deur, zich ook de stookplaats bevond. Meerdere lieden had Pahkasinum niettegenstaande alle moeite niet kunnen bewegen zich op Ontongsari te vestigen. Enkelen, waaronder Djasman, waren op zijn aandringen wel naar Ontongsari gekomen, doch wijl het hun daar niet beviel, spoedig weer naar Djembierit teruggekeerd.

Zoo gezellig als op Djembierit was het dan ook bij lange niet. Dobbelen was er uitdrukkelijk verboden en behalve de drie waronghouders, waarvan twee woningen hadden en de derde in de kleine passarloods zich een verblijf had afgeschut, waren er geen koopvrouwen,

waardoor alles duurder kostte dan op Djembierit en de passarloods 's avonds duister en verlaten was.

Overigens had Pahkasinum geen klagen, want met den mandoer kon hij het opperbest vinden en daar de betaling werkelijk zeer hoog was, maakte hij met weinig moeite een flink daggeld. Ook Sibaan was met de verdienste zeer tevreden, maar het leven was er hem te saai, waarom hij meermalen naar Kondanglegi ging om zich wat te verzetten.

Bohkasinum beviel deze onderneming natuurlijk veel beter. Ze had het altijd afschuwelijk gevonden in een loods te moeten wonen en thans had ze een eigen huisje. Wel was het minder aangenaam dit te moeten deelen met anderen, maar gelukkig waren Kromodongsô en zijne vrouw rustige menschen, die niet de minste aanleiding tot onaangenaamheden gaven. Verder waren de lieden op Ontongsari van een beter gehalte en door het ontbreken van de gelegenheid tot dobbelen misten boeven en bandieten hun voornaamste aantrekkingspunt, waardoor dit element zoo goed als niet vertegenwoordigd was.

Vermoedelijk zou dus het gezin daar lang gebleven zijn, ware het niet dat een onverwachte gebeurtenis hun rust was komen verstoren.

Na het voorgevallene met Paina had Bohkasinum haar oudste streng onder toezicht gehouden en zodoende was er geen mogelijkheid geweest, dat het meisje zich opnieuw op slechte paden begaf. Hare bekoorlijkheden waren evenwel niet onopgemerkt gebleven en de zoon van den

prembé had den wensch uitgesproken het aanvallige meisje te mogen huwen. Eene voorloopige bespreking had daaromtrent reeds tusschen de wederzijdsche ouders plaats gevonden en al was de gebruikelijke huwelijksgift nog niet vastgesteld, zoo betrof dit slechts een kwestie van loven en bieden, die wel opgelost zou worden.

Bohkasinum had zich zeer verheugd over dit aanzoek, want ze zag heel goed in, dat ze onmachtig zou zijn om het volwassen meisje, dat reeds in intieme verhouding tot een man gestaan had, op den duur in bedwang te houden. Maar hoe wreedaardig werd haren hoopvollen toekomstdroom de bodem ingeslagen!

Onder de velen, die gepoogd hadden de gunsten van het meisje deelachtig te worden, behoorde ook de opziener, doch door steeds haar dochttertjes in hare nabijheid te houden, had Bohkasinum de plannen van den Hollander weten te verijdelen. Op zekeren dag echter nam de mandoeres, die de plukvrouwen bewaakte, Bohkasinum een heel eind mede terug tusschen de gesloten koffieaanplant om haar, onder een reeks verwijten over hare onoplettendheid, enkele overgeslagen rijpe bessen te toonen en eerst nadat Bohkasinum hierdoor geruimen tijd was opgehouden, kon ze terugkeeren. Hoogst ontstemd over dit ongewoon strenge optreden van de anders niet lastige mandoeres, baande ze zich een weg door de dichte takkenmassa, doch wie beschrijft hare ontsteltenis, toen ze Kasinum alleen vond en van haar vernam dat de opziener daar gekomen was en na met Paina een oogenblik gefluisterd te hebben, het meisje meegetroond

had. Het kostte Bohkasinum moeite zich goed te houden en vooral hare onmacht tot handelen hinderde haar het meest. Nu de opziener geslaagd was het meisje over te halen hem te volgen, bleef haar echter weinig anders over dan zich in het onvermijdelijke te schikken en af te wachten. Doch dat de mandoeres in het complot betrokken was, daaraan viel niet te twijfelen en klaarblijkelijk had het wegroepen van de moeder slechts moeten dienen om den Hollander gelegenheid te geven zijn geluk bij de dochter te beproeven.

Na een half uur kwam Paina opdagen.

- Waar kom jij vandaan?' vroeg haar moeder, haar scherp aanziend.

- Ik kreeg bevel van mijnheer den opziener om verderop te plukken,' antwoordde Paina, doch zonder op te zien en zich haastig aan de andere zijde van den boom plaatsend, wegschuilend achter het dik gebladerte, ving ze aan te plukken.

Bohkasinum zweeg, wat kon ze anders doen? Dat de opziener Paina voor heel wat anders had meegelokt, dan om koffie te plukken, dat stond bij haar vast, maar ze wist niets met zekerheid en onder de gegeven omstandigheden was het raadzaam geen ruchtbaarheid aan de zaak te geven. Wanneer de zoon van den prembé nu maar spoedig het meisje trouwde, dan was zij van de zorg af.

Helaas, het geval bleef niet verborgen. Een paar vrouwen hadden gezien hoe de opziener zich met de mooie Paina door het dichte heestergewas verwijderd had en

's avonds was het avontuur van het meisje in de kampong algemeen bekend. Daarmede was voor de ouders de hoop verkeken om door een huwelijk met den zoon van den prembé op een fatsoenlijke wijze hun dochter onder dak te brengen.

Bohkasinum schaamde zich bovendien tegenover de andere vrouwen over het loszinnig gedrag van haar dochter, die zich niet ontzien had, zich aan een Hollander over te geven en daar ook Pahkasinum niet langer wilde werken onder een opziener, die jonge meisjes weglakte van de ouders, werd besloten Ontongsari en het gezellige huis te verlaten om elders een nieuwe woning te zoeken.

Veel had Pahkasinum reeds gehoord van de onderafdeeling Tekorran, waar een groot aantal lieden van Ontongsari, die ontevreden waren over den opziener, zich gevestigd hadden, en daar noch hij, noch zijn vrouw iets hadden tegen den administrateur of tegen de regeling op de onderneming, besloten ze voorloopig naar die onderafdeeling te gaan. Beviel het hen daar niet, dan konden ze altijd verder trekken naar een der vele koffielanden in de nabuurschap.

De afstand naar Tekorran was niet meer dan een uur gaans, zoodat ze niet noodig hadden bijzonder vroeg op weg te gaan. Eerst nuttigden ze hun ochtendmaal en na daarop hun weinige bezittingen tot verschillende bundeltjes te hebben saamgepakt, aanvaardden ze den tocht, welke hen bijna voortdurend voerde door beschaduwde koffietuinen of zwaar bosch, zoodat ze weinig hinder hadden

van de hitte en in het geheel niet vermoeid aankwamen.

Zooals alle nieuwe nederzettingen was de kampong van Tekorran erg zonnig, maar loodsen en huizen waren allen nieuw, wat het geheel een vriendelijk aanzien gaf. Naast de woning van den opziener, die hier de administrateur van Ontongsari vertegenwoordigde, stonden langs den weg eenige mandoerswoningen met netjes ompaggerde erven. Dan kwam de passarloods, omsloten door drie lange koelieloodsen en verder volgden eerst een warong, de eenige, en daarna een aantal huizen voor de vaste koelies met hunne gezinnen.

Uit den aard der zaak richtte Pahkasinum dadelijk zijne schreden naar den warong, ten einde zich te laten inlichten over de gelegenheid om een geschikt verblijf te vinden. Tot zijn spijt moest hij echter vernemen dat de huisjes allen bewoond waren en er zelfs zooveel plaats te kort kwam, dat vele gezinnen zich met een onderkomen in de loodsen moesten vergenoegen, terwijl alle nachten een groot aantal losse koelies uit gebrek aan slaapgelegenheid in de open passarloods sliepen.

Met deze weinig opwekkende mededeeling keerde Pahkasinum terug naar zijn gezin, dat in de passarloods was blijven wachten. Na eenig overleg werd besloten, dat ze zich voor dien dag met een kamertje in de loods zouden behelpen. 's Avonds als de hoofdmandoer thuis was, zou Pahkasinum dezen om een beter verblijf vragen. Hielp dit niet, dan gingen ze den volgenden morgen weder heen.

De hoofdmandoer was zeer vriendelijk, toen Pahkasi-

num hem dien avond opzocht. Vertrouwelijk vertelde hij dat op Tekorran feitelijk gebrek aan woningen was, maar dat de opziener geen verlof kon krijgen van den administrateur om meer bij te bouwen, omdat de opziener van Ontongsari dit tegenwerkte uit vrees dan al zijn vast volk te verliezen. Toch kon Tekorran nog best wat geschikt volk gebruiken en daarom sloeg de hoofdmandoer Pahkasinum voor, dat deze zich zou verstaan met twee andere gezinnen van elders. Kwam men hem dan voor deze drie gezinnen een onderkomen vragen, dan zou hij het gezin, dat met eenige losse koelies een der afzonderlijke huisjes bewoonde, naar de loodsen doen verhuizen en kon Pahkasinum met de beide andere gezinnen die woning krijgen.

Dankbaar nam Pahkasinum dit voorstel aan en den volgenden morgen begaf hij zich onmiddellijk naar Ontongsari. Kromodongsô en zijn vrouw hadden zich bij voorbaat bereid verklaard naar Tekorran te komen, indien er een goede woning voor hen was, maar of hij slagen zou nog een ander gezin te vinden, dat hem aanstond en dat genegen was op Tekorran te komen wonen, dat bleef nog de vraag.

Joe-Kromodongsô vond hij alleen thuis, haar man was naar het aanneemwerk om zijn voltooide taak in te leveren. Lang behoefde hij evenwel niet te wachten, want nadat hij de vrouw het een en ander van de nieuwe woonplaats verhaald had, kwam Kromodongsô thuis. Pahkasinum vertelde hem, hetgeen de hoofdmandoer van Tekorran gezegd had en vroeg of hij een geschikt derde

gezin wist, dat de woning met hen zou kunnen delen.

- Wat denk je van Sorredjô?' zei Kromodongsô, die tegenover hem op de brits had plaats genomen, eveneens met onder het lichaam gevouwen beenen.

- Sorredjô? Maar heeft die dan een vrouw?'

- Hé, weet u dat niet?' vroeg, zich half omwendend Joe-Kromodongsô, die in een hoek van het vertrek bezig was rijst te koken. 'Het is al bijna een maand. Het is een mooie vrouw.'

- Wat mooi!' bromde haar man. 'Het kan er mee door, anders niet.'

- Wie is dat dan toch?' vroeg Pahkasinum nieuwsgierig.

- Die lichtgetinte vrouw, die in de warong van den prembé op Djembierit meehielp, Manis is haar naam,' duidde Joe-Kromodongsô uit.

- O, die groote vrouw! Had die nog geen man?'

- Neen, volgens haar zeggen was ze nog een maagd,' spotte Kromodongsô.

Zijn vrouw en Pahkasinum moesten even lachen om die grappige opmerking, totdat de eerste smalend uitviel:

- Och wat maagd! Zoo'n groote maagd! Ze was rondô natuurlijk.'

- En is dat nu de vrouw van Sorredjô?' vroeg Pahkasinum.

- Ja, als ze tenminste nog geen ruzie hebben,' gekscheerde Kromodongsô.

Zijn vrouw achtte zich beleedigd door dit gezegde. Zij was met hem evenmin getrouwd en daardoor kon ze die

spotternij op de soortgelijke verhouding tusschen Sorredjô en zijn nieuwe vrouw niet velen. Boos keek ze voor zich en den beiden mannen den rug toe draaiend, wijdde ze schijnbaar haar geheele aandacht aan het koken en sprak verder geen woord.

Pahkasinum kwam na eenig over en weer praten met Kromodongsô overeen, dat deze den volgenden dag op de passar te Kondanglegi, waar hij afgesproken was Sorredjô te ontmoeten, dezen den voorslag zou overbrengen om met zijn tegenwoordige vrouw bij hen op Tekorran te komen inwonen. Na zijn terugkomst van de passar zou Pahkasinum het antwoord komen hooren.

Aldus geschiedde. Sorredjô had eerst wel eenig bezwaar tegen het verbod van dobbelen, dat ook op Tekorran streng gehandhaafd werd, maar zijn vrouw, wie het verdroot, dat haar man zijn geld met spelen doorbracht, in plaats haar daarvoor nieuwe oorhangers of kleeding te koopen, had een woordje moegesproken en een passarweek, nadat Pahkasinum op Tekorran was aangekomen, hadden hij, zijn vrouw en kinderen, Kromodongsô met Joe-Kromodongsô en Sorredjô met Manis, thans ook wel Joe-Sorredjô genoemd, in een der ruime, nieuwe woningen aldaar hun intrek genomen.

Het werk op Tekorran was veel zwaarder, vooral door de felle zon, dan op de hoofdafdeeling Ontongsari, maar de verdiensten waren ook beter en al werd geen dobbelen toegelaten, toch waren de avonden er gezelliger, want op aanraden van zijn hoofdmandoer had de opziener van Tekorran een kremô met een drietal tandahs

aangenomen, die in een afzonderlijke loods onder dak gebracht waren. Alle avonden bij het welluidend geklong eener angklong legden de mooie meisjes in de passarloods proeven af van hun zang- en danstalent. Zelfs de vrouwen schepten daarin groot vermaak, hoewel ze moesten oppassen dat hun respectieve heeren gebieders niet al te vertrouwelijk werden met die lieve meisjes, die vrij veel opium verbruikten en daarom altijd op vermeerdering van hunne inkomsten uit waren, ook al verdienden ze reeds grof geld aan de vele koelies, welke geen vrouw bij zich hadden.

De oostmoesson verliep, de westmoesson kwam en daarmee de planttijd. Dagelijks gingen toen de vrouwen en ook Bohkasinum met hare dochters bij het eerste daglicht naar de rol en den geheelen dag, meestal onder een voortdurenden zachten regen, plantten ze de kleine koffieplantjes in de oorspronkelijk hoog opgevulde, doch later vlak ingeregende plantgaten, die in regelmatige rijen de opengekapte en schoongebrande oppervlakte der nieuwe ontginning bedekten. Kletsnat en rillend van de avondkoelte kwamen ze tegen donker eerst thuis, maar brak 's middags een zware bui los, welke verder planten verhinderde, dan werd onmiddellijk opgehouden en liepen allen zoo snel mogelijk, klappertandend onder het kille stortbad, terwijl het water uit de op het lichaam plakkende kleeding en van de haren droop, naar de kampong om bij een haastig opgestookt vuurtje de verkleumde ledematen te verwarmen en de drijfnatte kleedingstukken te drogen.

Paina bleef voor Bohkasinum een voortdurende bron van zorg. Toch waren de omstandigheden niet ongunstig, de Hollandsche opziener was geen vrouwenhater, integendeel hij stond op uitstekenden voet met de dansmeisjes en andere vrouwen, die tijdelijk geen man hadden, maar met getrouwde vrouwen of kinderen van de vaste bevolking knoopte hij geen betrekkingen aan. Ook de zeer donkergetinte opziener, die tegen den planttijd gekomen was om onder toezicht van den Hollandschen opzichter het werkvolk na te gaan, bood geen reden tot ongerustheid in deze, want naar uiterlijk en manieren voor driekwart inlander, stond hij geheel onder de plak van zijn huishoudster, die, al hield ze zelf wel van het heimelijk aanknoopen van losse verbintenissen, niettemin hoogst jaloersch was op haar 'toewan' en niet den minsten zijstap van hem gedoogde.

Doch al kon Bohkasinum dus over de omgeving niet klagen, desniettemin was het haar onmogelijk Paina in bedwang te houden. Dikwijls was het meisje 's avonds plotseling zoek om eerst na geruimen tijd weder op te duiken en al vertelde Paina dan met allen schijn van waarheid, dat ze op de passar geweest was, en naar de dansmeisjes gekeken had, haar moeder wist wel beter en treurde in stilte over het wangedrag van haar kind, over den achteruitgang van het eertijds zoo veel belovende, liefvallige meisje.

Toen het planten afgelopen was, waren er geen werkzaamheden meer voor de vrouwen en van de omstandigheid, dat ze hierdoor den geheelen dag vrij had,

maakte Paina gebruik zich regelmatig aan het toezicht van haar moeder te onttrekken. Behalve veelvuldige uurtjes, die ze in gezellige afzondering met den een of anderen jongen man doorbracht, was ze een groot deel van den tijd in gezelschap van een der dansmeisjes, met wie ze kameraadschap gesloten had. Ze zat met die nieuwe vriendin op de passar te babbelen, ging met haar naar de kali en bezocht haar zelfs af en toe in haar verblijf.

Dit laatste vooral en hetgeen zo daardoor te zien en te hooren kreeg, had een hoogst verderfelijken invloed op het jonge meisje, waarvan de kremô gebruik maakte om door schoone voorspiegelingen en door te werken op het licht ontvlambare gemoed van Paina, haar langzamerhand over te halen om ook tandah te worden. Grof eigenbelang was hierbij zijn drijfveer, want de collega, wien hij zoo'n mooi, jong meisje in handen speelde, zou veel geld met haar verdienen en daarom gaarne hem een ruime vergoeding geven voor zijne moeite.

De ouders wisten natuurlijk niets van dit alles, wel zagen zij dat de kans verkeken was om hun kind, dat ze met zooveel moeite en zorg groot gebracht hadden, tegen een bohoorlijk bedrag fatsoenlijk van de hand te zetten, doch ze rekenden er stellig op dat de bekoorlijkheden van het meisje wel eens een jongen man verlokken zouden haar te huwen. Feitelijk mocht dit niet en behoorde een penghoeloe de inzegening te weigeren van een huwelijk met een meisje, dat geen maagd meer was, maar niet alle priesters hielden zich streng aan dien regel, zoodat dit bezwaar niet onoverkomelijk kon heeten.

Berustend in het onvermijdelijke, hielden de ouders zich dus alsof ze niets bemerkten van het wangedrag van hun oudste dochter, wat hen tevens de moeite bespaarde haar voortdurend verwijten te doen. Een ding echter bleef Bohkasinum ergeren en dat betrof den omgang van haar kind met een tandah. Als fatsoenlijke vrouw had ze immer zekeren af keer van tandahs gehad, al mocht ze een enkele maal gaarne het dansen zien, doch ze had zich wel gewacht ooit iets van die minder gunstige gevoelens te laten bemerken, want het algemeen gebruik wilde eenmaal, dat men de ervaren danseres, die zelfs door hooggeplaatsten ontboden werd om proeven van hare talenten af te leggen, met de noodige onderscheiding besprak en behandelde. Tusschen dat dansmeisje der pri-jaji's, dat door haar kunstig dansen aller bewondering gaande maakte en de tandahs in de loodsen op Tekorran, die eigenlijk niet veel meer waren dan gewone publieke vrouwen, voor wie het dansen slechts diende om een nog grooter aantal mannen voor hunne aantrekkelijkheden te doen zwichten, bestond echter naar Bohkasinum's meening een verbazend verschil en zij hield dan ook niet op haar oudste te beknorren, telkens wanneer ze het meisje weder in tegenwoordigheid eener tandah zag.

Nooit evenwel was ze zoo te keer gegaan als ze deed, toen ze Paina eens op een ochtend betrapte op het oogenblik, dat het meisje uit het verblijf der tandahs kwam. Onder een vloed van scheldwoorden en verwonschingen dreef ze haar ongezeggelijk kind al stompend en duwend voor zich uit naar de woning en daar gekomen

luchtte ze haar toorn op lang niet malsche manier. Na de kentong-laut nam Bohkasinum, warm van het koken en misschien meer nog van de opwinding, een bad in de kali en daarop veel kalmer en verfrist door het koele water, keerde ze langzaam voortschrijdend naar de woning terug. Reeds op den drempel kwam Kasinum haar te gemoet en vroeg blijkbaar angstig of ze Paina ook gezien had.

Onrustig, vermoedend, dat een nieuwe ramp haar wachtte, vroeg Bohkasinum naar de reden van die vraag en vernam daarop tot haar schrik dat Paina van hare korte afwezigheid gebruik gemaakt had om snel de haar toebehoorende kleederen en sieraden in een mandje te pakken en toen zonder eenige nadere verklaring, slechts met een: 'Ik dank je, nog langer hier te blijven,' tot afscheid aan haar zusje, het huis verlaten had.

Het trof alles al heel ongelukkig te zamen, want behalve Kasinum was geen der bewoners thuis, zoodat Bohkasinum niemand had om naar de aanplant te zenden, ten einde haar man te waarschuwen, die daar met Kromodongsô werkte. Sorredjô en zijn vrouw waren naar de passar te Kondanglegi, terwijl Joe-Kromodongsô sedert eenigen tijd een kleinhandel begonnen was in vruchten en gebak, die ze in de passarloods te koop bood. Sibaan eindelijk was, zooals gewoonlijk, afwezig; die knaap had zich volkomen aangepast aan het leven op een onderneming, hij werkte slechts zoolang als noodig was om zakgeld te krijgen en leefde daarna in een roes van vermaak, waarbij dobbelen en dansmeisjes de hoofdrollen

speelden, totdat geldgebrek hem opnieuw tot werken dwong.

Kasinum alleen uitzenden, durfde Bohkasinum niet en hoewel ze erg bang was voor tijgers en wilde varkens tusschen die uitgestrekte jonge tuinen, overwon ze haar vrees en haar jongste de zorg voor de woning overlatend, begaf ze zich op weg.

Eerst na lang zoeken, vond ze haar man, die op het vernemen van de slechte tijding en middellijk met haar huiswaarts keerde. Nadat een vluchtig onderzoek in de kampong hem de overtuiging geschonken had, dat Paina de onderneming verlaten had, na eerst even bij de kremô vertoefd te hebben, begaf Pahkasinum zich op weg om zijn dochter te zoeken.

Even buiten de onderneming kwam hij Sorredjô en zijn vrouw tegen, die hem vertelden Paina ontmoet te hebben. Ze waren verbaasd geweest het meisje alleen te zien, doch het kind was, zonder naar hen te kijken, haastig voortgelopen in de richting van Kondanglegi.

Pahkasinum hield zich niet langer op, maar vervolgde zijn weg, zorg dragend aan ieder kruispunt en aan iedere warong navraag te doen. Warm van dat gejaagde lopen langs den zonnigen weg op het heetst van den dag, bereikte hij eindelijk Kondanglegi zonder iets van het gevluchte meisje bespeurd te hebben.

Bijna een uur lang zette hij daar zijne nasporingen voort, en ondervroeg alle warongs en koopvrouwen zonder daarbij evenwel iets wijzer te worden, totdat hij het tenlaatste opgaf en naar Tekorran terugkeerde, waar hij eerst lang

na donker aankwam, doodelijk vermoeid van den gejaagden tocht.

Den volgenden dag werd Sibaan belast met het instellen van een onderzoek naar de verblijfplaats van zijn zuster, maar door de zorg, waarmede het meisje verborgen gehouden werd, gelukte het hem eerst drie dagen later die uit te vinden. 's Avonds thuiskomend kon hij toen zijn ouders de treurige mededeeling doen, dat hun dochter, onder den naam van Manggis, tandah geworden was en in de pandjonnan¹⁾ te Kondanglegi woonde.

Hun dochter tandah! Het was verschrikkelijk. Vooral voor de moeder was de gedachte dat haar veelbelovend kind zoo diep gevallen was, bijna ondraaglijk en hoewel ze niet luid klaagde en geregeld als altijd haar bezigheden verrichtte, leed ze zeer en verouderde merkbaar.

1) Verblijf der dansmeisjes.

Vijfde hoofdstuk.

De pluktijd kwam, maar op Tekorran viel niets te plukken, de aanplant was daartoe nog te jong en op Ontongsari plukken wilde Bohkasinum niet. Terzelfder tijd rijpte echter de padi in de naburige dessa's en daar bij het oogsten daarvan de concurrentie der hooge plukloonen op de koffiëondernemingen duchtig gevoeld werd, viel het gemakkelijk aan Bohkasinum, die een handige padisnijdster was, om bij den padioogst werk te vinden. Dagelijks bij de eerste morgenschemering toog ze met Kasinum naar de sawahs der dessa Plossohan, om eerst tegen donker thuis te komen, beladen met een bos padi, die benevens eenig geld het loon vormde van den afgeloopen dag.

Dat werken op de sawah, die omgang met dessavrouwen deed bij Bohkasinum de herinnering weder levendig worden aan vroegere, betere tijden, toen ook zij in de dessa woonde en de padi oogstte van hare sawah, en opnieuw, meer dan ooit, kreeg ze heimwee naar de dessa, naar een eigen huisje en eigen akker.

Ook Kasinum's hartje trok naar de dessa, maar het meisje had daarvoor een gansch andere reden. In Plossohan woonde de jonge man, dien ze dagelijks op de sawah ontmoette en dien ze in stilte bewonderde als hij de groote bossen padi, door de vrouwen gesneden, aan zijn pikoelan laadde om daarna met veerkrachtigen tred den zwaren last naar de schuur te dragen. Hoe vreemd werd het haar te moede, als ze den flink gebouwden jongeling gadesloeg, die om de hitte zijn baadje had uitgetrokken, waardoor de spierbeweging van het fraai lichtbruin getinte, lenige bovenlijf duidelijk zichtbaar was!

Van zijn zijde was Karsonawi, zoo heette de jonkman, niet ongevoelig gebleven voor den donkeren, starenden blik van het liefvallige meisje, dat dagelijks met haar moeder van de koffieonderneming kwam om bij de padisnit te helpen. Bedeesd waagde hij het af en toe eenige woorden tot haar te richten, waarop ze dan schuchter de oogen neersloeg en half onverstaaenbaar een antwoord prevelde.

Langzamerhand geraakten de jongelui echter meer aan elkander gewend en nadat hij moeder en dochter een paar maal op de passar te Kondanglegi toevallig (?) had ontmoet en behulpzaam geweest was bij het huiswaarts dragen van de ingekochte zaken, trok hij de stoute schoenen aan en bracht hun een bezoek op Tekorran, toen ze een dag thuis bleven om te rusten.

Bohkasinum zag met innig genoegen dat beide jonge lieden elkander zoo goed verstonden, want Kasinum was nu ruim dertien jaar en het werd dus werkelijk

tijd, dat ze trouwde, anders bestond veel kans dat ook zij ten laatste den weg zou opgaan van haar zuster. Doch tot haar groote teleurstelling liep de padioogst af zonder dat een formeel aanzoek gedaan werd, hoewel de jonge man hen veelvuldig bezocht. Eindelijk vernam ze van Kasinum dat de ouders van Karsonawi bezwaar maakten tegen een huwelijk van hun zoon met een meisje van een koffieperceel.

Had Bohkasinum tot dusver te vergeefs bij haar man aangedrongen om de onderneming te verlaten en zich in de dessa te vestigen, nu hernieuwde ze haar pogen met verdubbelde kracht en bijgestaan door Kasinum en Karsonawi gelukte het haar ten slotte het pleit te winnen. Veel had daartoe bijgedragen de verzekering van den jongen man, dat ze door zijne bemiddeling in de jonge dessa Babadan, die tusschen Plossohan en Tekorran gelegen was en waarvan de bouwvelden grootendeels uit tegals bestonden, een paar bouw goeden grond zouden kunnen krijgen, welke vroeger na het kappen van het bosch, slechts een enkele maal beplant geweest was en sedert braak gelegen had.

In het midden van den oostmoesson verliet het gezin de onderneming om na een verblijf van ruim twee volle jaren op verschillende perceelen, zich weder in de dessa te vestigen. Veel hadden ze in dien tijd doorgemaakt, veel was veranderd. Hun Paina, die als een aardig, mooi meisje met hen de dessa verlaten had, waar zij geboren was, sleet, weggevlucht uit de ouderlijke woning, het treurig bestaan van een dansmeisje; Sibaan, de veel-

belovende knaap, was hard op weg een onverbeterlijke losbol te worden en Pahkasinum zelf, die vroeger nooit geschoven had, was nu een geregeld opiumschiiver, die minstens twee gèlengs per dag behoefde. Dat waren de gevolgen van hun verblijf te midden der verdorven omgeving.

Op het stuk grond door de bemoeiingen van zijn aanstaanden schoonzoon aan Pahkasinum afgestaan, was door Karsonawi en Sibaan een klein huisje opgezet en daar rondom hadden ze een erf van ongeveer een halve bouw ruwweg met eenige bamboe ompaggerd. Bij het invallen der regens kon dit erf met cassave, pisang en andere gewassen en boomen beplant worden, maar zoolang de regens uitbleven viel er niets te planten, noch op het erf, noch op de anderhalve bouw tegal, die achter de woning lagen. Pahkasinum en Sibaan konden evenwel ruimschoots geld verdienen, niet alleen als arbeiders op Tekorran, maar ook bij het binnenhalen van den tabaksoogst, waarvoor hooge loonen betaald werden.

Bohkasinum herleefde weder. Iederen ochtend als zij wakker werd en het geschreeuw hoorde van de angonjongens, die de buffels naar de kali dreven, verheugde ze zich opnieuw over hare verlossing uit die ellendige omgeving op de perceelen. Opperuimd verrichtte ze haar bezigheden en het vooruitzicht van het goede huwelijk van Kasinum, hielp haar het leed vergeten, dat haar andere dochter haar berokkend had.

Den eersten passardag had ze het nog te druk in huis, maar den daaropvolgende ging ze met Kasinum, beiden

in hun beste kleeding uitgedost, naar de passar te Kondanglegi. Bij de gerdoe van Plossohan vonden ze Karsonawi op hen wachten en gezamenlijk gingen ze verder.

Op de passar was het altijd zeer druk om dezen tijd van het jaar en soms kostte het hun werkelijk moeite zich door het gedrang een weg te banen. Kasinum, als jongste, liep voorop, dan volgde haar moeder en daarachter Karsonawi. Hoe het nu gebeurd was, wist ze niet, maar op een gegeven oogenblik omkijkend bemerkte Kasinum, dat ze in de drukte van de beide anderen was afgeraakt. Dadelijk keerde ze om, doch slechts langzaam kon ze voorwaarts gaan door de dichte menigte en hoe ze ook uitzag, noch haar moeder, noch haar aanstaande werd ze gewaar.

Ongewoon alleen uit te gaan, was het Kasinum angstig te moede, steeds gejaagder liep ze voort tusschen de verschillende uitstallingen, al zoekend, maar zonder te vinden. Eindelijk aan het einde van de passar gekomen, buiten het gewoel en gedrang, bleef ze besluiteloos staan. De tranen kwamen haar in de oogen en ze had moeite om niet in een luid snikken uit te barsten.

- Hé kind! Zoek je je verwanten?' klonk het eensklaps achter haar.

Verlegen keek Kasinum op en schrok niet weinig toen ze het gelaat van een Arabier aanschouwde. Toch keek de man hoogst vriendelijk, maar ze was altijd bang geweest voor die vuile vreemden, die zoo afgrijselijk lachen konden.

- Wil ik je helpen ze te vinden?’ vervolgde de man op werkelijk medelijdenden toon.

- Mijn moeder was daareven achter mij,’ sprak het meisje schuchter en bij de gedachte aan haar moeder begon ze zacht te weenen.

- Kom, ga maar mee, ik weet waar je moeder is. Ik heb haar gezien.’

- Waar is mijn moeder?’ vroeg Kasinum, in een oogwenk haar tranen drogend. Reeds dertien jaar oud en dan nog te huilen in tegenwoordigheid van al die mensen, wat was ze eigenlijk kinderachtig.

- Dáár, kom maar mee,’ sprak de Arabier en haar zacht voortduwend tusschen de menigte, bracht hij haar naar de plaats waar de huurwagentjes te wachten stonden van de passarbezoekers uit de kotta. Met een anderen Arabier wisselde hij eenige voor Kasinum onverstaanbare woorden, waarop deze zich bij hen aansloot.

Kasinum was niets op haar gemak. Te vergeefs uitkijkend naar haar moeder, werd het haar steeds benauwder in tegenwoordigheid der beide vreemdsoortige lieden. Plotseling bleef ze staan en vroeg, al haar moed verzamelend, kortaf:

- Waar is mijn moeder dan?’

- Daar in de warong aan het einde der huizenrij,’ zei haar geleider en op een der tjikarveers wijzend, vervolgde hij: ‘Dit is mijn wagentje, ga daar maar in, dat gaat sneller dan lopen.’

Kasinum aarzelde, ze was bang om met die beide Arabieren in een wagentje te gaan en een onbestemd

voorgevoel waarschuwde haar die grijnslachende gezichten niet te vertrouwen.

Er waren op deze stille plek weinig mensen, allen bewogen zich nog op de passar, waar op dit uur de marktdrukke in vollen gang was.

- Hajo, vlug dan,' maande haar ongeroepen beschermer en wilde haar bij den arm vatten.

Handig ontweek Kasinum hom echter en bevreesd op eenige passen afstand blijvend, zei ze nukkig:

- Ik wil liever alleen gaan.'

De Arabier poogde haar te overreden, intusschen langzaam op haar toetredend. Eensklaps hoort Kasinum haar naam roepen en omkijkend, ziet ze, dat de andere Arabier, dien ze door het angstig gadeslaan van zijn makker uit het oog verloren had, haar ongemerkt van ter zijde was genaderd. Vlug ontwijkt ze de beide huichelaars, die haar nog trachten te grijpen en snelt den weg op. Daar kwam Sorredjô haar te gemoet, hij was het, die toevalligerwijs het gevaar gezien had, waarin ze verkeerde en ter rechter tijd gewaarschuwd had. Een vloed van verwenschingen werd hem naar het hoofd geslingerd door de Arabieren, die hun reeds zeker gewaande prooi zich door zijn tusschenkomst op het laatste oogenblik zagen ontglippen. Hadden ze Kasinum eenmaal in het wagentje gehad, dan was ze nimmer in haar dessa wedergekeerd. Evenals zoovele andere jonge meisjes en vrouwen, op slinksche wijze aan ouders en bruijgoms afhandig gemaakt, zou ze door de kinderrovers als koopwaar verzonden en verhandeld zijn om ver van haar

geboorteland, aan de andere zijde van die groote zee als slavin haar verder leven ten einde te sleepen.

Sorredjô, door het ruwe leven op ondernemingen voor geen klein gerucht vervaard, bleef den vreemden indringers, die in Indië zooveel ellende en onrust veroorzaken, het antwoord niet schuldig en daarop Kasinum meenemend, ging hij terug naar de passar en bracht het meisje daarlangs naar den weg, welke naar Plossohan voerde.

Bohkasinum en Karsonawi waren hevig geschrokken, toen ze Kasinum misten en wetend hoe gevaarlijk het voor een jong meisje is om alleen te zijn tusschen vreemden, hadden ze in zenuwachtige gejaagdheid de passar rond en rond geloopt om haar weer te vinden, steeds ongeruster, totdat ten slotte Karsonawi voorgesteld had, dat ze ieder afzonderlijk zouden zoeken om elkander dan op den weg naar Plossohan weder te vinden. Door de opwinding en het haastig voortdringen in die volte, was Bohkasinum echter, nadat Karsonawi haar verlaten had, plotseling onwel geworden en had zich genoodzaakt gezien verder zoeken op te geven. Gezeten aan den rand van den weg, langzaam bekomend van hare ongesteldheid, tobt ze over haar jongste, maar terwijl ze onverschillig staart naar den stroom van passargangers, die huiswaarts keeren, meent ze op eens haar verloren kind te zien en scherper toekijkend herkent ze werkelijk Sorredjô en Kasinum, die naar haar toekomen.

Groot was de vreugde van de moeder, dat hare zwartgallige voorstellingen niet uitgekomen waren en ongekend

uitbundig was de anders zoo bedaarde Bohkasinum in hare uitingen, doch toen ze van Sorredjô vernam hoe haar kind slechts ternauwernood ontkomen was aan de lagen dier vuile, gemeene vreemdelingen, sidderde ze over het geheele lichaam en werd stil en in zichzelf gekeerd. Welk vreeselijk gevaar had haar jongste lieveling geloopen!

Terwijl Kasinum bij haar moeder bleef, ging Sorredjô Karsonawi zoeken. Daar de drukte op de passer allengs verminderde, gelukte het hem vrij spoedig den jongen man te vinden, die niet minder hevig dan de moeder ontstelde, toen hij vernam welk een ontzettend ongeluk hun boven het hoofd gehangen had, en na een vluchtig afscheid van Sorredjô, zich naar zijn aanstaande en hare moeder begevend, mompelde hij een afschuwelijke verwensching tegen de laaghartige kinderrovers. Zwijgend keerde het drietal huiswaarts, geheel onder den indruk van de ter rechter tijd gekeerde ramp.

Het huwelijk, oorspronkelijk vastgesteld tegen het einde van den regentijd, werd na dit verschrikkelijke voorval vervroegd; zoo spoedig mogelijk wilden allen het thans doen plaats vinden. Zoodra de tabaksoogst afgeloopen was, werd het huwelijk voltrokken en ging Kasinum met haar man bij haar schoonouders inwonen.

Pahkasinum en zijn vrouw hadden noode hiervoor hunne toestemming gegeven, want het was hun aangenamer geweest, wanneer de jonge lieden voorloopig hun intrek bij hen genomen hadden en dan behulpzaam geweest waren bij alle voorkomende werkzaamheden,

doch de ouders van Karsonawi, die in goeden doen verkeerden, hadden hier zeer veel bezwaar tegen gemaakt, zoodat Pahkasinum en zijn vrouw ten laatste genoeg genomen hadden met een regeling, waarbij hun veertig gulden werd uitbetaald en Karsonawi zich verbond hun trouw bij den veldarbeid terzijde te staan.

Een groot deel dezer veertig gulden werd besteed aan nieuwe kleeding en sieraden, want zoowel Pahkasinum als zijn vrouw en kinderen bezaten niet veel meer dan hun dagelijksche plunje en nu Kasinum zulk een goed huwelijk deed, moesten ze behoorlijk voor den dag komen, wilden ze niet onderdoen voor de verwanten van den bruigom. Het overblijvende gedeelte van het geld werd bijna geheel verslonden door de feesten, zoodat Pahkasinum en Sibaan, toen de pret achter den rug was, weder dagelijks op Tekorran gingen werken.

Onder de vele nieuwtjes, die men hun op die onderneming vertelde, behoorde ook de mededeeling dat de Indo-opziener na een hevige ruzie met zijn jaloersche huishoudster, door deze verlaten was en sedert niet de minste aandacht aan zijn werk wijdde.

Dat de onbruikbare geëmployeerde ten laatste zijn ontslag kreeg, was iets, dat het werkvolk reeds lang voorzien had, maar wat Pahkasinum zeker niet gedacht had, dat de ontslagen opziener, die de onderneming moest verlaten zonder te weten waarheen te gaan, zich met zijn bundeltje kleeren naar de dessa zou begeven en zonder complimenten zijn intrek bij hem nemen.

Bohkasinum was door die verschijning van den bruinen

Hollander geheel overbluft, eerst toen ze 's avonds met haar man alleen was in hun slaaphokje en de vreemde gast blijkens een luid snorken sliep, klaagde ze haar nood over den vrijpostigen indringer.

Pahkasinum wist niet goed wat te antwoorden, hij was erg met het geval verlegen, want al wees hij noode iemand de deur, die op zijn gastvrijheid een beroep deed, zoo vond hij de voortdurende aanwezigheid van zoo'n vreemden snoeshaan in zijne woning verre van aangenaam. Hij beloofde zijn vrouw met den loerah over de zaak te zullen spreken en deed dit ook den volgenden morgen, maar het dorps hoofd zat al even verlegen met de kwestie, want naar hij meende mocht een Hollander niet in de dessa verblijven, zoodat hij bevreesd was wegens de aanwezigheid van dien ongeoorloofden gast groote onaangenaamheden te zullen krijgen met hogere ambtenaren. Nu had hij den Hollander wel kunnen aanzeggen om te vertrekken, maar al was deze erg donker getint en al had hij geheel de allures van een gewoon inlander, het bleef toch altijd een Hollander, een erkend lid van het overheerschende ras, een landgenoot van den controleur en van den Resident. Dat wilde heel wat zeggen in het oog van den loerah, die een eenvoudige dessaman was, wien nog de aangeboren vrees voor Hollanders in het bloed zat. Hij bepaalde er zich dan ook toe Pahkasinum op te dragen den bezoeker zoo spoedig mogelijk te loozen, maar daarvoor kwam deze geen raad halen en op zijn vraag hoe hij dit zou moeten aanleggen bleef de brave dorpsburgemeester het antwoord schuldig.

Een onaangename tijd was hot voor Pahkasinum en zijn vrouw. Hoe langer de Hollander bij hen was, hoe minder deze zich in acht nam en hoe meer hij deed alsof de woning hem toebehoorde. Zelfs nam hij ten laatste geen genoegen meer met het hem verstrekte aandeel in den gemeenschappelijken maaltijd, maar verlangde voor zich afzonderlijke gerechten, alsof hij betaalde in plaats van om niet gevoed en gehuisvest te worden. Wel deed hij het steeds voorkomen als zou hij betalen voor het genotene, doch geld te geven vergat hij en als Bohkasinum, brutaler hierin dan haar man, geldgebrek voorwendde en haar gast een klein bedrag op voorschot vroeg, dan werd ze met enkele centen afgescheept.

Ging de Indo uit, verveelde het hem nog langer lui en ongemanierd op een brits te liggen, dan wandelde hij naar Kondanglegi en liet zich onthalen door den assistent-wedono of wel begaf zich naar het clandestine speelhuis van den Chineeschen pandhuispachter, waar hij op de hurken gezeten te midden der inlandsche dobbelaars, het bovenlijf ontbloot als een gemeene koelie, hartstochtelijk meespeelde.

De aanwezigheid van den vreemde begon Pahkasinum steeds meer te hinderen, nooit kon hij vrij met zijn vrouw spreken en in zijn eigen woning moest hij zich als een ondergeschikte laten behandelen. Het was niet te verwonderen, dat zijn houding tegenover den Hollander hoe langer hoe stugger werd, doch deze deed alsof hij daarvan niets bemerkte en scheen niet tot heengaan te kunnen

besluiten. Blijkbaar beviel het hem opperbest zoo niets te doen en te leven op kosten van een inlander.

Zoodra de eerste regens gevallen waren, bewerkte Pahkasinum, geholpen door zijn zoon, de hem toegewezen tegal en toen alles gereed was en de regenmoesson flink inzette, werd een dag bepaald voor het uitplanten van de djagoengbibit, welke Karsonawi hem tegen verplichte teruggaaf in natura, had bezorgd. 's Ochtends vroeg op den aangewezen dag werd met uitzaaien aangevangen, waarbij ook Bohkasinum ijverig mede hielp en toen ze bij het vallen van de schemering het veld verlieten, was alles gereed.

Thuiskomend verwonderde het hen den Hollander niet te vinden, hoewel deze gewoonlijk zorg droeg op dat uur, als het avondmaal gebruikt werd, niet te ontbreken. Terwijl Pahkasinum met Sibaan gemakkelijk neergezeten buiten de deur een strootje rookten, turend naar het wegstervende licht aan den westelijken horizon, maakte Bohkasinum snel het avondeten klaar, waarna het drietal zonder op hun gast te wachten met den maaltijd aanving.

- Vreemd dat de opziener er nog niet is,' merkte Bohkasinum op, toen ze met eten gereed was.

- Voor mijn part komt hij in het geheel niet meer terug,' klonk het norsche antwoord van haar man.

- Misschien is hij er van door,' opperde Sibaan onverschillig. 'Zijn kleeren schijnen weg te zijn.'

Het was alsof die losse opmerking hen plotseling dezelfde gedachte ingaf. Onthutst zagen ze elkander aan en onderzoekend keek Pahkasinum in het rond.

- Waar is je goed?' vroeg hij bezorgd aan zijn vrouw. 'Is mijn kris er nog?'

Haastig stond Bohkasinum op, nam het kleine lampje in de hand, dat hen bij het eten bijgelicht had en begaf zich naar haar slaaphokje. Pahkasinum vond, dat ze daar erg lang talmde en daarom riep hij luid:

- Is er niets weg, of hoe is het?' en toen hij geen antwoord kreeg, stond hij op en ging zelf kijken.

- De kris is er, maar je nieuwe sèwèh is er niet en mijn oorhangers schijnen er ook niet te zijn,' sprak Bohkasinum verslagen, met moeite haar verdriet bedwingend. Reeds lange jaren had ze zich de geringe weelde van een paar oorhangers moeten ontzeggen en daarom was ze den keizer te rijk geweest, toen het geld, bij het huwelijk van Kasinum ontvangen, haar in staat gesteld had zich een paar fraaie, verguld zilveren aan te schaffen. Hoe wreed was het, die reeds nu weder te moeten verliezen!

Ze zweeg echter en pakte het overige goed weder in de beide manden, die tot bergplaats daarvan dienst deden. Maar Pahkasinum was woedend en schold vreeselijk op den ellendeling, die na eerst zoolang van hun gastvrijheid misbruik te hebben gemaakt, ten slotte hun het weinige, dat zij bezaten, ontstal. De hevigste vervloekingen volgden elkander op en indien den Hollander slechts een honderdste ten deel gevallen is van het kwaad over hem afgeroepen, dan heeft hij geen rustig uur meer gehad.

Hevig verbitterd over het gebeurde, wilde Pahkasinum naar den loerah gaan om den diefstal aan te geven, maar

gelukkig wisten zijn vrouw en zoon hem nog tijdig te beduiden, dat zulks zeer onvoorzichtig zou zijn. Dat de ex-opziener het vermiste gestolen had, stond bij hen vast, maar noch de loerah, noch de assistent-wedono, zelfs al konden zij de verblijfplaats van den Lôngôbadjinggan (Hollander-boef) ontdekken, zouden den moed hebben dezen lastig te vallen, want het was altijd een Hollander. Bovendien, welk bewijs hadden ze tegen den schavuit? Het was waar, hun gast was weg en ook hun goed was verdwenen, maar de politie zou de mogelijkheid opwerpen, dat na het vertrek van den Hollander vreemden het verlaten huis waren binnengedrongen en zich het vermiste toegeëigend hadden. Of zij op hun beurt daartegen dan aanvoerden, dat vreemde boeven ook wel al het andere medegenomen zouden hebben, zou hun weinig baten en zelfs liepen ze kans bestraft te worden, omdat ze door het onbewaakt laten van de woning de onveiligheid in de hand werkten.

In gedrukte stemming zocht het echtpaar zijn slaapplaats op. Sibaan was reeds vertrokken, hij moest de wacht betrekken in de gerdoe op den weg naar Plossohan. Nu Pahkasinum in de dessa woonde, werd hij voor alle gedwongen diensten opgeroepen, zoowel om aan de wegen te werken of Gouvernements-koffietuinen te onderhouden als om de verschillende wachtdiensten te vervullen. Vroeger toen hij ook in de dessa woonde, nog vóór zijn verblijf op koffie-ondernemingen, waren de kinderen nog klein geweest en had hij veel last gehad van die drukkende diensten, doch thans was Sibaan

volwassen en nam deze alle wachtdiensten benevens een groot deel van de andere gedwongen diensten voor hem waar.

Het scheen evenwel een ongelukstijdperk voor hem te zijn, want bij zijn thuiskomst den volgenden morgen, vertelde Sibaan, dat hij dien nacht door een ronde onder een Hoofd slapend gevonden was en daarover zich bij den assistent-wedono zou moeten verantwoorden.

Na ettelijke malen te zijn opgeroepen naar de assistent te Kondanglegi en zelfs eenmaal naar de ver verwijderde distriktshoofdplaats, werd hij met een groot aantal lotgenooten, allen aan hetzelfde vergrijp schuldig, naar de kotta gezonden.

Den eersten nacht brachten ze in de gevangenis door te midden van allerlei geboefte en den volgenden morgen, na een geweldig standje gekregen te hebben, werden allen veroordeeld tot een boetestraf, een bedrag vertegenwoordigend, gering toeschijnend aan een Europeaan, maar dat in de oogen van den inlander, die zoo arm is aan contanten, een ontzettende som was. Enkelen betaalden, maar de meesten, en ook Sibaan, konden die paar gulden niet missen, waarom ze verplicht waren hun straf in de gevangenis uit te zitten. Als de gemeenste misdadigers werden deze eenvoudige dessalieden behandeld, die geen andere fout begingen, dan dat ze van vermoeidheid in slaap gevallen waren, toen ze op last van het Gouvernement een dessa-wachtdienst betrokken hadden, welke niet alleen door hen, maar naar hun meermalen gebleken was, ook door hun Hoofden als volkomen onnut

beschouwd werd. 's Nachts opgesloten bij dieven en slecht gespuis, bij dag te zamen met dit berucht geboefte aan den arbeid gezet, doorliepen ze een cursus in boevenopleiding, welke voor de zwakken en jongeren onder hen de schromelijkste gevolgen in de toekomst moest hebben.

Sibaan, die door zijn langdurig verblijf op perceelen gewoon was aan den omgang met ruw volk van minder gehalte, was spoedig bij de oude klanten getapt en mocht zich zelfs in de bijzondere genegenheid van een hunner, zekeren Doel, verheugen, die dit onder anderen toonde door hem een deel te geven van allerlei lekkernijen, brutaalweg gekaapt van voorbijgaande passargangers, die den moed niet hadden zich tegen het veroordeelde gespuis te verzetten of zich over hun brutaliteit te beklagen, uit vrees later het doelwit te worden van de niets ontziende wraakoefeningen der bandieten, zoodra deze vrij kwamen of... wegliepen.

Toen Sibaan weder thuis kwam, vond zijn moeder hem zeer veranderd. Als een ongedwongen jonge man, die misschien alleen wat loszinnig, maar overigens niet kwaad was, had hij haar voor eenige dagen verlaten; als een stil, in zichzelf gekeerd wezen, welks gedachten zelfs voor haar moederoog een geheim bleven, keerde hij tot haar terug. In den aanvang meende ze dat het de invloed was van de gevangenslucht, van slechte voeding en doorgestane vermoeienis, maar allengs kreeg ze de treurige overtuiging, dat de verandering dieper zat en een gevolg was van den omgang met al die misdadigers.

O, hoevelen had ze gekend, die, voor een even onbeteekende nalatigheid veroordeeld, door het samenzijn van enkele dagen met dat slechte volk voor immer bedorven waren en binnen korten tijd zich bij de beroepsroovers aansloten. Dat waren de resultaten van de zedelijke opvoeding, die rustigen onderdanen in de gevangenis werd gegeven, een voordeelig systeem overigens, daar het geen noemenswaardige uitgaven vorderde.

Eenige weken nadat Sibaan terug was, kwam zijn nieuwe kennis Doel hem opzoeken. Natuurlijk ontvingen de ouders gastvrij den man, die de gevangenismakker van hun zoon was geweest en zich tegenover hem zoo vriendelijk had betoond. Ze vroegen niet, wat hij misdreven had, welke misdaden hij op zijn geweten had en evenmin of zijn straf tijd om was, dan wel of hij uit louter zucht naar verandering het verblijf, dat het Gouvernement hem verschaft had, ontijdig den rug had toegekeerd; dat alles ging hun niet aan. Zij wisten slechts dat de man in de gevangenis geweest was en zulks had niets om het lijf. Had ook niet hun zoon en hadden niet zoovele anderen in de dessa in diezelfde gevangenis gezeten? Bovendien, hoevelen werden veroordeeld zonder dat zij iets misdaan hadden, eenvoudig op de valsche aantijgingen van benijders, van vijanden, soms van de werkelijke daders, hierin gesteund door verklaringen van geheel onbetrouwbare getuigen, dikwijls door de vreeselijkste bedreigingen tot afleggen van een valsch getuigenis gedwongen? Iemand minachten, omdat hij

in de gevangenis gezeten had, het zou werkelijk al te dwaas zijn en niemand in de dessa, die daaraan dacht.

Of Doel reden had om zich verborgen te houden of dat het hem in de dessa verveelde, hierover liet hij zich niet uit, maar na een paar dagen getoefd te hebben, vertrok hij naar Djembierit, weggebracht door Sibaan, die hem bij zijn oude bekenden op die onderneming zou introducereen.

Snel schoot de djagoeng op, ze beloofde een ruim beschot, maar in afwachting van den oogst moest Pahkasinum nog als daglooner op Tekorran in zijn onderhoud voorzien. Wel had een mandoer namens den Chineeschen pandhuispachter te Kondanglegi hem, evenals den anderen dessalieden, voorschot aangeboden onder verband van den oogst, later af te betalen in natura, maar de ondervinding, die hij in vroegere jaren opgedaan had van dergelijke transacties met Chineezen, was te treurig geweest in hare gevolgen, dan dat de verlokking van eenig geld hem kon bewegen bij voorbaat voor een appel en een ei van zijn oogst afstand te doen met al de leelijke risico, die een dergelijke overeenkomst met een geslepen Chinees voor een eenvoudig dessaman in had.

Ook toen na zijn herhaalde weigering de Chinees ten laatste zelf gekomen was, had Pahkasinum kortaf elk aanbod afgewezen en toen zijn vrouw, nadat de Chinees zeer uit zijn humeur over deze halsstarrigheid vertrok-

ken was, hem bezorgd de vraag gesteld had: Wat als de Chinees eens wraak neemt? had zijn gelaat een harde, onverzettelijke uitdrukking aangenomen en had hij op onheilspellenden toon gezegd: Wraak ook goed, wat gebeuren moet, zal gebeuren.

Bohkasinum was erg geschrokken van dit dubbelzinnig antwoord, maar de blik waarvan het vergezeld ging, had haar doen zwijgen en slechts met een huivering had ze kunnen denken aan hetgeen in dien blik opgesloten lag. Haar man was nog altijd dezelfde, als zijn roekeloosheid hem maar niet eenmaal duchtig opbrak.

Bohkasinum had geen gelukkig leven. Over het leed, veroorzaakt door het gedrag van haar oudste dochter, die nog steeds tandah was, had ze zich voor een deel heengezet, maar den laatsten tijd boezemde Sibaan haar groote bezorgdheid in. Sedert zijn verblijf in de gevangenis had hij nimmer meer openlijk en vertrouwelijk met haar gesproken, zoodat ze niet wist welke zijne gedachten waren, noch wat hij deed soms dagen achtereen, maar een stem in haar binnenste zei haar, dat het met haar zoon niet in den haak was en angstvallig gaf ze acht op alles wat haar eenig licht kon verschaffen. Meermalen was hij 's nachts afwezig en wanneer hij dan vroeg in den morgen, stil als een dief in huis sloop en ze later op den ochtend, als hij sliep, zijn bemodderde kleeding aanschouwde, dan werd het haar vreemd te moede en bestormden haar de vreeselijkste veronderstellingen.

Ook voor Pahkasinum bleef de verandering, welke zijn

zoon ondergaan had, niet verborgen, vooral de ruime geldmiddelen, waarover Sibaan op sommige tijden beschikte, hoewel hij nimmer meer op de ondernemingen werkte, maakten het niet twijfelachtig welken weg de jonge man, die veelvuldig in gezelschap was van zijn gevangenismakker Doel, en van andere beruchte sujetten, onvermijdelijk opging. De vader zweeg echter, deed alsof hij niets bemerkte en berustte in het onverbiddelijk noodlot, dat hem eerst Paina ontnam en nu ook zijn eenigen zoon, hun aangewezen steun voor de toekomst, als hij en zijn vrouw te zwak en gebrekkig zouden zijn om in hun onderhoud te voorzien, langzaam ten verderve voerde.

Evenwel, nadat de djagoeng geoogst was en Pahkasinum op een beschaduwde plek in het boschje langs de kali een ruw kweekbed gemaakt had, waar het uitgezaaide tabakszaad kon opschieten, werd hij op een middag bij den loerah ontboden. Het dorpshoofd was dien ochtend met al de andere loerachs aan de assistennan op rapport geweest en had daar van vele zijner collega's allesbehalve aangename opmerkingen moeten hooren over de toenemende onveiligheid in de dessa's, waarvan zij eenparig lieden uit Babadan en van de daaronder ressorteerende onderneming Djembierit als de bewerkers aanwezen. Den loerah van Babadan hadden deze verwijten zeer gehinderd, en bovendien bevreesd, dat de assistent-wedono in de zaak gemengd zou worden door de dorpshoofden, wier onderhoorigen voortdurend slachtoffer waren van de brutale veedieven en inbrekers, had

hij zich voorgenomen zijn lijdzaamheid te laten varen en krachtig tegen het geboefte op te treden.

Dadelijk na zijn terugkomst had hij zich om raad gewend tot Sowidjojô, een bij hem inwonend vrijgezel, die tegen verschaffing van kleeding, voedsel, inclusief eenig opium en een som van dertig gulden 's jaars in zijn dienst was, en door hem voor de meest uiteenlopende zaken gebruikt werd. Na eenige aarzeling had Sowidjojô hem Sibaan, den zoon van Pahkasinum, genoemd als een dergenen, die den laatsten tijd meermalen in gezelschap van verdachte lieden van Djembierit gezien werd.

De loerah van Babadan was een voorzichtig man, heel jong was hij niet meer en veel had hij ondervonden. Hij wist hoe gevaarlijk het was om in twist gewikkeld te zijn met een bende voor niets terugdeinzende schurken en hoe onmachtig een dessahoofd tegen hunne wraakoefeningen was bij de heerschende rechtsbedeeling door het Hollandsche Gouvernement ingesteld. Hij liet daarom Pahkasinum bij zich ontbieden en ontving hem zonder getuigen in het voorhuis.

Terwijl Pahkasinum nederhurkte voor den ingang, vroeg de loerah, die met de beenen onder het lichaam gekruist op een terzijde tegen den wand geplaatste brits gezeten was:

- Kang, heeft u maar één zoon?’
- Jawel, ’ antwoordde Pahkasinum eenigszins onvast. Hij vermoedde onraad en wilde op zijn hoede zijn.
- Zijn naam is immers Sibaan?’
- Jawel.’

- Die jonge man, werkt hij of hoe is dat?’

Pahkasinum geraakte in de klem, het was lastig op die vraag zoo spoedig een geschikt antwoord te vinden.

- Naar ik hoor, werkt hij op de koffieperceelen.’

- Welk perceel?’

Wat zou hij zeggen? Ziende dat zijn weifelen achterdocht wekte, antwoordde hij snel:

- Misschien op Djembierit.’

- Werkt u dan niet samen met hem?’

- Neen, ik werk op Tekorran.’

- Dus de knaap gaat niet met u mede?’

- Neen, ieder gaat zijns wegs.’

- Kijk!’ sprak de loerah afgemeten en Pahkasinum veelbeteekenend aanzien, vervolgde hij, op ieder woord den klemtoon leggend: ‘Het is niet goed, dat uw zoon naar Djembierit gaat, sta dat niet meer toe.’ En zijn stem iets verheffend, voegde hij hier waarschuwend, bijna dreigend aan toe: ‘Anders zal de toekomst u ongeluk brengen!’

Pahkasinum keek bedeesd voor zich op den grond, hij mompelde slechts zacht een: ‘ngéh’ (Jawel) en toen de loerah hem daarop met een enkel woord te kennen gaf dat hot gesprek geëindigd was, vroeg hij verlof en verwijderde zich.

Met gebogen hoofd en loome schreden keerde hij naar zijne woning terug, waar hij in het kort den afloop aan zijne vrouw mededeelde, die in angstige spanning zijn terugkomst van dit weinig goods voorspellende bezoek had afgewacht. Na eenig beraad wilde Pahkasinum hun

zoon eenvoudig de woning ontzeggen, maar zijn vrouw wees er hem op, dat de jongen dan bepaald naar Djembierit zou verhuizen en, eenmaal daar bij al dat gespuis, voor hen voor immer verloren zou zijn. Met haar belofte Sibaan over de zaak te zullen onderhouden, nam Pahkasinum ten laatste genoegen, maar hij verklaarde haar uitdrukkelijk, dat hij geen hinder wilde hebben van het wangedrag van den knaap. Koos deze een dergelijk handwerk, dan moest hij het maar zoo weten in te richten, dat zijn ouders daarvan geen overlast ondervonden.

Toen Sibaan tegen donker thuis kwam, nam zijn moeder hem mede naar buiten bij het rijstblok. Zwijgend zette ze zich daarop neder en toen haar zoon daar zoo geheel alleen bij haar zat neergehurkt, buiten gehoor van derden, terwijl de duisternis viel en het rood aan den westelijken hemel overging in een vaalgroen, toen vertelde ze hem van het gesprek tusschen zijn vader en den loerah. Ze drukte hem op het hart zijn bezoeken aan Djembierit te staken, terwijl ze hem wees op het gevaar, waaraan hij zijn ouders blootstelde en welke ellende hun deel zou zijn als hij er later niet was om hen te steunen.

Sibaan had geen kwade inborst, het verblijf op de perceelen, het slechte gehalte der meeste lieden aldaar en hetgeen hij er geleerd had, later zijn gevangenisstraf, de omgang in die verderfelijke strafinrichting met Doel en ander geboefte, en de voortzetting dier kennismaking, dat alles had wel een slechten invloed moeten hebben op den knaap, die kersversch uit de dessa kwam en nog niet de minste levenswijsheid had opgedaan. Die bovendien

van zijn vader een groote mate van onverschrokkenheid en overleg geërfd had, eigenschappen, die in verkeerde richting geleid zoo gemakkelijk overslaan tot een bijzondere geschiktheid voor het rooversbedrijf. De ernstige woorden van zijn moeder misten dan ook hunne uitwerking niet, met fluisterende stem beloofde hij haar voortaan niet meer naar Djembierit te zullen gaan, maar gezamenlijk met zijn vader te zullen werken.

En hij hield woord. Dagelijks hielp hij nu zijn vader bij den veldarbeid en door de mededeeling, dat de politie hem naging, wist hij Doel en diens trawanten in zijn voorloopige terugtrekking 'uit zaken' te doen berusten. Op Tekorran gingen vader en zoon zelden meer werken, de djagoeng had ruim dertig gulden opgebracht en daar hun totale belasting slechts zes gulden bedroeg, waren ze ruim van geld voorzien.

Op het einde van den westmoesson waren de tabaksplantjes groot genoeg en werden deze uitgeplant op het veld, waarvan een bouw door Pahkasinum eenige malen met gehuurd ploegvee was omgewerkt. Een bouw tabaksaanplant was vrij veel voor een enkel persoon, maar Pahkasinum rekende op de hulp van zijne kinderen en van zijn schoonzoon.

Het liep niet mee, dat de eerste dagen na het planten geen regen viel, maar gelukkig was de dauw vrij zwaar, zoodat de plantjes, welke 's middags geheel slap op het veld lagen, niettegenstaande ze door een stuk blad tegen de felle zonnestrallen beschut waren, 's nachts weder bijtrokken en zich oprichtten. Eindelijk kwam een flinke

regenbui, die alle vrees voor een mislukken van het tabaksgewas wegnam, tot groote geruststelling van de geheele streek, want Babadan, Plossohan en andere nabijgelegen dessa's, verbouwden slechts weinig rijst, de meeste velden waren tegalgronden en allerwegen, zoover het oog reikte, strekten zich de tabaksvelden uit.

Toen de tabak volwassen was, kwamen weder mandoers van verschillende Chineezers om onder aanbod van een klinkend voorschot, den oogst tegen een bagatel op te koopen, maar, evenmin als de vorige maal, wilde Pahkasinum dit keer iets van een dergelijke transactie weten en aangemoedigd door zijn voorbeeld weigerden ook vele andere landbouwers, die vroeger steeds toegestemd hadden.

De Chineesche pandhuispachter, woekeraar en handelaar in alles, was woedend en wist door de gebruikelijke middelen den loerah van Babadan te bewegen zijn onderhoorigen over hunne ongepaste zelfstandigheid te onderhouden, maar veel gevolg had dit niet, want Pahkasinum liet zich de wet niet stellen en gesteund door diens brutaliteit bleven ook de meeste anderen even onhandelbaar. Zelfs schroomden ze niet om openlijk te verklaren hun tabak zelf op de passars of aan de tabakslodsen te willen verkoopen, zoodat de loerah ten laatste zijne pogingen staakte.

Langzamerhand naderde de tijd van den oogst, een drukke tijd, maar ook een tijd van overvloed en van een sedert lang voor Pahkasinum en zijn vrouw ongekende weelde. Op een namiddag namen ze hun te velde staand

gewas op en toen ze daarop 's avonds na het avondmaal op een op den grond uitgespreide mat gezeten waren, bespraken ze de vermoedelijke opbrengst.

- Kijk,' sprak Pahkasinum nadenkend, 'ik reken op ongeveer tien duizend planten. Volgens zeggen, heeft de loerah reeds een bod van *f*20. - per duizend planten, door elkander.'

- Hoeveel zou dat zijn, wanneer wij zooveel kregen?' vroeg zijn vrouw.

- Als het geen tweehonderd gulden is, hoeveel dan?'

- Tweehonderd gulden,' sprak Bohkasinum langzaam. Ze wilde het niet gelooven. 'Maar vroeger van onze sawah hebben we nooit meer dan ongeveer zestig gulden per bouw gemaakt.'

- O, maar padiverbouw is lang zoo voordeelig niet,' verklaarde nu Sibaan.

- En we moesten toen zooveel meer belasting opbrengen,' opperde zijn moeder, niets begrijpend van die wanverhouding.

- De gewoonte van het Gouvernement is nu eenmaal zoo,' zei Pahkasinum onverschillig en dacht verder, maar zei het niet, dat thans ook de vele heeren- en wachtdiensten hem niet meer zoo bezwaarden nu hij een volwassen zoon had om die voor hem waar te nemen.

Intusschen stak hij bedaard een strootje op en vervolgde toen:

- Vroeger, als ik twee padioogsten van mijn sawah won, maakte ik ruim gerekend honderd gulden van de bouw, nu heb ik van deze tegal dertig gulden gekregen

voor de djagoeng, dus twintig gulden per bouw en voor de bouw tabak zal ik wel tweehonderd gulden ontvangen, dit is bij elkander tweehonderd en twintig gulden per bouw.'

- Dat is ruim tweemaal zooveel,' merkte Sibaan vergenoegd op, want hij verheugde zich bij voorbaat op den gezelligen tijd, die op komst was, als ze zoo ruim in het geld zaten. Vast had hij zich voorgenomen dan weder eens terdege aan den rol te gaan.

- Koelô noewon!' klonk een stem buiten in het duister.

Vragend keken de drie elkander aan. Wie kon dat zijn?

Daar verscheen een gedaante in de donkere deuropening en nu herkenden ze Paina, of zooals haar tandahnaam luidde Manggis, die gevolgd door Djasman, hun ouden bekende van Djembierit, vlug en lenig binnentrad. Nadat beiden zich bij het drietal op de mat gezet hadden en onder het wisselen van enkele losse gezegden Paina zich een sirihpruim klaargemaakt en Djasman een strootje opgestoken had, nam het meisje het woord.

- Ik wilde u mededeelen,' zei ze eenigszins verlegen, 'dat hier kang Djasman en ik willen gaan trouwen.'

Verbazing belette den ouders onmiddellijk te antwoorden, maar Sibaan, die alles luchtiger opnam, en het wel aangenaam vond zoo'n gezelligen zwager te krijgen, die al even weinig als hij van een pretje af keerig was, riep verheugd uit:

- Kijk! wanneer zal het feest zijn?

Die lachend gedane vraag deed Djasman het gevoel

van blooheid verliezen, dat hem eerst bevangen had en glimlachend antwoordde hij, hoogst beleefd het bovenlijf naar voren buigend:

- Als het toegestaan wordt, dan na den tabaksoogst.'

Sibaan vond dit een uitstekend idee, het zou dan een kolossale feestviering kunnen worden, want op dat tijdstip bezat ieder geld in overvloed.

Pahkasinum achtte het noodig thans ook iets te zeggen.

- Waar denk je te gaan wonen?' vroeg hij.

- Als u het veroorlooft,' zei Paina langzaam, 'is mijn verlangen om hier in de dessa te wonen. Als u zoudt willen helpen en mas loerah wilt vragen om een stuk grond, dan zal Sibaan ons zeker wel bijstaan met het bouwen van een klein huisje.'

- Ja zeker,' antwoordde Sibaan, en zich tot zijn vader richtend, vervolgde hij: 'Het stuk grond hier tegenover aan den anderen kant van den weg heeft nog geen eigenaar. Het is waar, volgens de menschen is de grond slecht, maar nu reeds eenige jaren zijn de karbauwen daar geweid en ik denk, dat als het eens goed geploegd wordt de grond erg zal meevallen.'

Pahkasinum dacht een oogenblik na, terwijl de anderen eerbiedig wachtten op hetgeen hij, de zooveel oudere, zou zeggen. Hij vond, dat zijn zoon wel gelijk kon hebben, als hij over die plek liep, had hij dikwijls tusschen het onkruid in de uitwerpselen der karbauwen getrapt en door den dichten plantengroei had de regen weinig kunnen wegspoelen.

- Ik zal zien,' sprak hij vriendelijk, 'morgen zal ik er met mas loerah over spreken.'

Na een oogenblik van stilte nam Djasman het woord en vroeg of het goed was als Paina den volgenden dag met haar goed bij haar ouders kwam en daar bleef inwonen, totdat het huwelijk voltrokken werd. Hij zelf zou zoolang intrekken bij Karsonawi, zijn aanstaanden zwager, die zulks reeds goedgevonden had.

Natuurlijk maakten de ouders geen bezwaar tegen die regeling, ze waren veel te blij, dat hun dochter ophouden zou tandah te zijn. Djasman mocht wat lichtzinnig wezen, dat zou wel veranderen, wanneer hij eenmaal als getrouwd man in de dessa woonde; zijn vrouw zou daarvoor wel zorgen.

Nog een wijle werd gepraat, waarna het tweetal opstond en vertrok. Bohkasinum had weinig gesproken, ze was stil van aard, maar groot was hare blijdschap. Het was haar, alsof ze haar dochter plotseling wederkreeg na een langdurige afwezigheid, die ze zich reeds als een immer durende had voorgesteld.

Nimmer zou zij, eenvoudige dessavrouw, het gewaagd hebben het huis vol ongerechtigheden te betreden, waar haar Paina verblijf hield. Zelfs als het moederlijk gevoel dien afkeer bijna overwonnen had, dan was ze teruggeschrikt, bevreesd haar dochter te overvallen en dingen te zien, die ze niet zien wilde, en waar ze niet aan denken kon zonder eene opwelling van afschuw. Dankbaar, zeer dankbaar was ze; een slamatan zou ze geven, opdat het geluk, hetwelk hen toelachte, hun gunstig gezind

mocht blijven. Een zwaren tijd had ze doorgemaakt, het verblijf op die ondernemingen en alle ellende daaruit voortgekomen zou haar steeds een akelige nachtmerrie toeschijnen, maar een beter tijdperk scheen thans aangebroken.

Zesde hoofdstuk.

De tabak had Pahkasinum te velde staand verkocht en daarna was het huwelijk van Paina met Djasman in allen luister gevierd. Een paar geiten waren geslacht voor de slamatan, de gamelang van den loerah van Plossohan was bespeeld en een paar ervaren tandahs uit de distriktshoofdplaats hadden het feest opgeluisterd.

Nu woonden de jonggehuwde lieden in een klein huisje, schuins tegenover de woning van de ouders, op het stuk grond door Sibaan aangewezen en hen afgestaan door de bemoeienis hunner aangetrouwde verwanten in Plossohan.

Het huwelijk had Pahkasinum een aardig bedrag gekost, maar het kon lijden, want voor zijn tabak had hij ruim tweehonderd gulden gemaakt, een enorme som in zijn oogen, immers zelfs in zijn besten tijd, toen hij nog in zijn geboorteplaats woonde als gezeten dessaman en zijn sawah en buffels had, was nimmer zooveel geld door hem besomd. Na afbetaling van zijn schulden voor huur van ploegvee en na verrekening van de onkosten van het

feest, kocht hij een paar halfwassen buffels, welke hij binnen een ruw gemaakte omheining op zijn erf huisvestte. Het overblijvende zilver verstopte hij op verschillende plaatsen in en buiten de woning als reserve om op te teren, totdat de djagoeng rijp zou zijn, welke hij wilde planten, zoodra de regens doorkwamen.

Met Sibaan ging het weder minder goed, eenmaal aan het pretmaken wist de jongen niet van uitscheiden en dagelijks was hij in Kondanglegi te vinden, hetzij bij de dansmeisjes, hetzij aan het dobbelspel in gezelschap van Doel en de andere kameraden van voorheen.

Zoo verliep eenige tijd, totdat het Pahkasinum eindelijk verdroot en hij zijn zoon kortaf weigerde hem verder van geld te voorzien. Sibaan was hierover niets gesticht en poogde zijn vader op dit besluit te doen terugkomen, doch te vergeefs, Pahkasinum bleef bij zijn voornemen. Hierover kregel, nam Sibaan zijn goed, behield slechts zijn dagelijksche plunje en bracht het overige naar het pandhuis. Met het aldus verkregen bedrag hoopte hij door gelukkig spelen in staat te zijn, zijn verkwistende levenswijs nog eenigen tijd te kunnen voortzetten.

Edoch, het geluk diende hem niet of misschien werd, zooals gewoonlijk, door den houder van het dobbelspel valsch gespeeld, in ieder geval na een paar dagen had hij alles verloren. Verbitterd over dit verlies, ontstemd over de houding van zijn vader, leende hij een gewillig oor aan de inblazingen van zijn oude bentgenooten, die slechts noode al dien tijd den handigen, onverschrokken makker gemist hadden. Met een hartstocht, een beter

doel waardig, wierp hij zich opnieuw in het avontuurlijk leven, dat bij al de gevaren toch zooveel aantrekkelijks voor hem had en terwijl de onveiligheid in den omtrek onrustbarend verergerde, verdween zijn geldnood en kon hij weder zooals voorheen een voorname rol spelen bij dansmeisjes en dobbelspel.

Lang duurde het echter niet of hij liep in den kijker. Op een morgen werd Pahkasinum nogmaals bij den loerah ontboden en door dezen onderhouden over het wangedrag van zijn zoon, maar ditmaal in krasse termen, die niets aan duidelijkheid te wenschen overlieten, zelfs dreigend waren. Had Pahkasinum dan ook de vorige maal de zaak aan zijne vrouw overgelaten, thans besloot hij zelf te handelen. Het ging hem nu goed, beter dan hij ooit had durven hopen. Zijn wensch weder eenige buffels te bezitten was vervuld, zijne dochters waren getrouwd met flinke jonge mannen, die hem een krachtige hulp boden bij zijn arbeid, en zou hij zich nu in het ongeluk laten storten door zijn zoon, die geen gehoor wilde geven aan zijne ernstige waarschuwingen? Neen, daarvoor had hij niet dien moeilijken tijd doorgemaakt en het eindelijk zoo ver gebracht.

Bij zijn thuiskomst vroeg zijn vrouw hem dadelijk naar het met den loerah verhandelde, zij bevroedde reeds dat dit haar zoon betroffen had en zij was niet gerust omtrent den uitslag.

Pahkasinum was echter in geen stemming om veel te praten, hij snauwde haar af en begaf zich naar den ingang van het erf aan den weg, waar hij staan bleef.

Sibaan was even naar de warong geweest om een kop koffie te drinken en ziende dat zijn vader in geen al te beste stemming was, wilde hij hem zwijgend voorbijgaan naar de woning, maar zijn vader riep hem terug en barstte eensklaps zonder eenige voorafgaande inleiding ongekend heftig tegen hem los, al zijne opgekropte verbittering, al zijn ergernis luchtend. Ruw en onmeedoogend klonk zijn stem; scherp, te scherp voor den jongen man, waren zijne verwijten.

Een oogenblik bleef de zoon, die dadelijk neergehurkt was, als overbluft zitten, doch langzamerhand bekwam hij en nadat de woordenvloed geëindigd was en zijn vader zweeg, stond hij op zonder eenig antwoord te geven, ging het huis binnen, nam zijn kapmes, het eenig stuk, dat hij nog zijn eigendom kon noemen en na zijn moeder met een kort: 'Ik ga naar Djembierit' gegroet te hebben, verliet hij de ouderlijke woning en keerde de dessa den rug toe.

Zijn eerste werk was om na te gaan, wie zijn vader zoo tegen hem had opgezet, want al zou hij zich nimmer tegen zijn vader vergrijpen, de diepe belediging hem aangedaan, de scheldwoorden en verwijten over hem uitgestort, moesten gewroken worden, vóórdien kon hij rust noch duur hebben; zijn bloed kookte telkenmale als hij aan het gebeurde dacht.

Aldra vernam hij, dat de loerah van Babadan dien morgen een onderhoud met zijn vader gehad had en na overleg met zijn vertrouwden kameraad Doel, besloten ze nog dienzelfden avond het dessahoofd hun macht te doen

gevoelen. De loerah diende in te zien, dat hij zich met hunne zaken niet ongestraft kon inlaten.

Het was een gevaarlijke onderneming, de woning van den loerah werd altijd bewaakt en mocht een hunner herkend worden, dan zou deze nergens in den omtrek meer veilig zijn. Ook kon geen sprake wezen van raadpleging van voortteekens en uitstel tot eene gunstige gelegenheid, een wraakoefening moest snel zijn en onmiddellijk volgen op de belediging, opdat de getroffene en diens bekenden geen oogenblik in twijfel konden verkeeren, omtrent de aanleiding tot de daad.

Zoodra het donker was, begaf Sibaan zich met Doel op weg. Omzichtig bewogen ze zich voort over de tegalvelden, tusschen de van blad beroofde tabaksplanten, die vol korte uitspruitsels zaten, en naderden zoo den achterkant der woning van het dorpshoofd. Stil neergedoken achter de pagger, wachtten ze het tijdstip af, dat de bewoners ter ruste waren, toen maakten ze met de hun eigen vaardigheid onhoorbaar een gat in de pagger en waren weldra onopgemerkt de gedoegan genaderd, waarin het fraaie rijpaard van den loerah stond. Bij het flauwe maanlicht zagen zij niemand op het erf, maar glurend naar het open voorhuis, bemerkten ze dat op de groote brits langs den zijwand drie lieden lagen te slapen. Veel licht gaf het daar brandende kleine lampje niet, maar ze meenden in een der drie slapenden Sowidjojô, den inwonenden hulp van den loerah te herkennen, terwijl de beide anderen vermoedelijk dessalieden waren, want alle nachten riep het dorpshoofd

twee ingezetenen op voor de bewaking zijner woning.

Tot zijn spijt bevond Sibaan dat de voorzijde van de gedoegan, waar zich de uitgang voor het paard bevond, zichtbaar was van uit het voorhuis, zoodat het naar buiten halen van het dier een gevaarlijke onderneming zou wezen, daar dit niet nalaten kon eenig gerucht te maken.

Teruggekropen achter den stal, overlegde hij met Doel, waarop ze overeenkwamen het toch maar te beproeven. Om evenwel niet onnoodig kans te loopen, gezien te worden, wrongen ze zich tusschen de palangs van den zijkant en zodoende in den stal gekomen, trachtten ze den uitgang te openen. Bijna onzichtbaar in den donkeren stal, beschut voor het maanlicht door het ver naar voren overhangende dak, waren ze vrij veilig en konden rustig werken. Desniettenstaande was het hun na geruimen tijd nog niet gelukt de afsluiting te openen en hoe ze zich ook inspanden, wat ze ook beproefden, ze konden de oorzaak niet ontdekken en slaagden niet.

Plotseling hoorden ze beweging in de woning en tot hun ontsteltenis bemerkten ze, dat een der drie personen naar buiten kwam. Ineen gedoken onder de voedermant in den donkersten hoek van den stal, bleven ze doodstil zitten en zagen hoe de man langzaam over het erf liep, langs de gedoegan kwam en een oogenblik later weder naar het voorhuis terugkeerde, zich daar geheel vooraan nederzette en turend naar buiten een strootje ging rooken.

Wel een uur lang bleven Sibaan en Doel onbeweeglijk zitten, doch toen begonnen hun ledematen te veel pijn te doen, waarom ze heel zacht door de palangs

onder de voedermant kropen en zich buiten op den grond lieten zakken.

- Ga jij maar vast door de pagger terug, ik kom dadelijk,' fluisterde Doel zijn makker in het oor.

Sibaan deed, zooals hem gezegd werd, maar nauwelijks was hij door de gemaakte opening in de pagger weder op de tegal gekomen of hij hoorde het paard hevig stampen en een vreemd, akelig geluid maken. Bijna op hetzelfde oogenblik kwam Doel, stootte hem aan en vluchtte toen in wilde vaart over de tabaksvelden. Sibaan bedacht zich geen oogenblik, maar volgde zoo snel hij loopen kon.

Het was hoog tijd, want reeds hoorde men een rumoer van door elkander schreeuwende stemmen en zonder hun snelheid te verminderen bleven beiden doorloopen tot ze niet meer konden en buiten adem zich lieten nedervallen op een half vermolmden boomstam. Eenigen tijd duurde het, voordat Sibaan voldoende op zijn verhaal gekomen was om te kunnen vragen wat er gebeurd was.

Tot eenig antwoord liet zijn makker hem een voorwerp zien, dat hij in de hand had en een gevoel van afschuw overviel Sibaan toen hij bij het laatste licht van de ondergaande maan het bloederige oor van een paard herkende. Hij behoefde niet verder te vragen, hij begreep thans alles. Inziende dat het niet gelukken zou het paard mede te nemen, had de voor niets terugdeinzende Doel het dier met een enkelen slag van zijn vlijmscherpe klewang een oor afgekapt en zodoende waardeloos gemaakt. Het slaan van het gefolterde beest had de aandacht der

bewakers getrokken, die toen ze het gebeurde begrepen, alarm gemaakt hadden.

Intusschen was het bijna geheel duister geworden, zoodat van een achtervolgen wel niet veel zou komen, waarom de beide bondgenooten kalm bleven zitten, tot ze voldoende uitgerust waren, waarna ze bedaard hun weg naar Djembierit vervolgden, weinig gehinderd door de duisternis, gewend als zij waren aan zulke nachtelijke tochten.

Ware het den loerah gelukt een hunner te achterhalen, dan zouden de gevolgen niet malsch geweest zijn, want het dorpshoofd was bij de ontdekking van de misdaad buiten zichzelf van woede. De man had daarvoor dan ook reden, want veel zwaarder nog dan het geldelijk verlies, woog de belediging, welke de daad inhield. Iedereen tot ver in den omtrek zou vernemen wat gebeurd was; al zijne benijders en vijanden zouden zich vroolijk maken over zijn ongeluk en als hij zich in het openbaar vertoonde, zou hij zich diep hebben te schamen over zijn gebleken onmacht tegenover een paar bandieten.

In zijn eerste woede had hij de wakers met scheldwoorden overladen en ook zijn kontjô Sowidjojô niet gespaard, maar ten slotte wat bedaard, had hij dezen laatste ter zijde genomen en de zaak met hem verstandig besproken. Vast stond zijns inziens, dat die zoon van Pahkasinum, Sibaan, de dader was en Sowidjojô was dit geheel met hem eens, maar wat nu te doen?

Sowidjojô meende dat een gevangen nemen niet geraden was, want getuigen waren er niet, zoodat eerst

valsche getuigen gezocht zouden moeten worden en bovendien zou zulk optreden geen goeden indruk maken op de menigte. Wilde de loerah herwinnen, hetgeen hij door de ondervonden belediging aan aanzien verloren had, dan was daartoe geen ander middel dan een geduchte weerwraak.

De loerah erkende de juistheid van dit betoog, maar hoe hij zich zou kunnen wreken op een jongen boosdoener, die geen vast verblijf had, steeds omgeven was van een bende gevaarlijke individuën en niets bezat dan zijn kapmes, dat was hem niet recht duidelijk. Sowidjojô wist echter ook hiervoor goeden raad. Het was waar, die Sibaan bezat niets, maar zijn vader had kort geleden twee fraaie jonge buffels gekocht, wanneer die verstoep werden, dan zou een daarvoor te eischen losgeld ruimschoots voldoende zijn om een nieuw paard te koopen, terwijl door die weerwraak het prestige van den loerah volkomen hersteld zou zijn.

De loerah besloot dit advies in beraad te houden en bleef verder tot het aanbreken van den dag toezicht houden op de behandeling van het verwonde paard. Op het middaguur vroeg Sowidjojô of de zaak doorging zooals afgesproken was, want dan moest hij een zijner vertrouwde bekenden waarschuwen om hem te helpen.

Een oogenblik weifelde de loerah, hij hield niet van dergelijke maatregelen. Veel liever zou hij den aanlegger opgepakt en ter bestraffing overgegeven hebben aan een vertrouwd Hoofd, maar eerstens miste hij elk bewijs omtrent den dader en verder was zijn vertrouwen al

bitter gering in een rechtspraak, die dikwijls de daders vrijsprak of tot betrekkelijk korte straffen veroordeelde, waardoor de beschuldigde soms dadelijk, of anders zoodra hij vrij kwam dan wel, dank zij de slechte bewaking, gelegenheid vond te ontsnappen, in staat gesteld werd, zich op allen, wier verklaringen hem bezwaard hadden, op vreeselijke wijze te wreken. Daarbij liep hij groote kans dat de controleur, als deze kennis kreeg van het geval, achterdocht koesteren zou en de aanleiding tot de wraakneming zou zoeken in knevelarij van hem, loerah en wat zou hem dan nog te wachten staan? Volgde hij daarentegen den raad op van zijn ondergeschikte dan bestond er ook wel eenige mogelijkheid, dat hij het slachtoffer van weerwraak zou worden, maar Bestuur en Hoofden bleven buiten de zaak en als invloedrijk dessahoofd, rekende hij den strijd te zullen winnen. Trouwens voor Pahkasinum zou de diefstal zijner buffels een goede les wezen en daardoor geleerd zou deze naar alle waarschijnlijkheid wel zorg dragen, dat zijn zoon zich verder rustig hield, hetgeen in de oogen der menigte voor dezen gelijk stond met een zich overwonnen verklaren. Zijn aanzien als loerah zou daardoor geheel hersteld zijn en met den losprijs, voor de buffels verkregen, kon hij zich een nieuw paard koopen. Het had veel voor, erg veel, vond hij, en zonder verder talmen gaf hij daarom Sowidjojô zijne toestemming.

Den volgenden morgen heerschte groote ontsteltenis in de woning van Pahkasinum. Als gewoonlijk zeer

vroeg bij het eerste schemerlicht buitenkomend om naar zijn buffels te kijken, had Pahkasinum de kandang leeg gevonden. Eerst meenend, dat de dieren waren uitgebroken, had hij, zooveel zulks mogelijk was bij het weinige licht, het spoor nagegaan, maar door de ontdekking van voetindrukken was het hem duidelijk geworden, dat de dieren gestolen waren. Het was niet de eerste keer dat hem zoo'n ramp overkwam, trouwens welke dessaman van zijn leeftijd, had niet reeds eenige malen tol moeten betalen aan de algemeen heerschende onveiligheid? Toch waren hij en zijn vrouw het eerste oogenblik geheel onder den indruk van het verlies, want zij wisten uit ondervinding hoe zelden het gelukte gestolen vee te achterhalen. Eindelijk, nog half verbijsterd van den schrik, ging Pahkasinum naar zijn schoonzoon aan den overkant en vertelde dezen in korte woorden, welk ongeluk hem overkomen was.

Djasman was ook even overbluft door de onverwachte tijding, maar hij was in mindere mate bij het geval betrokken, buitendien jong en luchthartig van aard, zoodat hij weldra zichzelf weder geheel meester was en de zaak kalm kon overdenken. Zijn schoonvader, die dadelijk naar den loerah wilde gaan om den diefstal te rapporteeren en hulp te vragen, hield hij hiervan terug en hem medenemend naar de leege kandang, bekeek hij aandachtig de voetsporen bij het thans heldere morgenlicht.

- Hoor eens,' zei hij ten laatste nadenkend, 'draagt u zorg, dat die indrukken niet verdwijnen, bedekt u de

duidelijkste onder een mand, zoodat die niet uitdrogen en verstuiven kan. Gaat u dan naar Plossohan en brengt u Karsonawi hier, intusschen zal ik naar Djembierit gaan en daar hulp halen.'

Pahkasinum moest erkennen, dat Sibaan, beter dan eenig ander, hier zou kunnen helpen en daar hij vertrouwen had in den overtuigenden toon, waarop Djasman sprak en welke vermoeden deed, dat de jonge man meer wist dan hij zeide, maakte hij geen tegenwerpingen en volgde den raad op.

Djasman haastte zich, en nog voordat zijn schoonvader uit Plossohan terug was, was hij met Sibaan op de plaats van den diefstal.

Onderweg had geen van beiden veel gesproken, maar thans liet Djasman zijn zwager de voetindrukken zien en vroeg hem of hij daaruit den voet van een bekende kon opmaken. Sibaan hurkte neder, bekeek den indruk aandachtig en daarna opziend naar zijn zwager zei hij:

- Kijk, die indruk is niet van een der bekende lieden uit den omtrek, buitendien vermoed ik, dat degenen, die de buffels medegenomen hebben, menschen van hier zijn.'

Djasman keek hem onderzoekend aan, hij had het zijne gedacht, toen hij den vorigen dag de verminking van het paard van den loerah vernomen had. Het was hem dadelijk voorgekomen, dat dit een wraakoefening van Sibaan moest zijn en nu daarop deze diefstal volgde, veronderstelde hij, dat dit de weerwraak van den loerah was.

- De voetindruk van dengeen, die Sowidjojô heet, de

hulp van den loerah, ken je dien?’ vroeg hij zacht, zijn vriend scherp aanziend.

Sibaan meende zijn ouden makker van Djembierit, nu bovendien zijn zwager, wel te kunnen vertrouwen.

- Kijk eens hier!’ sprak hij luid, wijzend op een gedeelte van den indruk, en toen Djasman naast hem was neergezeten en hunne hoofden elkander bijna raakten, fluisterde hij, de oogen steeds naar den voetindruk gewend: ‘Het kan niet anders of de loerah moet het bevolen hebben.’

Een oogenblik overlegde Djasman, toen vroeg hij fluisterend:

- Wat moet er nu gedaan worden?’

Sibaan was niet gebeten op zijn vader en wilde dezen gaarne behulpzaam zijn, ook achtte hij zich als feitelijke oorzaak van den diefstal, verplicht al het mogelijke in het werk te stellen om de geroofde dieren terug te vinden, doch na het onverkwikkelijk tooneel van den vorigen ochtend, thans in gezelschap van zijn vader te blijven, stond hem weinig aan.

- Hoor eens,’ zei hij. ‘Wanneer jij en kang Karsonawi met onzen vader het spoor volgt, dan is dat voldoende, of ik meega of niet, dat blijft hetzelfde. Daarom zal ik teruggaan naar Djembierit om een paar makkers te verzamelen en dan zal ik met hen overal rondgaan, langs alle plaatsen, waar de buffels denkelijk vastgezet zijn.’

Ziende, dat zijn vader in de verte op den weg naderde met Karsonawi, stond hij haastig op en onder belofte dien avond of den volgenden morgen terug te komen,

vertrok hij, voordat zijn vader het erf bereikt had.

Vergezeld van zijn beide schoonzoons begaf Pahkasinum zich onmiddellijk op weg, maar hun pogen bleef vruchteloos en na den geheelen dag te vergeefs gezocht te hebben naar den verderen loop van het spoor, keerden ze tegen donker uitgeput van vermoeienis huiswaarts.

Djasman en Karsonawi gingen door naar hunne woningen, terwijl Pahkasinum zich moedeloos op zijn brits in het afgeschutte slaaphokje wierp, trachtend vergetelheid te vinden bij zijn opiumpijp, wat hem in zooverre gelukte, dat hij overmand door vermoeidheid en bedwelmd door de opiumdampen weldra in een vasten slaap viel.

Gewekt door zijn vrouw, duurde het eenigen tijd voor hij tot bezinning kwam en hare mededeeling verstond, dat er een gast was. Terwijl hij zich haastig den hoofddoek omwond en het uitgeworpen baadje aanschoot, vroeg hij haar wie het was, waarop hij tot zijn verbazing vernam, dat het Sowidjojô, de hulp van den loerah was.

Vermoedend dat dit bezoek in verband zou staan met den diefstal zijner karbauwen, verliet Pahkasinum snel het slaaphokje en trad het vertrek binnen, waar hij Sowidjojô op den grond vond zitten op een matje. Hij noodigde zijn bezoeker uit zich met hem op de brits te zetten en toen ze, de beenen kruiselings onder het lichaam gevouwen, tegenover elkander gezeten waren en een strootje opgestoken hadden, vroeg Pahkasinum, na aldus zijne plichten als gastheer te zijn nagekomen, wat zijn gast had te melden.

- Pàh, ik ben gezonden door mas loerah. Volgens

zeggen heeft hij iemand gesproken, die weet waar uwe buffels zich bevinden, maar die verlangt een geschenk.’

Dat was de gebruikelijke weg voor bandieten om op gemakkelijke en voordeelige wijze van het gestolene af te komen. Pahkasinum wist dit, maar hij wist ook, dat dikwerf de veediefstal uitsluitend ondernomen werd met de bedoeling op deze wijze den eigenaar geld af te persen en dan lang niet altijd beroepsroovers de bedrivers waren. Ook hij had in den loop van den dag verband gezocht tusschen die wraakoefening op het paard van den loerah en den diefstal zijner karbauwen onmiddellijk daarop; de boodschap van Sowidjojô nam allen twijfel bij hem weg. Thans was hij overtuigd, dat de loerah de aanstoker geweest was en dat naar alle waarschijnlijkheid de man, die daar rustig tegenover hem zat, een dergenen was, die zijn vee hadden weggehaald. Doch den geheelen dag had hij tevergeefs gezocht, zijne pogingen om de buffels terug te krijgen waren mislukt, daardoor had hij het onderspit gedolven en wat restte hem nu anders dan zich te schikken in het noodlot en gebruik te maken van het aanbod om zijn karbauwen voor een redelijken prijs terug te krijgen.

- Hoeveel vraagt die persoon?’ vroeg hij, recht op den man af, alle verdere praatjes overbodig achtend.

- Dertig gulden volgens zeggen.’

De dieren hadden hem een maand geleden veertig gulden gekost, nu weder dertig gulden te moeten betalen, het was hard. Misschien was op den losprijs nog wat af te dingen, hij kon het probeeren.

- Kijk kang, u weet ik ben arm en ik ben al oud. Die dieren heb ik met mijn laatste geld betaald, ik bezit niets meer. Dertig gulden is erg veel geld.'

- Ja Pàh, dat is zoo,' erkende Sowidjojô belangstellend, 'maar wat is het geval? De man vraagt nu eenmaal zooveel.' En terwijl zijn stem een harden toon kreeg, vervolgde hij: 'Als het geld er morgen vroeg niet is, dan zal het misschien te laat zijn.'

Te laat! Pahkasinum begreep wat dit zeggen wilde, dan zouden de veelbelovende dieren heimelijk geslacht en het vleesch te gelde gemaakt worden. Hoe gaarne had hij het verraderlijk individu daar voor hem zijn kris in het lijf geplant, maar daardoor zou hij zichzelf in het ongeluk storten, dus hij bedwong zich en na eenig nadenken, antwoordde hij zoo kalm als hem mogelijk was:

- Het is goed, ik zal het overwegen.'

Sowidjojô had het geen aangenaam onderhoud gevonden en daarom blijde, dat het afgeloopen was, stond hij spoedig op en vertrok.

Bohkasinum, die al dien tijd in het slaaphokje was blijven wachten, kwam thans binnen. Ze had veel van het gesprokene gehoord, maar niet alles even duidelijk verstaan, waarom ze nieuwsgierig vroeg welke boodschap de hulp van den loerah had.

- Wat wil je toch!' snauwde Pahkasinum haar af, hij was niet in een stemming om praatjes te maken. 'Geef me liever eten, ik heb honger, behalve wat rijst van middag in de warong aan den weg heb ik nog niets gehad.'

- Dat komt, omdat je daareven opium geschoven hebt,' voegde hem zijn vrouw bits toe, terwijl ze de rijst en toespis bracht.

- Zwijg,' zei Pahkasinum kortaf en ving aan te eten.

Na den maaltijd begaf hij zich naar de woning van Djasman. De beide jongelieden waren reeds ter ruste, maar op zijn roepen kwam weldra zijn schoonzoon, haastig aangekleed, met een lampje naar de deur om hem binnen te laten.

- Ik sliep al, ik was erg vermoeid,' verontschuldigde Djasman zich.

Pahkasinum trad binnen en nadat ze op een mat op den grond hadden plaats genomen, het lampje naast hen, vertelde hij van het bezoek van Sowidjojô. Aan den blik van Djasman zag hij wel, dat ook deze zijn gevolgtrekkingen maakte en daarom het onnoodig achtend verderen uitleg te geven, vroeg hij hem slechts, wat er naar zijn meening gedaan moest.

- Ja het is veel geld,' meende Djasman, 'maar wanneer het niet betaald wordt, blijven de buffels weg en dat is nog grooter verlies. Ik vind die dertig gulden moesten maar betaald, later kan men verder zien.' Bij deze laatste zinsnede keek hij zijn schoonvader veelbeteekenend aan.

Pahkasinum begreep hem, zeker, later kon men nog altijd trachten zich schadeloos te stellen voor het geleden verlies; voorloopig was betalen het beste.

- Nu, ik ga slapen,' zei hij, nam afscheid en vertrok.

Reeds vroeg was Pahkasinum den volgenden morgen bij de hand, de nachtrust had hem goed gedaan na den ingespannen dag zoo vol wederwaardigheden. In zijn geldelijk verlies had hij zich bereids geschikt, hij zou Djasman het geld naar den loerah laten brengen en als ze zuinig leefden, zou hij met hetgeen hem nog restte wel toekomen tot de djagoeng-oogst daar was. Maar Sibaan, de oorzaak van al die ellende, zou hij duchtig onder handen nemen. Het was waar, het was zijn zoon, maar de jongen zou zijn woning niet meer binnenkomen, zoolang hij niet de geleden schade vergoed had. Ook met den loerah zou hij afrekening houden, hoe wist hij nog niet, maar hij zou toonen, dat men hem niet zoo spoedig klein kreeg. Had de loerah iets tegen zijn zoon gehad, dan had hij zich op Sibaan moeten wreken, doch nu hij den vader daarvoor in moeielijkheden gewikkeld had, zou hij ondervinden, dat deze zich niet straffeloos liet beledigen en berooven. De menschen hier kenden hem nog niet, maar de loerah zou tot zijn nadeel ondervinden dat men hem niet kon knevelen en verdrukken, zooals de meeste andere dessalieden.

Toen Sibaan eenigen tijd na zonsopgang het erf van zijn ouders opkwam, vond hij zijn moeder aan het rijstblok naast de woning. Nadat hij haar medegedeeld had, dat al zijn zoeken tevergeefs geweest was, vertelde ze hem, wat zij afgeluisterd had van het gesprek tusschen zijn vader en Sowidjojô en deelde hem mede, dat Djasman met een som geld naar den loerah was om de buffels in te lossen.

Pahkasinum, die achter de woning bezig geweest was, naderde thans. Sibaan was niets op zijn gemak bij die eerste ontmoeting na zijn vlucht uit de ouderlijke woning, vooral nu daarna zooveel was voorgevallen. Bedeesd hurkte hij neder en deed verslag van zijn mislukte nasporingen.

Pahkasinum luisterde zwijgend toe, doch zoodra zijn zoon uitgesproken had, overlaadde hij hem met verwijten en zeide hem kort en goed van hem teruggaaf te verlangen van de dertig gulden, als losprijs betaald.

Sibaan gevoelde zich schuldig, maar de houding van zijn vader greefde hem. Hij antwoordde niet, stond op en verliet het erf.

Bohkasinum had medelijden met haar zoon, was het niet haar eenige? Ze poogde een goed woord te doen bij haar man, doch Pahkasinum was te zeer verbitterd over het voorval met de buffels om voor mildere gevoelens vatbaar te zijn. Integendeel, ten gevolge van de opwinding door zijn uitvaren tegen Sibaan, had zich ook de gedachte aan weerwraak op den loerah opnieuw met kracht aan hem opdrongen. Met welk recht had de loerah hem, rustigen landbouwer, door middel van buffelroof doen brandschatten?

Toen Djasman een oogenblik later het erf opkwam, werd hij in de woning medegenomen door zijn schoonvader, die, ten einde vrij te kunnen spreken, zijn vrouw naar de warong zond om strootjes te kopen.

Djasman was reeds even tehuis geweest; daar had hij Sibaan gevonden en van dezen vernomen op welke heftige

wijze zijn vader hem had toegesproken. Vooral ook op aandringen van Paina, die haar broeder gaarne mocht, was hij daarop besloten een poging te wagen om vader en zoon met elkander te verzoenen; Sibaan zou zoolang ten zijnent wachten.

Voorzichtig als altijd, wilde Djasman het terrein eerst verkennen en daarom, toen zijn schoonvader hem zoo geheimzinnig mede in huis nam en zich als tot een vertrouwelijk gesprek tegenover hem op de brits zette, bepaalde hij er zich voorloopig toe in enkele woorden te verhalen hoe de vrouw van den loerah voorgewend had, dat haar man afwezig was en zij daarop het geld in bewaring genomen had onder belofte dit haar man, als hij thuis kwam, te overhandigen en hoe verder Sowidjojô zich bereid verklaard had, te waarschuwen, zoodra de standplaats van de vermiste karbauwen hem bekend was.

Pahkasinum keek een wijle schijnbaar gedachteloos naar buiten; nu het op spreken aankwam weifelde hij. Wraakneming op een eigen loerah was steeds hoogst gevaarlijk en vorderde zeer veel omzichtigheid. Een ander zou hij stellig nimmer in het vertrouwen genomen hebben, doch Djasman was niet alleen zijn schoonzoon, maar ook indertijd op Djembierit zijn bondgenoot geweest bij de wraakoefening op den hoofdmandoer, welke geruchtmakende berooving zoo in allen deele geslaagd was. Hij meende dus Djasman ten volle te kunnen vertrouwen en hechtte tevens veel aan diens advies. Toch viel het hem moeielijk een inleiding te vinden, totdat hij ten laatste zacht, bijna onhoorbaar, zeide:

- Hoor eens 'man, mijn gemoed heeft soesah. Wat moet ik er van denken dat mijn buffels zoo verdwijnen? Dertig gulden geld is reeds weg, hoe moet het als de buffels weder wegraken?'

- Ja, u heeft gelijk,' stemde zijn schoonzoon toe, hierbij meer een antwoord gevend op de doorschijnende gedachten, dan op de uitgesproken vragen.

- Kijk, de bedrivers hebben nu voordeel, ze lachen om me, dat verdraag ik niet.' Een oogenblik bedacht Djasman zich, toen sprak hij, de oogen neergeslagen, langzaam en ernstig, gevoelend welke vèrstrekkende beteekenis zijne schijnbaar onschuldige woorden inhielden:

- Ja het is zoo, eigenlijk moesten ze gestraft worden.'

- Ja, zoo denk ik er ook over,' stemde Pahkasinum toe, en zijn stem tot een zacht fluisteren dempend, zich voorover buigend naar zijn schoonzoon, vervolgde hij haastig, als ware hij bang voor zijn eigen woorden: 'De loerah moet klein gekregen, ik slik zijn streken niet.'

Aan den van haat fonkelenden blik, waarvan die laatste woorden vergezeld gingen, zag Djasman dat het den spreker hooge ernst was. Dien blik had hij nog eens gezien, toen de vader dorstte naar wraak over de verleiding van zijn dochter. Toen was de wraakoefening echter betrekkelijk gemakkelijk geweest, maar thans? Geen oogenblik zou de loerah in twijfel verkeeren wie zijn belagers waren, het was z é é r gewaagd! Niemand kon voorzien wat de gevolgen zouden zijn.

- Wat wenscht u te doen?' vroeg hij aarzelend.

Ja wat? Allerlei denkbeelden welden op in het verhit brein van Pahkasinum, maar het een was al gevaarlijker dan het ander.

- Hoor eens 'man, wat denk jij?'

Nu achtte Djasman het oogenblik gekomen om Sibaans belangen te behartigen. Op vragenden toon, bij elke zinsnede even wachtend, sprak hij zacht:

- Wat mij betreft, in dergelijke zaken ben ik niet erg thuis.... Wat dunkt u, als ik Sibaan eens vroeg?.... Mijns inziens is hij degeen, die deze aangelegenheid het best kan beoordeelen.'

De naam van zijn zoon bracht Pahkasinum opnieuw voor den geest hoe deze de oorzaak was van al die zorgen en hij gevoelde veel neiging elk voorstel om diens bemiddeling in te roepen, botweg af te slaan, maar.... was Sibaan niet degeen op wien de buffeldiefstal eigenlijk, zij het indirect, gemunt was? Had de loerah niet, door zich te wreken op den vader, den zoon willen treffen en ging dus de weerwraak feitelijk niet evenzeer, zelfs meer nog, zijn zoon aan dan hem?

Djasman meende te bemerken dat hij grond won; zijn schoonvader onderzoekend aanzierend, om de uitwerking zijner woorden na te gaan, sprak hij langzaam:

- Ik vind, dit is een kwestie, die Sibaan aangaat en bovendien is hij beter in staat hierin op te treden dan u of ik.'

Nog streed Pahkasinum tegen zijn toorn op den zoon, wiens losbandig leven de aanleiding was tot al die verwikkelingen.

- Waarom heeft hij niet willen werken, zoals alle andere mensen, waarom zocht hij het gezelschap van dat geboefte op Djembierit?' viel hij heftig uit.

- U moet niet zoo boos zijn, de jongen is nog jong,' vergoelijkte Djasman. 'Het is waar, hij deed verkeerd met zich op den loerah te wreken over diens klagen aan u, waardoor hij u zooveel kommer bereidde, maar....' hier daalde zijn stem en bijna schuchter, vervolgde hij: 'wanneer het gemoed verbitterd is, doen veel menschen dingen, die ze anders niet zouden doen.'

Hoe zacht de vorm ook was, welke zijn schoonzoon koos, toch overviel Pahkasinum een zeker schaamtegevoel bij deze toespeling op de inbraak door hen beiden uit wraakzucht gepleegd. Het was zoo, ook dat had leelijke gevolgen kunnen hebben en was hij daardoor niet evengoed een inbreker, een misdadiger? Had de politie hem toen gevat, dan had ook hij langen tijd in de gevangenis moeten doorbrengen, evenals dat geboefte, die makkers van Sibaan, waarop hij thans zoo afgaf! Deze erkenning van eigen feilen stemde hem milder en deed hem minder hard oordeelen over zijn zoon, die, het was waar, ook nog zoo jong was.

- Waar is de jongen?' vroeg hij.

- Dat weet ik niet, misschien is hij bij mij aan huis,' antwoordde Djasman voorzichtig, met moeite zijne voldoening verbergend over de vordering, die hij maakte.

- Spreek jij dan eens met hem,' zei Pahkasinum en ziende dat zijn vrouw het erf opkwam, voegde hij daar snel aan toe: 'Spreek er met geen ander over.'

- O, neen,' beloofde Djasman, die nu afscheid nam en vertrok.

Aan Sibaan, die in spanning den uitslag van zijn bezoek had afgewacht, deelde hij den voorloopig gunstigen afloop van zijn pogen mede en om vrij met elkander te kunnen spreken, zonder gehinderd te worden door de tegenwoordigheid van Paina, stelde hij hem voor, gezamenlijk een paar bamboe ter versterking van de pagger uit een boschje verderop langs de kali te gaan halen.

Eenmaal op den eenzamen weg, vroeg Djasman:

- Loh dé, onze vader verdenkt ook den loerah. Hij begrijpt, dat jij betrokken bent bij dat verminken van het paard van mas loerah, maar hij wil geen genoeg nemen met dat stelen van zijn buffels.'

- De loerah moet klein gekregen worden,' mompelde Sibaan tusschen de tanden, met verbeten woede. Zijn haat tegen het dorpshef was na dien buffeldiefstal nog veel heviger geworden.

- Ja juist,' erkende Djasman, 'maar hoe?'

- Kijk, ik heb daar reeds over nagedacht, want gesteld mijn vader wilde geen wraak nemen, dan zou ik het toch gedaan hebben. Het is gemakkelijk te begrijpen, dat die buffeldiefstal dienen moest om mij klein te krijgen, maar ik geef den strijd zoo niet op. Ik zal hem wel leeren!'

De laatste woorden op dreigenden toon geuit, voorspelden den loerah niet veel goeds.

- Ik had gedacht aan ondergraven van de woning,' opperde Djasman. 'De loerah heeft veel barang.'

- Dat gaat niet kang! De loerah zal wel rekenen op de mogelijkheid, dat die buffeldiefstal niet goed door ons opgenomen wordt. Alles zal stellig streng bewaakt worden.'

- Maar wat dan?'

- Kijk, de padischuur van den loerah is nog vrij vol en die staat niet ver van de tegal.'

Djasman begreep wat zijn zwager bedoelde. Regen was in geen maanden gevallen, alle daken waren kurkdroog en een, een weinig in petroleum gedrenkte, smeulende kapokvrucht viel gemakkelijk ver te werpen.

Intusschen hadden ze de plek bereikt, waar de bamboe groeide. Ze zochten ieder een paar stuks uit, kaptten die en namen ze op den schouder, waarna ze hun vracht huiswaarts droegen. Op verzoek van zijn zwager en zuster bleef Sibaan bij hun middagmalen en hielp daarna de pagger te verbeteren.

Tegen donker kwamen Pahkasinum en Karsonawi met de karbauwen thuis, die ze op aanwijzing van Sowidjojô op een verborgen plaats, wel een uur loopen van de dessa gevonden hadden. Djasman en zijn vrouw begaven zich toen naar hun vader om dezen geluk te wenschen, Sibaan namen ze mede en bij de algemeene vreugde over het terug erlangen van de eerst verloren gewaande buffels, gelukte het hun een volledige verzoening tusschen vader en zoon te bewerkstelligen.

Zevende hoofdstuk.

De maan was onder, maar de prachtige Oostersche sterrenhemel verspreidde een flauw licht over het nachtelijk landschap. In de dessa was alles in diepe rust, mensch en dier verzamelden nieuwe krachten ten einde met den komenden dag den strijd om het bestaan, voor velen zoo zwaar, weder voort te zetten. Weldadig kalm, vrede ademend zijn de nachten onder de tropen, verfrissing brengend na de zenuwstorende felle hitte van den dag.

Een scherp knetteren verbreekt eensklaps de stilte, nog een oogenblik en aan een der daken vertoonen zich helroode vlammen, schuw oplichtend, spookachtig bewegende schaduwen werpend over de omgeving. Daar vereenigen de vlammen zich en brullend en loeiend verheft zich een machtige vuurzee tot hoog in de lucht. Het luide knallen van de springende bamboe doet de dessabewoners uit hun slaap opschrikken, haastig komen ze naar buiten en snellen naar het bedreigde punt om het gevaarlijke element in zijn verwoestenden loop te stuiten.

Maar als zij op de plaats van het onheil komen is alle gevaar voor overslaan reeds geweken; zoo hevig de brand woedde, zoo spoedig is hij geëindigd. Een gloeiende massa, waaruit bij wijlen nog een kleine vlam opslaat, is alles, wat overgebleven is van het aangetaste gebouw; de padischuur van den loerah van Babadan met haar geheelen inhoud is het vuur ten prooi geworden.

Verslagen staart het dessahoofd in de smeulende overblijfselen, hij weet, wien hij deze nieuwe ramp te wijten heeft en het berouwt hem thans het oor geleend te hebben aan de raadgevingen van zijn ondergeschikte. De buffelroof, wel verre van zijn vijanden ontzag in te boezemen, heeft hen tot weerwraak aangezet en de onnoozele dertig gulden, wat helpen hem die, nu daarvoor zijn padischuur met den ganschen voorraad padi, ter waarde van wel honderd gulden, geheel vernield is!

Als zijn getrouwde zoon, die een paar huizen verder woont, hem vraagt, wien hij verdenkt den brand gesticht te hebben, dan geeft hij echter een ontwijkend antwoord en nadat zijn gezin weder ter ruste is en de belangstellenden vertrokken zijn, zet hij zich in het voorhuis op den rand van de brits, het hoofd gebogen, de armen slap neerhangend. Slapen kan hij niet en daarom wacht hij hier den dag af, peinzend over het gebeurde en hetgeen hem nu te doen staat. Zucht naar wraak en meer bezadigde gedachten strijden om den voorrang in zijn verwarde zinnen en eerst langzamerhand komt er regelmaat in zijn denken. Voortgaan op den ingeslagen weg, zich weder wreken door een brandstichting of ander hulp-

middel, hij begrijpt, dat zulks hem nog meer ongeluk bezorgen zal. Gesteld zijn vijanden staken dan op hun beurt zijn fraaie, ruime woning in brand of vergiftigden zijn prachtige kudde buffels, zoo zou hij dit zichzelf te wijten hebben. Had hij kunnen voorzien dat Pahkasinum, na de waarschuwing, die in den buffeldiefstal lag opgesloten, zoo overmoedig brutaal zou zijn om bij zijn eigen loerah brand te stichten of te doen stichten, dan zou hij nimmer op het voorstel van Sowidjojô zijn ingegaan. Eene huivering overviel hem bij de gedachte welk gevaar hem bedreigd had en innig dankbaar was hij, dat zijne belagers zich bepaald hadden tot zijn padischuur en niet zijn woning tot doelwit gekozen hadden, want dan waren hij, zijn vrouw en beide inwonende kinderen hun huis, kleeding, sieraden en kleinoodiën: alles kwijt geweest.

Toen de morgenschemering aanbrak, naderde hem zijn jongere zoon, die evenals zijn jongste dochter nog ongetrouwd was; zijn oudste dochter woonde in Plossohan, waar ze met den zoon van den loerah gehuwd was. De jonge man had Sowidjojô uitgehoord en van dezen vernomen, dat niemand dan Pahkasinum of diens zoon Sibaan de brandstichters konden zijn en met jeugdige overijling had hij reeds het plan gemaakt die beiden hun overmoed betaald te zetten, hun vee te rooven of te dooden of hunne woning te verbranden. Onderdanig stelde hij zijn vader van zijn voornemen in kennis en vroeg hem zijne toestemming.

De loerah keek zijn zoon vriendelijk aan, hij verheugde

zich over diens moed en verknochtheid, maar hij dacht er niet aan zoo'n waagstuk te veroorloven. Ook al had hij het besluit nog niet genomen, om in geen geval voort te gaan op den in een ongelukkig oogenblik ingeslagen weg, dan nog zou hij nimmer gedoogen, dat zijn eigen zoon zich met de uitvoering van wraakoefeningen belastte. Afgescheiden van het gevaar, dat deze daarbij liep, om bij ontdekking gedood of verminkt te worden, was de kans te groot, dat een der vele benijders of vijanden, die hij als loerah had, te weten kwamen, wie de daad gepleegd had, en door dit ter kennis te brengen van het Bestuur pogen zouden, hem ontslag te bezorgen.

Neen, hij had afgezien van een voortzetten van dien strijd, maar de brandstichting ongestraft laten zou hij daarom niet, dat kon hij niet, vooral, omdat hij loerah was. Voor zijn gemeentenaren en collega's bevond hij zich thans in den toestand van iemand, die door een mindere op het hoofd geslagen was, en zoolang hij dien mindere hiervoor niet strafte, zou hij die vernederende positie in aller oog behouden. Liet hij dus zijn belagers hun overwinning genieten dan zou hij onmogelijk als loerah kunnen aanblijven, zijn bevelen zouden slecht opgevolgd worden, zijn dreigen afstuiten op verzet, in één woord zijn gezag zou geheel verloren gaan.

- Neen, dat behoeft niet, jongen,' gaf hij zijn zoon ten antwoord, hem vriendelijk toelachend. 'Degeen, die het gedaan heeft, zal ik naar de assistennan laten brengen.'

Berustend in den wil van zijn vader, doch teleurgesteld,

dat zijn met zooveel vuur ontworpen plannen onuitgevoerd bleven, trok de jonge man zich terug.

De loerah stond op, trad naar buiten en drentelde naar den stal, waar Sowidjojô bezig was met het nieuwe paard. Gisteren toch had hij dadelijk een ander paard gekocht, want geen dag kon een dorpsheofd zonder rijdier. Heden moest hij naar Kondanglegi, morgen zou hij den controleur te paard vergezellen op een inspectie door de Gouvernements-koffietuinen en zoo ging dat dagelijks voort.

Sowidjojô had na den noodlottigen brand dien nacht nog geen woord met zijn meester gewisseld, omzichtig had hij diens tegenwoordigheid gemeden, want hij vreesde den toorn van den loerah. Was hij het niet geweest, die den buffeldiefstal had aangeraden, welke dat verlies van rijtschuur en padivoorraad tengevolge had?

Mocht de loerah evenwel onmiddellijk na het ongeval al neiging gevoeld hebben zijn verdriet en ergernis tegen zijn ondergeschikte te luchten, nu dacht hij niet meer daaraan. Die zaak was eenmaal voorbij, thans vielen er andere dingen te doen en daarbij had hij in niet geringe mate de hulp van zijn trouwen trawant van noode. Om echter te voorkomen, dat Sowidjojô weigeren zou zijn medewerking te verleen, begon hij hem duchtig de les te lezen en stelde hem wegens zijn slechten raad en zijn weinige waakzaamheid aansprakelijk voor het geleden verlies.

Toen Sowidjojô daarop, vol schaamte over de verkeerde gevolgen van zijn advies, schuchter zich schuldig erkende,

achtte de loerah het tijdstip gunstig om een beroep te doen op zijn bereidwilligheid. Hij deelde hem in korte woorden zijn plan mede om Sibaan te laten vatten en onder beschuldiging van brandstichting aan den assistent-wedono over te leveren.

- Maar wie zijn daarvoor de getuigen?' vroeg Sowidjojô aarzelend, wel wetend, dat tegen een brandstichter, die ongemerkt naderde en tijdig in de duisternis verdween, nimmer getuigen te vinden waren.

De loerah keek even rond, niemand kon hen hooren.

- Ik had gedacht,' zei hij bedaard, 'dat als jij de eene was, je ook wel een ander zoudt kunnen vinden.'

Een oogenblik weifelde Sowidjojô. Niet dat hij er iets tegen had om een valsche verklaring af te leggen voor de rechtbank, zijn meester, de loerah, verlangde het immers, maar andere keeren was een dergelijk verzoek een goede gelegenheid om een ruime extra belooning te bedingen, en thans na het voorgevallene durfde hij daarop niet goed aandringen. Toen de loerah ongeduldig werd over het lange wachten en vroeg hoe het nu was, antwoordde hij aarzelend:

- Als ik een getuige moet zoeken, hoeveel bedraagt dan diens loon?'

- Voor het helpen van een eigen loerah een geschenk te vragen!' sprak de loerah minachtend.

Sowidjojô neergehurkt in den stal, keek voor zich en zonder op te zien, zei hij langzaam:

- Als er geen geschenk gegeven wordt, zal er dan wel iemand willen?'

Een oogenblik overlegde de loerah, toen sprak hij op beslisten toon, als wilde hij te kennen geven de zaak daarmede als afgedaan te beschouwen:

- Hoor eens, ik zal je een daalder geven, dan verklaar jij voor den landraad, dat je gezien hebt, dat die Sibaan den brand aanstak en wegvluchtte, en zorg je verder voor nog een getuige, die ook zoo getuigt.'

Een daalder was niet veel, maar door wat te dreigen met de ongenade van den loerah kon hij wel voor een halve gulden een getuige krijgen, dan behield hij een gulden, waarbij nog kwam een gulden getuigegeld, zoodat hij twee gulden had om zich eens extra aan opium te goed te doen.

- Dan zal ik maar dadelijk gaan zoeken,' zei hij.

- Ja dat is goed, maar zeg eerst tegen den kabajan, dat hij met een paar man den zoon van Pahkasinum opzoekt en hier brengt.'

Het zaakje liep bovenmate vlot van stapel en nog dienzelfden middag werd Sibaan, na een kort verhoor door den assistent-wedono te Kondanglegi, geboeid als een gevaarlijk misdadiger, vergezeld van Sowidjojô en den anderen getuige, een armen opiumschiiver, naar de distriktshoofdplaats opgezonden.

Toen de loerah den volgenden ochtend te paard door Plossohan kwam, om zich te Kondanglegi bij het gevolg te voegen, dat den controleur op diens inspectie zou vergezellen, bemerkte hij tot zijn niet geringe voldoening hoe beleefd men hem overal groette; zijn krachtig optreden tegen zijn vijanden had de verlangde uitwerking

blijkbaar niet gemist: men had weder ontzag voor hem en daardoor achting.

Voor hij wegreed, had hij Sowidjojô gesproken, die laat in den nacht was teruggekeerd van de verwijderde distriktshoofdplaats. Volgens dezen scheen Sibaan zich geschikt te hebben in zijn lot, slechts op de vraag of hij erkende schuldig te zijn, had hij ontkennend geantwoord; overigens had de wedono geen bijzondere opmerkingen gemaakt en de getuigenverklaringen voldoende gevonden, zoodat de loerah zich kon vleien, dat de jonge man, die hem zooveel kwaad berokkend had, voorloopig onschadelijk was gemaakt. Was later zijn straf tijd om en kwam hij terug in de dessa, dan zou hij wel zoo verstandig zijn, zich verder rustig te houden, want hij zou dan weten, dat men hem naar believen opnieuw kon oppakken en doen veroordeelen onder beschuldiging van een der vele misdrijven, die steeds in een dessa voorkwamen.

Aldus gerustgesteld en verlost van den angst, die hem de laatste dagen in spanning gehouden had, ademde de loerah met welgevallen de frissche, geurende morgenlucht in, terwijl hij langs den weg reed, tusschen de uitgestrekte sawah's, waarop groote buffels en kleine, magere koeien geweid werden.

Na het gebruikelijk wachten te Kondanglegi werd de tocht aanvaard.

De controleur vooraan, achter hem de wedono, dan de assistent-wedono en eindelijk onze loerah met een tiental collega's, wier koffietuinen de inspectie gold, allen te paard.

Een rit van een uur bracht de bestuursambtenaar en zijn geleide bij de koffieaanplant en weldra bleek, dat de controleur heden niet bijster goed geluimd was, want een paar loerahs kregen er duchtig van langs, omdat hun tuinen niet geheel schoon waren. Het verheugde dus den loerah van Babadan, dat hij zijn lieden de laatste maand onbarmhartig had afgejakkerd om de tuinen te bewerken, die zijn dessa voor het Gouvernement kosteloos moest aanleggen en onderhouden.¹⁾ Nu naderde hij ten minste betrekkelijk gerust zijn koffietuinen, ofschoon, dat was waar, men nooit kon weten, welke aanmerkingen misschien gemaakt zouden worden.

Het verontrustte den loerah daarom wel eenigszins, dat toen zijn aanplant bereikt was, de controleur plotseling stil hield, maar, daar hij op den smallen weg geheel achteraan reed, kon hij niet zien, wat er gaande was. De luide stem van den controleur voorspelde echter weinig goeds en toen hij naar voren geroepen werd, liet hij zich snel van zijn paard glijden en spoedde zich met een kloppend hart langs de haastig afgestegen loerahs naar de plaats, waar de drie ambtenaren zich bevonden. Bevend van onbestemde vrees hurkte hij neder naast den assistent-wedono, die bij den kop van zijn paard stond en maakte een diepe sembah voor de in den zadel gebleven wedono en controleur.

1) De officieele uitkeering van *f* 15. - per picol ingeleverde eerste klas koffie, levert in werkelijkheid den meesten lieden zoo weinig op, dat dit den naam van betaling niet verdient.

Bijna onmiddellijk vaart de laatste woedend tegen hem uit, maar, terwijl hij siddert van angst, belet hem zijn zenuwachtige toestand het Maleisch van den Hollandschen ambtenaar te verstaan. Schuw waagt hij het even op te kijken, doch verstijft onmiddellijk van schrik op het gezicht van een groot aantal koffieboomen, die laag bij den grond afgekap't zijn en over den weg verspreid liggen.

Het was het antwoord van de bendeleden van Sibaan op diens gevangenneming, een voorloopige bedreiging, waarop nog veel verschrikkelijks volgen kon.

Toen de controleur zweeg, richtte de wedono zich tot hem en daar deze in de landstaal sprak, ontging hem geen woord van het gezegde.

- Wat beteekent dit, klonk het vergramd uit den mond van den wedono, die begreep, dat slechts een streng optreden tegen den schuldigen loerah hemzelf vrijwaren kon voor een standje van den Hollander, hetwelk hem dubbel onaangenaam zou zijn in tegenwoordigheid van al die loerahs.

- Ik weet het niet, was alles wat de bevende loerah wist uit te brengen, daarbij tusschen ieder woord een diepe sembah makend om door overgroote onderdanigheid het dreigend gevaar te bezweren.

- Schavuit! Mispunt van een loerah! schold de wedono als buiten zichzelf van kwaadheid. 'Is dit soms geen wraakoefening? Hoe komt het dat de menschen zoo op je gebeten zijn? Bandiet!'

De assistent-wedono, ook bang door den controleur gedeeltelijk aansprakelijk gesteld te worden voor het

gebeurde, trachtte zich eveneens te dekken door den loerah nog meer te bezwaren. Zich tot zijn beide chefs wendend, zei hij in het Hoogjavaansch op hoogst onderdanigen toon:

- Naar ik vernomen heb, is eenige dagen geleden het paard van dezen loerah op stal staand verminkt.'

De wedono vertaalde dezen zin in het Maleisch voor den Hollandschen ambtenaar, die kortelings was overgeplaatst van Madoera, waar hij veel studie van de landstaal had gemaakt. In deze streken was hem die kunde echter volkomen nutteloos en ondervond hij veel last van zijn onbekendheid met het Javaansch.

- Maar wedono,' vroeg de controleur hierop verstoord, 'heeft u me niet verteld, dat u gisteren een zaak behandeld had van een man, die beschuldigd werd de padischuur van den loerah van Babadan te hebben in brand gestoken?'

- Jawel kandjeng,' bevestigde het distriktshoofd.

De controleur was erg knap, indertijd op het examen voor Indisch ambtenaar had hij het hoogste nummer gehaald en als veelbelesen man kende hij de werken van Multatuli, vooral de Max Havelaar, bijna van buiten. Op dat boek was voornamelijk zijn kennis van den inlander en van inlandsche toestanden gebouwd en bij elke voorkomende kwestie, de inlandsche huishouding rakend, dienden de voorstellingen in dat werk gegeven hem tot richtsnoer. In een oogwenk had hij dan ook het geval, dat zich thans voordeed, doorgrond; zonder twijfel had die loerah zijn dessalieden onbillijk en onrechtvaardig

behandeld en waren de arme benadeelden, te bevreesd om bij den bestuursambtenaar hun beklag te doen, daarop tot wraakneming overgegaan, ten einde zoodoende uiting te geven aan hun verbittering. Aldus weder een inlandsch Hoofd, zij het ook een laaggeplaatst, dat de kleine luiden verdrukte. Een streng onderzoek moest hierom ingesteld. Sedert de Havelaar-periode behoorde het beschermen van den kleinen man, zoolang hierdoor de belangen van Gouvernement en schatkist niet geschaad werden, tot de eerste plichten van den Hollandschen ambtenaar. In dit geval gingen die, anders vaak tegenstrijdige belangen, goed samen, immers ook het Gouvernement leed geldelijk nadeel door het vernielen van die koffieboomen en daarom behoefde de controleur ditmaal niet lang te overleggen.

- Wedono, sprak hij op een toon van gezag, 'dezen loerah neemt u mede naar het distrikt. Zijn zaak moet onderzocht worden, want ik vermoed, dat hij op grove wijze zijn onderhoorigen heeft benadeeld.'

De wedono en assistent-wedono wachtten zich wel den Hollander tot andere gedachten te brengen, ze waren veel te blij er zelf zonder onaangenaamheden af te komen en dien middag werd de loerah van Babadan door den wedono op den bok van zijn wagen medegenomen naar de distriktshoofdplaats.

De tijding van dit opzenden van den loerah verspreidde zich als een loopend vuurtje en maakte zulk een diepen indruk, dat Sowidjojô en de andere getuige tegen Sibaan, toen beiden den volgenden morgen te Kondanglegi ontboden, in tegenwoordigheid van den controleur door den

assistent-wedono aan een streng verhoor werden onderworpen, hunne valsche getuigenis niet durfden volhouden en eindigden met te verklaren, dat ze wel gemeend hadden, dat Sibaan de brandstichter was, maar dat de duisternis te groot geweest was om iemand bepaald te herkennen. Daarmede verloor de beschuldiging tegen Sibaan alle kracht, waarom deze terstond werd vrijgelaten, nadat hij, in stilte zich verkneuterend, nog getuige geweest was van den lang niet malschen uitbrander, die zijn beiden beschuldigers voor hun verdachte houding ten deel viel.

Na een afwezigheid van vijf dagen kwam ook de loerah weder thuis.

Alras toch was het den assistent-wedono gebleken, dat, wanneer in dit geval sprake was van verdrukking, de loerah eer slachtoffer dan schuldige was en hoewel hij om den controleur niet te vertoornen, dit in zijn verslag niet meldde, maakte hij zijn rapport zoo weinig bezwarend voor den loerah, dat de controleur het dorpshoofd na een duchtige vermaning liet gaan.

Spannende dagen had de vrouw van den loerah doorgebracht. Groot toch was de kans, dat de benijders van haar man en allen, die een veete tegen hem hadden, gebruik zouden maken van de gunstige gelegenheid om zich over het dorpshoofd te beklagen. Mocht daarvan veel gelogen, veel verkeerd voorgesteld worden, ook eenige ware beschuldigingen zouden daarbij kunnen zijn, want welke loerah deed niet wel eens een misstap of verzaakte een enkele maal zijn plicht; tegen welken ge-

zagvoerende zijn geen eenigszins gegronde beschuldigingen van nalatigheid saam te stellen? Geen mensch is volmaakt, geen waardigheidsbekleeder zonder fouten. Dit wordt te dikwijls vergeten, vooral voor hen geldt het spreekwoord van den hond en den stok.

Vol onrust was daarom het verloop van het onderzoek tegen den loerah door de zijnen gevolgd en zijn thuiskomst veroorzaakte groote vreugde. Na het middagmaal alleen met haar man in het slaapvertrekje, maakte de vrouw van den loerah van die gelegenheid gebruik eens ernstig met hem te spreken. Ze had in de kwade dagen die nu gelukkig voorbij waren, veel nagedacht en was tot inzicht gekomen, dat het bijleggen van de oneenigheid, te meer nu Sibaan terug was in de dessa, een eerste noodzakelijkheid was om voortaan in rust en vrede te kunnen leven. In dezen geest sprak ze tot haar man, die erkennen moest, dat ze gelijk had, ook hij verlangde vurig naar het einde van dien treurigen strijd. Hoe echter een goede oplossing te vinden?

Daarover had zijn vrouw nog niet gedacht, maar met klem betoogde ze, dat vóór den nacht een eerste stap gedaan moest, want niemand kon weten welke plannen Sibaan en zijn aanhang in het schild voerden om zich over zijne gevangenneming te wreken, en die misschien slechts uitgesteld waren wegens de afwezigheid van hun vijand.

De loerah gaf haar toe, dat als hij wachtte tot den volgenden dag, er veel kans bestond, dat hij in den nacht weder dupe werd van een of andere wraakneming, waarom

na eenig beraad besloten werd, dat hij onverwijld naar Plossohan zou gaan om de hulp in te roepen van zijn schoonzoon, teneinde door den invloed, dien deze daar als zoon van den loerah bezat, den vader van Karsonawi te bewegen als bemiddelaar op te treden.

Toen de loerah te Plossohan aangekomen, zijn schoonzoon de reden van zijn bezoek had medegedeeld, vertelde deze hem, dat Kasinum, de vrouw van Karsonawi, dien morgen bevallen was van een zoon en dat haar moeder, begeleid door Sibaan, daar op het oogenblik aan huis vertoefde. De jonge man was overtuigd, dat hij onder deze omstandigheden bepaald slagen zou om met behulp van den vader van Karsonawi Sibaan voorloopig van elke daad van geweld te doen afzien. Hij beloofde dus zijn schoonvader de zaak in orde te zullen brengen, waarop de loerah heel wat geruster vertrok, dan hij gekomen was.

De schoonzoon hield woord, maar al werd een tijdelijke opschorting van dadelikheden verkregen, het bleek duidelijk dat noch Pahkasinum, noch Sibaan zich zonder meer bij het gebeurde wilden nederleggen. De eerste bleef verstoord over het verlies van de dertig gulden als losprijs voor zijn buffels betaald en over de belediging hem door dien diefstal aangedaan, terwijl Sibaan zijn gevangenneming niet verkroppen kon. Voortdurend dreigde de strijd opnieuw te ontbranden, wat vooral de vrouwen met zorg vervulde, zoodat Karsonawi bij de vrouw van den loerah een gunstig onthaal vond met zijn voorstel om alle veeten te beëindigen door een huwelijk van Sibaan met de jongste dochter van den loerah.

Sibaan zelf vond dien voorslag opperbest, want hij had het dochtertje van den loerah altijd een aardig meisje gevonden en bovendien lachte het hem niet weinig toe om schoonzoon te worden van een loerah. Ook zijn ouders stond dit huwelijk erg aan, maar met den loerah was het anders gesteld. Hoe gaarne deze de kwestie voorgoed uit de wereld had, omdat een mislukken der verzoening op zijn ontslag kon uitloopen, zoo scheen het weggeven zijner dochter aan een jeugdig losbol, als de zoon van Pahkasinum in zijn oogen was, hem daartoe een veel te hooge prijs.

Zijn weigering deed de verhouding weder onmiddellijk zeer gespannen worden, zoodat het ergste te duchten viel, hetgeen vooral zijn vrouw met angst vervulde. Door vrees gedreven, zond ze een boodschap naar haar schoonzoon te Plossohan en toen deze tegen het middaguur kwam, maakte ze hem deelgenoot van haar zorgen en riep zijn hulp in om den loerah over te halen tot het geven van zijn toestemming.

Na afloop van den maaltijd hielden ze daarop den loerah voor hoe Sibaan in werkelijkheid geen slecht mensch was en hoe het afspringen van het huwelijk oorzaak worden zou van een reeks nieuwe rampen, welke de schromelijkste gevolgen zouden na zich sleepen.

Dit laatste viel niet tegen te spreken, dat moest de loerah erkennen, hij beloofde daarom de zaak nog eens ernstig in beraad te zullen nemen, waarna hij opstond om uit te rijden naar den grooten weg bij Kondanglegi waar, wegens het vermoedelijk passeeren van een hooge auto-

riteit, de bewoners van de omliggende dessa's, ook van Babadan, de laatste dagen op hoog bevel onafgebroken werkten in onbetaalden, gedwongen dienst.

Terwijl hij zijn paard in korten draf deed voortgaan, overdacht hij hetgeen zijn vrouw en schoonzoon gezegd hadden. Het kon, meende hij, wel juist gezien zijn van zijn vrouw, dat Sibaan, eenmaal gehuwd, zijn avontuurlijke neigingen zou verliezen, bovendien had Karsonawi verklaard er voor in te staan, dat de jonge man een goed schoonzoon zou wezen. Maar desniettemin weifelde hij het huwelijk toe te laten.

Op het werk vond hij Sowidjojô, die op zijn last de taak waarnam van een gezeten dessaman, van wien hij jaarlijks een belangrijk geschenk ontving, opdat hij den man niet voor die gehate dwangdiensten zou oproepen. In zijn besluiteloosheid wist de loerah niet beter te doen, dan zijn ondergeschikte te raadplegen, die hem reeds zoo dikwerf goede hulp geboden had. Hij nam Sowidjojô vertrouwelijk terzijde en vroeg hem of naar zijn oordeel de zoon van Pahkasinum een geschikt schoonzoon zou wezen.

Sowidjojô talmde met antwoorden, neergehurkt voor zijn loerah, tuurde hij naar den grond, een arm rustend op de knie, met de andere hand een klein steentje in gedachten heen en weder schuivend. Hij wist, dat de loerah tegen het huwelijk gekant was en kon zich dit zeer goed begrijpen, maar het overmoedige optreden van hun tegenstanders, gaf hem de overtuiging, dat bij het hernieuwen der vijandelijkheden de loerah aan het kortste eind zou trekken en behalve groote schade, ten slotte ook

het verlies van zijn betrekking te betreuren zou hebben.

Nadat de loerah, zijn aarzeling bemerkend, hem aangespoord had om toch ronduit voor zijn meening uit te komen, verklaarde hij eindelijk, dat zijns inziens dit huwelijk vele voordeelen had, want met Sibaan tot schoonzoon kon men ook gerust zijn geen overlast meer te ondervinden van de goed georganiseerde roovers en bandieten.

He loerah bedankte hem voor zijn raad en keerde stapvoets, in gedachten verzonken, huiswaarts. Hetgeen Sowidjojô aangevoerd had, moest hij toegeven, dat waar was. In werkelijkheid zou zelfs het voordeel veel grooter zijn, want de goede verstandhouding tusschen Sibaan en het geboefte in den omtrek zou niet alleen ten gevolge hebben, dat diens naaste familiebetrekkingen door de roovers ontzien werden, maar zou ook de overige inwoners van de dessa beter beveiligen tegen roof en willekeur der heerschende boevenhiërarchie dan op andere wijze bij de bestaande, miserabele toestanden mogelijk was. Geen der bandieten zou tot terrein van werkzaamheid de dessa kiezen, waar de schoonvader van een hunner voormalige kameraden dorpshoofd was en als zoodanig door die misdrijven in moeilijkheden gewikkeld en dus indirect getroffen zou worden. Integendeel kon verwacht worden, dat zij tegen een kleine vergoeding altijd bereid zouden zijn te helpen, wanneer door losse dieven, buiten hun bendeverband staande, een misdrijf in de dessa gepleegd werd en zij dan, hetzij door opsporing van het vermiste, hetzij door aanwijzing der daders,

den loerah het voldoen aan zijn politieplichten, die moeilijkste en kostbare taak, gemakkelijk zouden maken.

Bij nadering van zijn woonplaats zette de loerah het paard aan. Zekerheid van ontslag aan de eene zijde tegenover het aangename vooruitzicht in de toekomst geen last meer te hebben van dat verwenschte ketrangan zoeken¹⁾ hadden hem ten laatste doen besluiten zich maar niet langer tegen het huwelijk van zijn jongste dochter met den zoon van Pahkasinum te verzetten.

Toen de regentijd ten einde liep en de loemboengs gevuld waren met de nieuw geoogste padi, had het huwelijk op schitterende wijze plaats. Een karbauw werd geslacht voor de rijk voorziene slamatan-disch, terwijl gamelang en wajang de van heinde en ver toegestroomde gasten in verrukking brachten.

Maar vooral voor Bohkasinum was het een dag van vreugde. Veel smartelijke uren had ze gekend, lange tijden, waarin geen zonnestraaltje zich op haar pad vertoonde, doch dat alles was thans voorbij en innig dankbaar gevoelde ze zich tot Allah gestemd, dat haar zulk gunstig noodlot was toebedeeld. Het geleden leed was vergeten, rustig levend in het eenvoudige dessahuisje hoopte ze met haar man na al die strijd en zorgen een kalmen ouden dag te hebben, te midden harer kinderen en kleinkinderen, zich verheugend in hun geluk.

1) Onderzoek ten opzichte van gepleegde misdrijven.